ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ва САНЪАТИ

اوزبیکستان ادبیاتی وصنعتی

1991

ҲАФТАЛИК 1956 ЙИЛ 4 ЯНВАРДАН ЧИҚА БОШЛАГАН

1991 ЙИЛ, 15 МАРТ, № 11 (3115) ЖУМА

Шу ҳафтанинг муҳим фикри

МУСТАҚИЛЛИК МУҚАРРАР

Бирор киши кимлигидан ва қайси миллатга мансублигидан қатъи назар, агар шу ҳудудда яшаётган бўлса, минтақада унга нисбатан ҳурмат билан муносабатда бўлиш керак. Кейинги вақтдаги воқеалар Болтиқбўйи жумҳуриятларининг раҳбарлари олиб бораётган сиёсат янада аниқлик, аҳолининг турли ижтимоий ва миллий гуруҳ манфаатларини ҳисобга олувчи амалий шакл касб этаётганини кўрсатиб турибди. Фақат ана шундай демократик йўл мазкур регионда тинчлик ва тотувликка эришиш имкониятини беради, деб ўйлайман. Мен уларнинг интилишларини тушунаман, лекин ниятларига эришиш учун қўллаётган усуллари мутлақо тушунарли эмас. Улар ўз имкониятларига керагидан ортиқ баҳо беришмоқда, мамлакатимизда, жумладан, дунёда юзага келган вазиятни етарли баҳолай олмаяптилар.

●

Мустақиллик самарасини ҳис этган, мустақилликка эришиш хоҳишини кўнглига жо қилган кишиларни ҳеч қандай куч, ҳатто ҳарбий куч билан тўхтатиб қолиш мумкин эмас. Мен шахсан, у хоҳ ОМОН тоифасида, хоҳ махсус вазифани бажарадиган ёки Армия бўлинмаси шаклида бўлсин, ҳарбий куч ишлатилишини қабул қила олмайман. Ўтган йилнинг январида Литвада бўлган эдим. Мен ўшанда мустақилликка, озодликка интилиш нақадар кучли эканлигини ўз кўзим билан кўрдим, имоним комилки, бу одамларни тўхтатиб бўлмайди.

●

Динга алоқадор масалалар ижобий ҳал қилинди, бу ерда (Ўзбекистонда-ред.) асрлар мобайнида мавжуд бўлган халқ расм-русумларининг миллий шакллари яна ҳаётга татбиқ этила бошланди, ер ажратиб берилди, одамларнинг маоши оширилди, ривожланиш даражаси тенглаштирилди, айниқса, камбағалларга ёрдам кўрсатилди — бир ярим миллионга яқин оила ер олди, агар ҳар бир хонадонда етти киши бўлишини ҳисобга олсак, бизда кўп болали оилалар қанча эканлигини осонгина санаб чиқиш мумкин. Ўн миллионга яқин киши ўзларига ғамхўрлик қилинаётганини сезди.

●

Ҳеч кимни қулоғидан чўзиб Иттифоққа олиб кирмаслик керак. Башарти қўшимча равишда кўриб чиқишни талаб қиладиган қандайдир масалалар бўлса, энг мақбул вариантни топиш учун биргалашиб ўтириб, ишлаш керак. Ҳозирги пайтда турли сабабларга кўра олти республика Иттифоқ шартномасини имзолай олмаслиги ёки имзолашни хоҳламаслиги равшан бўлиб қолди. Лекин қолган республикалар бу шартномани имзоламаётганлиги уларнинг Иттифоқ ёки федерацияга қаршилигини билдирмайди. Гап шундаки, бизга тақдим этилган шартнома лойиҳасида мақбул келмайдиган масалалар бор. Бу лойиҳа шундай тузилганки, унда кўпгина ноаниқликлар, зиддиятлар бор, бунинг устига республикаларнинг манфаатлари ҳисобга олинмаган. Менимча, Иттифоққа қўшилишни хоҳлайдиган республикалар аниқ бўлиши керак, хоҳламайдиган республикалар эса бошқа стол атрофига ўтиб ўтирсин, десам Н. Назарбоев билан фикримиз бир жойдан чиқса керак.

●

Биз мулкчиликнинг барча шакллари тенг ҳуқуқли бўлиши тарафдоримиз, Ўзбекистонда хусусий мулк бўлади, биз буни эълон қилганмиз.

●

Такрор бўлса ҳам яна айтиб ўтаман: бизнинг минерал хомашё ресурсларимиз жуда кўп, ўлкамиз бой қишлоқ хўжалик ўлкасидир — шу жиҳатдан биз ҳамма учун жозибалимиз. Мен қўшма корхоналар барпо этиш тарафдориман, бу ерда ўзимизнинг яшашимизга эмас, балки шу билан бирга бизга ёрдам берувчиларнинг ҳаммаси ишлаб пул топишига имконият берадиган бозорни барпо этиш учун хорижий банклар тузиш тарафдорман.

Ўзбекистон ССР Президенти И. А. КАРИМОВнинг «Ди Цайт» немис ҳафтаномаси саволларига жавобларидан.

РЕФЕРЕНДУМ

СССР РЕФЕРЕНДУМИДА ОВОЗ БЕРИШ УЧУН

БЮЛЛЕТЕНЬ

1991 ЙИЛ 17 МАРТ

Тенг ҳуқуқли мустақил республикаларнинг янгиланган ҳамда ҳар қандай миллатга мансуб кишининг ҳуқуқ ва эркинликларига тўла даражада кафолат бериладиган федерацияси сифатида Совет Социалистик Республикалари Иттифоқини сақлаб қолишни зарур деб ҳисоблайсизми?

Кўрсатилган жавобларнинг бирини қолдириб, иккинчисини ўчириб ташланг.

ҲА ЙЎҚ

Овоз бериш чоғида ҲА ва ЙЎҚ сўзлари ўчириб ташланган ёки иккала сўз ҳам қолдирилган бюллетень ҳақиқий эмас деб топилади.

СССР РЕФЕРЕНДУМИДА ОВОЗ БЕРИШ УЧУН

ҚЎШИМЧА БЮЛЛЕТЕНЬ

1991 ЙИЛ 17 МАРТ

Ўзбекистон янгиланаётган Иттифоқ (Федерация) таркибида мустақил тенгҳуқуқли жумҳурият бўлиб қолишига розимисиз?

Сизга маъқул бўлган жавобни қолдириб, иккинчисини ўчиришингизни сўраймиз.

ҲА ЙЎҚ

Овоз бериш чоғида ҳар иккала жавоб ҳам қолдирилган ёки ўчирилган бюллетень ҳақиқий эмас деб топилади.

Шу йил 17 мартда ўтадиган умумиттифоқ референдумида Сиз бюллетенларга киритилган шу икки саволга «Ҳа» ёки «Йўқ» деб жавоб беришингиз, яъни фуқаро сифатида ҳеч ким дахл ва тазйиқ қилолмайдиган ўз ихтиёрингизни билдиришингиз керак.

Қадаминг қутлуғ бўлсин, йил боши!

ТАВАЛЛО
(1882—1939)

НАВРЎЗЛИК ҲАҚИНДА

Баҳора дўнди Туркистон, очилди ғунчалар хандон,
Юринг боғларда эй ёрон, бу давронлар ғаниматдур.
Қўнуб гул шохида булбул, тўкуб ёшин ўқур Бедил,
Очиб наргис кўзин сунбул, бу давронлар ғаниматдур.
Ҳаво кўк чодирин ёзуб, жаҳонни айлади марғуб,
Бинафша чиқти ер қозуб, бу давронлар ғаниматдур.
Муаллимлар этинг шафқат, шогирдларга беринг рухсат,
Жўжуқлар ўлмасун диққат, бу давронлар ғаниматдур.
Ўқуб боғларда қуръонлар, санохон мисли ризвонлар,
Ичурсун лолага қонлар, бу давронлар ғаниматдур.
Чиқибон сайри боғ этсун, гиреҳ дилларни чоғ этсун,
Рақиб кўнглини доғ этсун, бу давронлар ғаниматдур.
Тўкулсун гул уза шабнам, либосин айласун пурнам,
Ўқушни айламанг барҳам, бу давронлар ғаниматдур.
Таваллo тинмайин асло, қилур кўз ёшини дарё,
Ўқунг ёшлар, бўлунг мулло, бу давронлар ғаниматдур.

1916

БОҒЛАР НАФАСИ

Наврўз ва Самарқанд! Улар аждодларимиз қолдирган бебаҳо меросдир. Шу боисдан вилоятда Наврўз тантаналарини ўтказишга алоҳида тайёргарлик кўрилмоқда. Улар нималардан иборат? Халқ депутатлари вилоят Кенгаши ижроия қўмитасининг раиси, Ўзбекистон ССЖ халқ депутати Тошбўри ҚИЛИЧЕВ билан суҳбат ана шулар хусусида борди.

— Табиатнинг сўлим минтақасида жойлашган Самарқанд боғларига Наврўз нафаси эрта келади. Шунинг учун унга тараддуд ҳам вақтлироқ бошланади. Янги йилнинг бу ерда боғлардан бошланиши бежиз эмас.

Темурийлар даврида Самарқанд 12 боғ қуршовида бўлган. Боғи Дилкушо, Боғи Шамол, Боғи Жаҳоннамо, Боғи Беҳишт, Боғи Баланд... Икки йилдан бери биз ана шу боғларни тиклаш ҳаракатидамиз. Бундан ташқари, Гулистон, Даҳбед боғи, Улуғбек, Навоий, Жомий боғлари барпо этилмоқда.

Халқнинг анъанавий байрамларини қолипга солиб бўлмайди. Наврўз бошқа жойларда тақиқланган пайтда ҳам бизда нишонланган. Районларда эса йиллар давомида байрам учун сайлгоҳлар қарор топган. Пахтачида Қизбуви тоғлари, Ургутда Тўпхона, Қўшработда Хушу Пангат, Янгирабод, Лойиш, Иштихон қўрғонларида байрам тантаналари авж олади. Бу йил Зарафшон дарёси бўйлари ҳам гавжум бўлади. Унинг иқки қирғоғида токзор ва боғ барпо этилади.

Жойларда оқсоқоллар ёрдамида бу айёмнинг жуда ажойиб анъаналари, унутилиб бораётган удумлари тикланмоқда. Янгича қирралари пайдо бўлаётир. Пахтачидаги Киров номидаги жамоа хўжалигида Кўча байрами ўтказиш одат тусига кирди. Бундан ташқари, қишлоқ оши тантанаси ҳам бор. Самарқанд районида ёш келин-куёвлар ерга уруғ қадашади, ниҳол ўтқазишади. Ургутда янги келинлар миллий либосларини намойиш қиладилар.

Наврўз хайр-эҳсон, ўзаро ҳурмат, дўстлик байрамига айланиб бормоқда. Ўша куни мажруҳ, ногиронларни бориб кўрамиз. Вилоят партия қўмитаси бюроси аъзолари, халқ депутатлари болалар уйлари, шифохоналарга боришади, беморлар кўнглини сўрашади. Самарқанддаги 2522-автоколонна раҳбарияти Наврўз арафасида ўз жамоасининг аъзоларига меҳр-мурувват кўрсатди. 20 оилага 100 сўмдан пул улашилди. Нафақа олувчиларга яна 100 сўмдан қўшиб берилди. Корхона ҳисобидан ишчилар учун чойхона қурилди.

Сўғдиёна, Афросиёб, Бегмаҳалла, Сузангарон, Оқмачит, Хўжа Аҳрор, Сартепа... бўйлаб байрам давом этади. Сайил чоғида шоирлар боғида, Регистон майдонида катта байтбарак уюштирилади. Унда самарқандлик шоирлар Хосият Бобомуродова, Бибисора Туробова, Жамол Сирожиддинов, Нурулло Остонов, Баҳром Феруз ва бошқалар иштирок этишади. Фурсатдан фойдаланиб, мен Самарқандда камол топиб, Тошкентда ишлаётган юртдошларимизни ана шу мушоирага таклиф этмоқчиман.

Бу йилги байрам арафасида яхши бир тадбир — «Самарқандни қайта тиклаш» марафони ташкил этилади. У 21 мартда бошланиб, 22 мартда якунланади. Марафонда Регистон майдонига вилоятдаги барча жамоаларнинг вакиллари ташриф буюрадилар ва кўҳна шаҳримизнинг осор-атиқаларини тиклаш, ободонлаштириш учун маблағ топширадилар. Самарқанддаги саноат корхоналарида тайёрланган маҳсулотлар ҳисобидан кимошди савдоси ўтказамиз. Ҳозирнинг ўзидаёқ бу жамғармага ташкилот, корхона, хўжалик ва аҳолидан 16 минг сўм келиб тушди.

Марафоннинг бадиий қисмида вилоятдаги барча бадиий жамоалар ўз санъатларини намойиш қиладилар.

Байрам якунида энг шинам уй, ҳовли, кўча, маҳалла, қишлоқ учун ўтказилган мусобақада ғолиб чиққанларга мукофотлар топширилади.

Фармон ТОШЕВ
суҳбатлашди

ЭЗГУЛИК ОЙИ

Бир яхши ёзувчининг сўзларини тез-тез эслаб тураман: одам ўз кўнгил мулкини дам-бадам тозалаб турмаса, бу мулк унинг ихтиёридан чиқади. Бу фикрни мен одам ўз кўнглининг нозири бўлиши керак экан деб тушундим. Кўнгил эса хоҳишлар диёри. Хоҳишларнинг эса чек-чегараси йўқ. Улар неча минг алвонланиб товланади. Одамнинг ташналик эҳтиёжи учун бир томчи тиниқ сув етади. Лекин одам бир коса шарбат бўлса, дейди. Шарбатга етгач, у мусаффо ҳовуз бўлса эди дейди. Одамнинг хоҳиши ижобатда: ҳовуз муҳайё бўлади. Одам сўнг кўл бўлса экан дейди. Кўл бўйларида ўтиргиси ва кўл бўйларида сон-саноқсиз сурувларини кўм-кўк ўтлоқларга қўйиб юборгиси келади. Кўл кейин кўнглига уради. Денгизни истайди. Одамнинг хоҳиши ижобатда: унга денгиз тегади. Кейин одамнинг хоҳишлари олдида денгиз жуда кичкина бир нима бўлиб туюлади. Кўнгил океанларни ўз мулки бўлишини орзу қилади... Кўнгил мулкининг икки подшоҳи бор: бири мавлоно Нафс. Иккинчиси, мавлоно Руҳ, Мавлоно Нафс ҳоким бўлиб қолган кўнгиллардан мавлоно Руҳ чекинади. Кўнгил бутунлай нафс диёрига айланади. Бу кўнгил жаҳонга яхшилик келтирмайди. Мавлоно Нафс ўз-ўзини ва ўз тасарруфидаги барча ато этилган бойликлар, хазиналарни емириб, барбод бериб боради. Барча разилликлар, барча зўравонликлар, барча босқинчиликлар, барча қон тўкишлар фақат ва фақат ана шу мавлоно Нафснинг ишидир. Мавлоно Нафс ҳукм қилиб васвасага солмагунча бир халқ бошқа халқ устига босқинчилик қилмайди ва босқинчилик йўлида турли найрангларни тўқимайди. Мавлоно Нафснинг бир улуғ хислати бор: у ҳам бўлса Макр. Мавлоно Нафснинг истисносиз барча ишлари макр асосига қурилади. Макр мавлоно Нафснинг чангали. Макр мавлоно Нафснинг тили. Маккорлик мавлоно Нафснинг мантиқи!

Мавлоно Нафс енгилмас деб ўйлайди ўзини. Лекин мавлоно Руҳ уни енгади. Мавлоно Руҳ ғолиб кўнгил доим обод-фаровондир. Мавлоно Руҳ тахтда ўтирган юртлар мудом бахтиёрдир.

Одам боласи ёруғ дунёга келгандан бери нафсга қул бўлмаслик учун уриниб келади. Нафсга қулликдан қутулган саодатли дамларда у илоҳий илҳомга ёр бўлади. Чексиз кўк коинот билан бўйлашади ва бўйлашган чоғларида сўйлашади ва унга тенгсиз гўзал битиклар ёр бўлади. «Қуръон», «Инжил», «Таврот», «Забур», «Бхагавадгита», «Панчатантра», «Илиада», «Алпомиш» каби китоблар одам боласи худди ана шу мавлоно Нафс қуллигидан қутулган, қулликни енгган дамларда, Руҳнинг мислсиз масаррад дамларида кўк коинот бағридан одамнинг очиқ кафтига ёғилади. Бу китоблар одамзоднинг бахтидир ва мавлоно Руҳнинг тугал ғалабасидир. Мавлоно Нафсдан нима қолаётир дунёда? Харобаларми? Емирилишларми? Кетма-кет таназзулотларми? Дағдағаларми? Чек-чегараси бўлмаган надоматларми? Армонларми?

Одамзод нафсдан қутулиш йўлида ва Руҳ билан дўстлашиш йўлида рамазон ойини кашф этди. Бу ойнинг бир куни, бир кечаси минг ойдан, минг йилдан яхши деб топди. Одам бу ойда нафс домидан қутулиб Руҳ билан сўйлашиш бахтига муяссар бўлди. Руҳ унга нур билан битилган — мағзи, мазмуни, маъноси нур бўлган сўзлар ҳадя этди. Одам Руҳ мададида нафсга қарши тураркан, ҳеч қачон ўзининг жаннат боғларида ман этилган меваданн еганлигини унутмади. Шу мева туфайли у одам бўлган эди. Бу мева асли нафс. Лекин одам руҳни танигач, бу мева нафс эмас, ризқ эканлигини билди. Нафс тириклик ёви, ризқ тириклик зарурати.

Мавлоно Руҳ ризқни ўз тасарруфига қабул қилди ва унинг ҳукмини ўз уҳдасига олди.

Рамазон ойи шундай қилиб, нафсни енгиш ойи ва руҳни қутлаш ойи бўлди.

Болалик чоғларимиздан эсимда қолган. Ота-онaларимиз бу ойни алоҳида интизорлик билан кутар, унга махсус тайёрланар, шу ой кирганда эса улар тамомила бошқача, яъни менинг кўзимга улар худди ёришгандай бўлиб кўринар эдилар. Рамазонга улар ажиб бир руҳий-маънавий тайёргарлик билан кирар эдилар. Рамазон ойида одамлар ўртасида алоҳида бир маънавий яқинлик, биродарлик пайдо бўлар ва жўш урарди. Бизнинг томонларда рамазонда биров бировнинг бурнини қонатгани, биров бировнинг ҳақига хиёнат қилгани, биров бировнинг дилини оғритгани, биров бировнинг юзига кўз олайтирганини кўрган эмасман. Одамлар бир-бирларига ҳалол ризқ-рўз, қут-барака, тинчлик-эминлик тилашарди ва бир-бирларининг кунларини хайрли қилишга саъй-ҳаракат кўрсатишарди. Рамазондан одамлар худди яшаргандай ва юракларидаги нур чашмаси яна нур билан тўлгандай бўлиб чиқишарди. Мен ўша рамазонларнинг нурафшон табассумларини соғинаман. Ўша табассумларда одамлик шарафи зоҳир эди. Мен бугун, шу таназзуллар замонида ўша шарифлик, ўша маънавий нурафшонлик яна қайтишини жуда-жуда истайман. Рамазон эзгу ой. У диндорлар учунгина эмас, барча одамлар учун эзгу. Мавлоно Руҳ кўнглингиз дарвозаси остонасида бош эгиб турибди. Сиз уни танимай ҳайдайсизми?

Иброҳим ҒАФУРОВ

ПРЕМЬЕРА

«ИККИ ОШИҚ БИР БЎЛСА»

Олим Хўжаев номидаги Сирдарё вилояти ўзбек давлат мусиқали драма театри яқинда Тоҳир Қаҳҳорнинг «Икки ошиқ бир бўлса» мусиқали драмасини саҳнага қўйди. Асарга машҳур бастакор Султон Ҳайитбоев куй ёзган.

Драмани Ўзбекистон ССРда хизмат кўрсатган артист Мирзакарим Бобоев саҳналаштирган. Саҳна безакларини рассом Александр Батиков ишлаган.

Асосий ролларни Ўзбекистон ССРда хизмат кўрсатган артистлар Абдуҳамид Ғафуров, Шафоат Раҳматуллаева, артистлар Фарҳод Ўрунов, Озода Абдуллаева, Тўлавой Қаноатов ижро этмоқда.

СУРАТДА: Спектаклдан кўриниш.

ДЕҲҚОН ДАЛАГА ЧИҚДИ

Баҳор келди. Ҳадемай деҳқон ерга уруғ ташлайди. Нотинч замонамизнинг эртаси шу уруғнинг қандай униши-ю, деҳқоннинг қандай меҳнат қилишига боғлиқ. Деҳқон яхши ишласа, демак ҳосил мўл, эртамиз бугунимиздан дурустроқ бўлади. Қорнимиз тўйиб нон еймиз, сайлаб уст-бош киямиз. Деҳқоннинг яхшироқ ишлаши эса унга бўлган муносабатга келиб тақалади.

Хўш, ўзбек деҳқони бугун қандай яшаяпти? Унинг қорни тўқми, усти бутми? Бу саволга ҳа деб жавоб бериш қийин. У ишчи каби, зиёли каби эртасига ишонмай яшаяпти. Мамлакатдаги нотинчлик, тирикчилик ўтишининг кундан-кунга оғирлашиб бораётгани унинг юрагига ҳам ғулғула солиб қўйди, кўнглини ишдан совутаяпти.

Яқинда Сирдарё вилоятининг бир неча хўжаликларида бўлдим. Нарх-навонинг кундан-кунга ошиб бораётганидан барча норози. Қишлоқларда бир килограмм гўштнинг нархи ўн беш сўмга чиқди. Дўконлар бўм-бўш. Тўғри, шаҳарларда ҳам аҳвол бундан яхши эмас. Аммо шаҳарликлар мунтазам маош олиб турадилар. Деҳқон эса ишламаган ойи учун бир тийин ҳам ҳақ олмайди. Шундай шароитда оилани боқиш осон кечмайди, албатта.

1990 йили ССЖИ Вазирлар Кенгашининг режадан ташқари етиштирилган ҳосилни сотиш тўғрисида махсус қарори чиққан эди. Бу қарорга асосан ҳар бир хўжаликка режадан ташқари етиштирилган ҳосилни ўзи сотиш ҳуқуқи берилганди. Аммо бу қарор қоғозда қолиб кетди. Хўжаликлар режадан ташқари етиштирган ҳосилини хоҳлаган нархига сотиша олмаяпти. Бунинг учун уларда ҳуқуқ ҳам, имконият ҳам йўқ. Деҳқоннинг меҳнати билан етиштирилган ҳосилнинг даромади пахта заводлари ҳисобига ўтиб кетаяпти. Хуллас, барча оғирлик охир-оқибат деҳқон бўйнига тушаяпти.

Ўтган йили муҳарририятимизга Булунғур районидаги «Ўзбекистон Компартияси 40 йиллиги» давлат хўжалиги ишчилари Ултув Эргашева ва Турғун Холбоевадан шикоят тушди. Шу шикоятни ўрганиш учун Булунғурга бордим. Маълум бўлишича, колхозчилар ижарага ер олиб узум етиштиришган. Аммо йил охирида режани ошириб бажаришган бўлса-да, уларга шартномадагидан кам ҳақ тўланган.

— Опаларнинг ҳам аҳволини тушунаман, — дейди хўжалик бош ҳисобчиси Б. Хўжаёров. — Аммо биз қонундан ташқарига чиқа олмаймиз. Тўғри, биз опаларга шартнома асосида ер берганмиз. Шартномага асосан улар етиштирилган ҳосил сотилгач даромаднинг маълум фоизини олиши керак. Биз узумларни ижарачилардан ўлчаб олиб узоқ ўлкаларга юборамиз. Манзилга етгунча узумнинг ярми чирийди. Натижада биз кутган пулнинг ярми ҳам келмайди. Ижарачи эса биздан топширган узуми учун шартнома бўйича ҳақ талаб қилади. Бизда эса бундай имконият йўқ. Мана, ўзингиз ҳисоблаб кўринг. 1988 йил Уссурийск ишчи таъминоти идорасига 96233 сўмлик узум жўнатган эдик. Лекин хўжаликка 27576 сўм пул келган. 68657 сўм эса сувга оқиб кетаяпти. Ёки ўша йили Уфа шаҳрининг Калинин мева қабул қилиш идорасига 85456 сўмлик маҳсулот жўнатилиб, 25492 сўм пул олинган. Бу ерда хўжалигимиз 59964 сўм зиён кўраяпти. Шундай шароитда қандай қилиб шартнома бўйича ҳақ тўлаш мумкин?

Бош ҳисобчининг гапларига эътироз билдириш қийин. Лекин барибир барча оғирлик меҳнаткаш зиммасига, деҳқон зиммасига тушаяптику. Демак, нимадир топиш керак. Бизнинг жумҳуриятимиз хомашё жумҳурияти экан, кимга маҳсулот керак бўлса, марҳамат, келиб пулини нақ тўлаб олиб кетсин. Манзилга қандай етказиб боришни харидор ҳал қилсин.

Хуллас, ҳали ҳал этилиши керак бўлган муаммолар кўп. Энг асосийси деҳқон эртасига ишонч билан яшасин. Унга инсондек яшайдиган шароит яратайлик. Шунда биз ҳам эртамиздан ҳавотирланмай яшаймиз.

Бекқул ЭГАМҚУЛОВ

УНУТИЛМАС ҚАРЗ

МУҲОКАМА УЧУН МАВЗУ

ИНСОН ҚАДР-ҚИММАТИ ҳақида кўп ўйлайман. Оқибатли одамларни кўрганда кўнглим тоғдек кўтарилади. Қадриятларимиздан ажралиб, меҳр-оқибат танглиги шундоққина кўриниб турган бугунги кунда оддий инсоний муносабатларнинг ҳам салмоғи ўзгача.

Бундан уч ой олдин Равот қишлоғида яшайдиган Шоди бобо Иброҳимовнинг «олтин тўйи» нишонланди. Бобонинг бир асрлик қутлуғ ёши қутловига келганлар ўғли Бўрон отани ҳам 60 йиллик тўйи билан муборакбод этдилар. Уларнинг бу тўйларида жамоа аҳли, партия, совет ташкилотларининг раҳбарлари иштирок этишди.

Шоди бобо Иброҳимов катта ҳаёт йўлини босиб ўтган. У ёшлигида қийналиб яшаган. Ўроқ ўриб, хирмон янчган, умри далада ўтган, қорни нонга, эгни кийимга ёлчимаган. Лекин бизнинг давримизда отахон ўз бахтини меҳнатдан топди. Жамоа хўжаликлари барпо этилиши билан унга аъзо бўлиб кирди. Бева-бечораларнинг бошини силади, оч ва яланғочларга қўлидан келган ёрдамини аямади. Одамларнинг энди қорни нонга тўйиб, оғзи ошга текканда, уруш деган шум хабар тарқалди. Шоди Иброҳимов фронт орқасини мустаҳкамлашга ҳисса қўшди. Ўша оғир йилларнинг юкига елкасини тутди. Ўғли Бўронни эса ажойиб инсон қилиб тарбиялади. У салкам 30 йилдан ошиқ вақт ёшлар тарбияси билан шуғулланди. Чехов номидаги ўрта мактабда узоқ йиллар директорлик қилди. Жамоа уни шу ердан иззат-икром билан пенсияга чиқарди.

Ота-бола элнинг ҳурмат-эҳтиромига кўп йиллик меҳнатлари, инсонпарварлиги, меҳр-оқибатлари туфайли сазовор бўлишди. Бундай эл севган, халқ орасида қадр-қиммат топаётган инсонлар оз эмас. Биз ҳақли равишда улар билан фахрланамиз.

Аммо ҳаёт мураккаб. Беш қўл баробар эмас. Атрофимизда шундай одамлар ҳам борки... уларга инсон деган ном ҳайф, деб ўйлаб қоласан. Беихтиёр уларни Шоди бобо сингари падари бузрукворларимизга қиёслайсан. Шунда пиру комил инсонларнинг қадри яна ҳам юксак кўриниб кетади. Албатта, ҳамма ҳам Шоди бободек юз йил умр кўравермайди. Бунинг учун унингдек, феъли кенг, қалби дарё бўла билиш керак. Бу эса ҳамманинг ҳам қўлидан келавермайди. Бироқ барибир тирик инсон комилликка интилиши, ҳаётга теран боқиши, уни севиши керак. Қийналиб яшаётган бўлсак, бунга яхши одамлар айбдор эмас. «Мард ўзидан, номард ўзгадан» кўради.

Баъзан мансабдорни кўкларга кўтариб мақтаймиз, уларнинг шанига ҳамду санолар ўқиймиз. Инсонийлик бурдимизни эса бой берамиз. Биз «сажда» қилган амалдор эса баттар кеккайиб кетаверади. Шон-шуҳрат қозониш учун атрофига иғвогарларни йиғиб, бошқаларга қарши қўяди. Бундан яна ҳалол ва пок одамлар кўпроқ зиён кўрадилар. Бир-бирини қоронғида топганларнинг эса «ошиғи олчи»лигича қолаверади.

Шу ўринда суюкли шоиримиз Абдулла Ориповнинг ушбу тўртлиги ёдга тушади.

Оқар дарёга ҳам кимдир
банд берган
Ҳаёт кимга заҳар, кимга
қанд берган.
Эй, ғофил, саркаш деб мени
камситма,
Ғаним сенга эмас,
менга панд берган.

Ҳаётда яхшилик изидан юриб раҳмат ўрнига панд еб қолганлар оз эмас. Бироқ бундан яхшиликка интилмаслик керак, деган маъно чиқмайди. Одамгарчилик ҳамиша инсон безаги бўлиб келган. Мард, ҳалол, одамларгина инсонга эзгуликни раво кўради. Шу боис таниш-билишигагина эмас, ҳатто бегоналар бошига мусибат тушганда ҳам ёрдамга шошилади. Яхши кунда ҳам, ёмон кунда ҳам мадад беради. Ҳаётнинг гўзаллиги ҳам шунда. Ҳаром йўллар билан топилган давлат, ёзилган дастурхон ҳар қанча обод, кўзни ўйнатар даражада бўлмасин, барибир у омонат. Бундай дастурхон соҳибининг кўнгли ҳам жойида бўлмайди. Ҳамиша нимадандир ҳадиксираб, хавфсираб яшайди. Бундай безовта умрни душманга ҳам раво кўрмаслик керак. Негаки, ҳаромхўрнинг дастурхони ҳеч вақт ҳалол деҳқоннинг камтарин дастурхони ўрнини босолмайди. Ҳалол одамнинг умри ҳам зиёдадир.

Халқимиз минг йиллар мобайнида мана шундай пок ақидалар руҳида яшаб келди. Бироқ асримизнинг сўнгги йилларида негадир бундай ақидалар ҳақиқат мезонлари бузилди. Ҳаромхўрларнинг қўли баланд келди. Улар мабодо қўлга тушсалар ҳам айбни бегуноҳ кимсалар бўйнига ағдариб осонлик билан қутулиб кетдилар. Қамоқхоналарда умри ўтаётганларнинг ҳаммасини ҳам жиноятчи деб бўлмайди. Уларнинг орасида бегуноҳ қамалганлари қанчадан-қанча. Бундай шарт-шароитда — фитналар, ёвузликлар авж олган кезда ёш авлодни қандай тарбия қиламиз. Уларга нимани ўрнак қилиб кўрсатамиз. Бир қаламкаш сифатида мени мана шу ҳол кўп қийнайди.

Бугун одамларни жўн насиҳат билан тўғри йўлга солиб бўлмайди. Дарвоқе, насиҳатлар одамларни бездирар даражада кўпайиб кетган. Бировга насиҳат қилсанг энсаси қотиб, аввал болангга ўргат, дейди. Чунки одамлар бугун эшитганига қараб эмас, кўрганига қараб иш тутмоқдалар. Ҳар қадамда кўз тушадиган ёвузлигу иллатлар эса бисёр. Шаҳарлардаги маънавий айнишлар бугун қишлоқларни ҳам безовта қилмоқда. Видео деган бало саккизинчи синфни битирмаган қишлоқи ўсмир болани ҳам қабоҳат домига тортмоқда. Мактабни яна шундай муҳитда амал-тақал қилиб битирган болалар ўзича мустақил бир ишнинг бошини тутолмаганига яраша ўзларини баланд ҳам оладилар. Ҳай-ҳай демасангиз ҳатто ўзи туғилиб ўсган рўзғор, қишлоғи устидан куладилар, ундан ётсирайдилар. Лекин, ўша ночор турмушини обод қилиш учун бир ғишт қўйиш қўлларидан келмайди.

Уларни минг айбламайлик, асосий айб келиб-келиб яна ўз бўйнимизга тушади. Биз ҳам ўзимизни эмас, юқоридаги раҳбарларни айблаб «оппоқ» бўлиб оламиз. Билмадим, бу жараён қачонгача давом этар экан? Бу йўл бизни қаён бошлаб, қаён элтаркан? Агар бугунги чидаб бўлмас даражадаги хунрезликлар, маънавий айнишлар кўзимизни очмаётган бўлса.., умуман бирор кун келиб очилармикин кўзимиз! Умид-ишончларимиз тобора саробга айланиб бораётир.

Динга эркинлик берилиб, ўтмиш меросимиз, маънавий қадриятларимиз қайта уйғонаётганидан хурсанд бўлган эдик. Айрим ёшлар ўртасида динга эътиқод қўйганлар пайдо бўлаётганидан суюнган эдик. Бироқ бу бутун бир миллатнинг, халқнинг маънавий қиёфасига таъсир этар даражадаги омилга айлангани йўқ. Тўғриси, айлана олмайди ҳам. Чунки биз маънавий қадриятларни бой бериш жиҳатидан жуда-жуда «илгарилаб» кетдик. Моддий неъматлар ишлаб чиқариш бўйича Американи қувиб, ўзиб кетмаган бўлсак-да, халқнинг маънавият илдизлари баҳра олиб турган сарчашмаларни барбод қилиш борасида ҳаммадан ўзиб кетдик. Мен буларни айтиш билан Америка очмоқчи эмасман, фақат ҳаммамизни қийнаётган масала хусусида ўз фикр-мулоҳазаларимни ўртоқлашмоқчиман. Эҳтимол, биз кутган ойдин йўллар ўз қўлимиздадир. Биз эътибор бермаётган одамлар қалбидадир. Балки, биз уларни дурустроқ кўра олмаётгандирмиз. Балки, ўзимизни баланд олиб камсуқум, қалби дарё одамларни кўзга илмай, беписанд қараётгандирмиз?!

Белинский миллий донолик авомда сақланади, деб ёзган эди. Шоди бобо сингари саводсиз бўлса-да ўзидан олдинги ўнлаб авлодларнинг донолигини, мардлигини, қалби кенглигини сингдирган, бутун ҳаёти ибрат намунаси бўлган бундай одамлар миллий донолик хазинаси эмасмикан?

Ҳадисларимиз, шарқ мутафаккирларининг пурҳикмат ўгитларида ҳам миллий донолик унсурлари «мана мен», деб турибди. Фақат уларни кўзга суртиб ўрганадиган, амал қиладиган, ҳаёт тарзига айлантирадиган инсонлар керак. Вужудимизда, руҳиятимизда мана шунга эҳтиёж тўлиб-тошиб ётибди. Яхшиликка чанқоқмиз. Фақат уни олислардан ахтариб юрмайлик. Ён-веримизга ҳам боқиб қўяйлик, демоқчиман.

ЎТТИЗ ЙИЛДАН кўпроқ вақтдан буён журналист сифатида қўлга қалам олиб, турмушимизда учраб турадиган нуқсонларни фош этиш, жафокаш халқ меҳнатини юзага чиқариш билан шуғулланаман. Бу орада қанчадан-қанча тўсиқларга дуч келмадим дейсиз. Амалпарастлар билан бўлган олишувлар, ҳақиқатни қарор топтириш учун олиб борилган курашлар, қайта қуришнинг ғоявий душманлари билан юзма-юз жанглар жараёнида инсон қадр-қиммати ҳақида ўйладим. Маънавий жиҳатдан азобланган, мансабдорлар томонидан қувғинга учраган кишиларни ҳимоя қилиб, улар тарафида турдим. Ўз манфаатини давлат ва халқ манфаатидан устун қўядиган амалдорлар, енгил-елпи яшашга одатланган мансабпарастлар ҳақида кўплаб танқидий мақола ва фельетонлар ёздим. Иғвогар, туҳматчиларга ҳам кўп дуч келганман. Бир оддий инсон сифатида бундайлар дастидан маънан қийналганман ҳам. Лекин бугун гап улар ҳақида эмас. Шоди бободек бир аср яшаган, ҳамманинг бирдек меҳру-муҳаббатига, эҳтиромига сазовор бўлган фидойи одамларнинг ўрни ҳақида. Биз ҳаммавақт ҳам уларнинг қадрига етавермаймиз. Эҳтимол, шунинг учундир фирибгар, иғвогар, туҳматчи, майда хулқ одамларнинг қўли баланд келади. Негаки, камтарин, камсуқум одамлар ўзларини кўз-кўз қилавермайдилар. Сўзамоллик қилиб, бошқаларни ўзига қаратмайдилар. Бир чеккада ийманиб ўтиришади. Биз мана шундай одамлардан ибрат олмоғимиз, болаларимизга уларни намуна қилиб кўрсатмоғимиз ҳам фарз, ҳам қарз.

Таниқли шоиримиз айтганидек дунёда ҳамма нарса унутилади. Фақат яхшиларнинг олдидаги қарз унутилмайди. Бу қарз уларга содиқ бўлмоқликдир.

Жўра ЮСУПОВ,
СССР Журналистлар уюшмасининг аъзоси

Абдунаби ҲАЙДАРОВ

ДУРНИ ЧОДРГА ҚОҚ!

СЎНГГИ УЧ-ТЎРТ ЙИЛНИ истисно қилганда, авваллари биз ҳам оиламиз билан эл қатори пилла тутардик. Тирикчилик боис, ҳар кўклам бир-икки қути қурт уруғи олиб парваришлардик. Озгина қўшимча даромад илинжида етти ёшимиздан етмиш яшаримизгача 35-40 кун жонимизни жабборга берардик. Алҳол, катта даҳаларда тўйиб ухлаш, чарчаганда ҳордиқ чиқариш нималигини унутардик. Катталаримиз дала ишларини, томорқа юмушларини вақтинча орқага сурардик, кичикларимиз эса китоб-дафтаримизни сандиқ ортига яшириб қўйиб, мактабга номига бориб келардик, машғулотларда миямиз ғовлаб, эснаб ўтирардик. Бу ёғи ярим тунгача, у ёғи қоқ тушгача тут уришу барг тозалаш билан, шох-шабба дасталашу сўкичакларни ғоналаш билан машғул бўлардик. Ишқилиб, бир лаҳза бўлсин, тиним билмасдик. Митти қуртлар, таъбир жоиз бўлса, бутун оиламизни ҳам ўзидек қимирлатарди.

Яхши ҳамки, бахтимизга умр бўйи ипак қурти боқиб, пилла етиштиришнинг ҳавосини олган энам раҳматли бор эди. Бизга ҳам моддий жиҳатдан, ҳам маънавий жиҳатдан далда бериб турарди. Ишдан зада бўлган пайтларимиз ўз йўл-йўриқлари, панд-насиҳатлари билан дилимизда меҳнатга иштиёқ уйғотарди. Мабодо, ерга тушиб кетган бирорта қуртни кўриб қолса, дарҳол авайлаб қўлига оларди. Барг устига қўйиб юбора туриб, «Бу жониворни Аюб пайғамбар эъзозлаган», деб қўярди. Тут ҳақида сўз кетганда эса, бир гапни бот-бот такрорларди: «Тут — худонинг мўъжизаси, беозор, хосиятли дарахт. Барги шойи-атласга айланади, меваси одамни тўйдиради, яна минг бир дардга шифо бўлади...»

Зеро, тут 200—300 йилгача яшайди, бўйи 15—25 метргача боради. Кўркам-чиройли дарахт; қалин сояси иссиқ кунларда жонга оро киради. Ёғочи саноат эҳтиёжлари учун асқотади, қурилиш ва дурадгорлик ишлари, халқ амалий санъати учун қўл келади. Барги пиллачиликни ривожлантиришда катта аҳамиятга эга бўлиб, ипак қуртининг бирдан-бир асосий озуқаси ҳисобланади. Меваси тансиқ таом сифатида дастурхонимизни безайди.

Ва, ниҳоят, энг муҳими, тут инсон саломатлиги учун ниҳоятда зарур дори-дармон, малҳам вазифасини ўтайди. «Меҳнат» нашриётида 1989 йили чоп этилган «Шифобахш неъматлар» китобида ёзилишича, балх тут ва оқ тут мевалари таркибида 25 фоиз қанд, 1,5 фоиз азотли моддалар, 2,17 фоиз органик кислоталар, «С» витамини, ошловчи моддалар, микро ва макро элементлардан калий, калций, натрий, магний, шотут мевасида эса 12,7 фоиз қанд, оқсил, пектин, бўёвчи ва органик моддалар (олма, лимон) бор. Булардан ташқари, тутнинг барги ва пўстлоғи ҳам кони фойда. Уларда алкалоид тригонеллин, каротин, эфир мойи, углеводлар, шиллиқ, органик кислоталар, аминокислоталар, холин, флавонидлар, гликозидлар, ошловчи, бўёвчи моддалар ва бошқа элементлар мавжуд. Шунга кўра, тут қадим-қадимдан Шарқ халқлари табобатида муҳим ўрин эгаллаб келган. Ундан иситмани туширувчи, дармон-қувват бағишловчи, қон кўпайтирувчи, пешоб ҳайдовчи, ичаклар фаолиятини яхшиловчи, иштаҳани очувчи, безгакни даволовчи, ташналикни қондирувчи ҳамда буриштирувчи омил сифатида фойдаланилган. Кунжут мойи билан тут дарахти пўстлоғи кукуни аралашмасидан иборат суртма-малҳам жароҳатларни тузатишда ишлатилган. Шотут ва чилонжийда мевалари қайнатмаси бўғма ва қизилча хасталикларига қарши қўлланилган. Абу Али ибн Сино тут барги, меваси ва уларнинг шираси билан тиш, оғиз ва томоқ касалликларини, бош оғриғини, ич ва қон кетишларини даволаган.

Тутнинг шифобахшлик хусусиятларидан ҳозирги замон илмий тиббиётида ҳам кенг фойдаланилади. Меваси, таркибида темир моддалари мавжудлиги сабабли, камқонликка мубтало бўлганларга истеъмол қилиш учун тавсия этилади. Қуюқлаштирилган шарбати доришуносликда ҳабдори тайёрлашда қовуштирувчи восита сифатида ишлатилади.

АНА шундай турфа хил хосиятлари боис деҳқон, боғбон азалдан яхши ниятда томорқасига бошқа мевали дарахтлар қатори тут кўчати ҳам эккан. Имкон топганда, тутзор-боғлар яратган. Боисини лўндагина қилиб нақлда айтиб қўйган: «Бир йил тут эккан қирқ йил дур теради».

Кексаларнинг эслашларича, бир вақтлар деярли ҳар бир ҳовлида тут дарахти бўлган. Улардан мўл-мўл мева олинган, кўза-кўза шинни-мураббо, сават-сават майиз тайёрланган, қоқисидан кулча ва сомсалар ёпилган. Бу таомлар иликузилди дамларда кишига куч-қувват ато этган. Айниқса, уруш ва қаҳатчилик йиллари тут меваси нон қадар азиз бўлган. Кўплаб одамлар уни еб, жон сақлашган...

50-йилларнинг охирлари, 60-йилларнинг бошларида ҳам шаҳар-қишлоқларимизда мевали тутлар бисёр бўлган. Айни чоғда пилла ҳам тутилган. Чунки ўша кезлари ота-боболаримиз ҳар ишда меъёр сақлашган. Оиласи ризқини, бола-чақаси саломатлигини пилладан келадиган арзимас даромаддан устун қўйишмаган. Сихни ҳам, кабобни ҳам куйдирмаган ҳолда иш тутишган.

Ҳозир-чи? Тутлар, тутзорлар ўша даврлардагига қараганда юз баравар кўп. Лекин меваси, тўйиб ейиш нарида турсин, дориликка ҳам топилмайди. Фақат гоҳ-гоҳо — авжи пишиқчилик пайтлари шаҳар бозорларида ора-сира тутмева сотиб ўтирганларни учратиб қоласиз. Табиийки, жилла қурса, бола-чақамнинг оғзи тегсин, деган умидда харид қилишга шошиласиз. Бироқ зум ўтмай ҳафсалангиз пир бўлади. Негаки, нархи баланд, жуда баланд! Бир косаси 2—3 сўм, тоғораси 25—30 сўм! Кўпроқ олай десангиз, шусиз ҳам ночор ҳамёнингиз кўтармайди. Олмасангиз, яна бўлмайди — кўрган ошнинг куйиги ёмон!

Бор иллат, ҳамма бало шундаки, биз меъёрни буздик. Яккаш пиллани ўйлаб, чор-атрофга тутнинг асосан баргга мўлжалланган турларини экиб ташладик. Мевали тутзорлар барпо этишга мутлақо аҳамият бермадик. Бу борада ипакчилик олимлари ҳам ўзига хос «муваффақиятлар» қозондилар. Улар томонидан тутнинг пиллачиликни ривожлантиришга мўлжалланган 50 га яқин янги нави яратилди, 20 дан ортиқ дурагай нави ишлаб чиқаришга жорий этилди-ю, лекин мевали навларини яратиш эътибордан четда қолиб кетди. Мана, оқибати: бугунга келиб бу дарахтнинг мева берувчи чиллаки тут, хасаки тут, балх тут, шотут, марварид тут кабилари деярли қолмаган. Борлари ҳам асосан шахсий хонадонларда, шунда ҳам яккам-дуккам кўзга чалинади. Бироқ уларнинг ҳосилидан кўпинча эгалари баҳраманд бўлолмай, армонда қоладилар. Сабаби аён: пиллакор хўжаликларда, гарчи ушбу соҳани ривожлантиришга хизмат қилувчи тутзорлар мавжуд бўлса-да, шу мақсадда ҳар йили кўплаб миқдорда кўчатлар ўтқазилса-да, ипакчилик озуқа базаси мустаҳкам-барқарор эмас. Чунки, аввало, ёш ниҳоллар тўла-тўкис ундириб олинмайди. Шундай бўлганда ҳам, рисоладагидек парваришланмайди. Аксарият ҳолларда чала-чулпа каллакланиб, қаровсиз қолиб кетади. Баъзи йиллари эса об-ҳаво «ҳунар» кўрсатади. Лекин ҳеч ким табиий шароит билан ҳисоблашмайди, пилла етиштириш режаси ҳам камайтирилмайди. Қандай бўлишидан қатъи назар, боқиш учун олдиндан режалаштириб қўйилган ипак қурти одамларга тарқатиб берилади. Қарабсизки, кўпчилигимизга муштдайлигимиздан таниш манзара такрорланади. Барг танқис йиллари пиллакорлар бир боғ тут учун сан-манга бориб жиққа-мушт бўлишади. Дўппи тор келганда, ҳатто, узоқ-узоқ қўрғон-шаҳарларга, иқлими пиллачилик учун нобоп туман-қишлоқларга тут излаб кетишади. Шу тариқа қайдаки тут бор, ҳаммаси деярли ҳар баҳор болта тиғига дучор бўлади. Меваси офтоб нуридан ранг олар-олмас, болга тўлиб пишар-пишмас аёвсиз каллакланади. Бундай «долзарб» дамларда биров қурт боқувчиларнинг мушугини пишт деёлмайди. Аксинча, соҳа мутахассисларидан тортиб, қишлоқ раҳбарлари-ю туман катталаригача — барчаси пиллакорларни қўллаб-қувватлаб туришади. Керак бўлса, уларга бировнинг ҳовлисига бемалол бостириб кириш учун имконият, шарт-шароит яратиб беришади. Керак бўлса, эътироз билдирганларни нари олиб бориб, бери олиб келишади. На тут эгасининг қарғишидан қўрқишади, на пишмай ер билан битта бўлган меванинг уволидан қўрқишади. Ҳа, десангиз, баҳоналари тайёр: «Давлатга пилла керак! Биз ана шу мақсад йўлида тер тўкаяпмиз, планни бажариш учун қайғураяпмиз!»

ШУНАҚА! Бизда пилла инсондан азизу устунроқ, қурт озуқаси одам насибасидан тайину бутунроқ! Ахир, зиммамизда ҳар балога гирифтор режа деган нарса бор. Нима қилсангиз, қилинг, қайга борсангиз, боринг, аммо уни албатта бажаришингиз шарт. Бу — қонун! Давомини суриштирсангиз, бизда раҳбарларнинг обрў-эътибори ҳеч қачон аҳолининг моддий турмуши, сиҳат-саломатлиги қай даражада эканлиги билан ўлчанмайди, биринчи навбатда халқ хўжалиги режа-топшириқларининг қандай бажарилаётганлиги билан белгиланади. Бу ақида олдида инсоннинг қадр-қиммати, иззат-нафсонияти нима бўпти? Бир пул! Борди-ю, мен саркашлик қилаётган бўлсам, ўзингиз холисона айтинг-чи, ўтган йиллар мобайнида давлат режаларини ортиғи билан уддалаб келган бирор хўжалик раҳбарининг меҳнаткашларнинг турмуш тарзи ёмонлиги ёки соғлиги ҳаминқадарлиги учун вазифасидан бўшатилганини кўрганмисиз? Лоақал, шу сабабларга кўра, танбеҳ олганини эшитганмисиз? Ҳойнаҳой, эшитмагансиз-кўрмагансиз.

Баски, шундай бўлгач, кимдан хафа бўлиб, кимдан гина қиласиз? Энг яхшиси, «Оч қорним — тинч қулоғим» деган нақлга амал қилиб, аламингизни ичингизга ютганингиз маъқул. Бироқ ҳамон узлуксиз давом этиб келаётган бу бедодликларнинг асоратини ўйласангиз, баттар даҳшатга тушасиз. Одамлар ўз чорбоғларида тут ўстиришдан бездилар. Кўпчиликнинг онгига «Тут экиб нима қиламан, барибир фойдаси йўқ, баҳорда кесиб кетишади», деган тушунча сингиб қолди. Эндиликда мевали тутлар баъзи шаҳарларда, туманлар марказларида, пиллакорларнинг қадами етмаган жойлардагина сақланиб қолди. Бу неъматни кўнгли тусаган бояқиш қишлоқ кишилари эса чор тарафлари тутзор бўла туриб, қуруқ тамшаниб ўтиришади.

Буниси ҳам майли, бугунги кунда гўшт-ёғга, мева-сабзавотга ёлчимай қолган халқимизнинг тут емаса ҳам куни ўтади. Аммо фожианинг кўзга кўринмас яна бир — ахлоқий-маънавий жиҳати борки, бу зарарнинг ўрнини ҳеч нарса билан қоплаб-тўлдириб бўлмайди. Отам тенгиларнинг айтишларича, мевали тутлар кўп даврларда халқимизда тутхўрлик, тут сайллари бўлган. Бу каби сайллар одамлар ўртасидаги меҳр-оқибатни, дўст-биродарликни мустаҳкамлашга хизмат қилган. Энди-чи? Тутхўрлик, тут сайли деган сўзлар аллақачон мулоқот тилимиздан тушиб қолган. Тут десангиз, кўпчилик ёшларимиз фақат барги ипак қуртига едириладиган паст бўйли, бутасимон дарахтни тушунадиган бўлиб қолишган. Баъзи ўғил-қизларимиз ҳатто тут мева солишини тасаввурларига ҳам сиғдиролмайдилар. Улар бу дарахт шохини қандай кесишни, ипак қуртига қай маҳалда қанча миқдорда барг бериш лозимлигини билишса-билишадики, лекин тутнинг меваси минг бир дардга даво эканлигини билишмайди. Яшириб нимаям қилдим, 35 ёшни қоралаб қўйиб, мен ҳам ҳали бирор марта кўнглим тусаганича тўйиб тут емаганман, қишлоқ боласи, деҳқон фарзанди бўла туриб, тут майизи ёки шинни-мураббоси қай тариқа тайёрланишини-ю, ранги қанақа бўлишини кўрмаганман. Инсоф билан айтганда, бу биргина менинг фожиамми? Аслида тут янглиғ кунжут, зиғир ўсимликларини танимаган, уларнинг ёғи таъмини тотиб кўрмаган барча ёшларимизнинг фожиаси эмасми?

Демоқчиманки, бизнинг авлод тутга тўймай катта бўлди, унинг шифобахш фазилатларини билмай вояга етди. Эндиликда бу йўқотишларнинг олдини олайлик. Бунинг учун, аввало, одамларнинг шахсий томорқаларидаги, ҳовли-чорбоғларидаги, кўчалар бўйларидаги мевали тутларни қирқиб кетишга қатъий чек қўйиш керак. Шундай қилинса, кишиларда мевали тутларни кўпайтиришга рағбат уйғонади. Қолаверса, сўнгги йилларда аҳолига ижарага ҳамда шахсий томорқа учун ер берилаётгани бу иш учун имконият туғдиради.Борингки, хонадон соҳиби боғ яратмаган тақдирда ҳам ҳовлиси бурчагига, уйи ортига олма, ўрик, шафтоли қатори уч-тўрт туп тут кўчати ўтқазиши, шубҳасиз.

Иккинчидан, жумҳуриятимиздаги кўплаб болалар боғчалари, мактаблар, шифохоналар, жамоат ва давлат идоралари, дала шийпонлари, кўпқаватли уйлар ён-веридаги ер ва майдонлар бўм-бўш бўлиб, қаровсиз ҳолда ётибди. Уларни обод қилсак, жумладан, бир неча туп тут экиб қўйсак, асакамиз кетмас, бир кун роҳатини кўрармиз, ҳеч бўлмаганда, бошқаларнинг дуосини олармиз.

Учинчидан, пиллачилик тараққиёти йўлида ҳар йили хўжаликлар томонидан экилаётган миллион-миллион туп ниҳолларни завол топтирмай кўкартириб олишимиз, сўнгра уларни агротехника талаблари даражасида парваришлашни изчил йўлга қўйишимиз шарт. Токи, халқ маблағлари беҳуда елга совурилиб, меҳнати зое кетмасин, бунинг жабрини ҳовлисида тут ўстирганлар ҳам тортмасин.

Тўртинчидан, келгусида давлат ва жамоат хўжаликларида режа асосида мевали тутзорлар барпо этишга, ҳосил етиштиришга киришиш фойдадан холи бўлмайди. Бу жиҳатдан Нишон туманидаги Чўли Бегимқулов номидаги совхоз деҳқонларининг ташаббуслари эътиборга молик. Улар бу йил 10 гектар майдонга узоқни кўзлаб мева учун тут кўчати ўтқаздилар. Бу каби тажрибаларни жумҳурият бўйича оммалаштириш мақсадга мувофиқдир. Жумладан, тоғолди зоналарда тутзор-боғлар яратсак, нур устига нур бўларди. Улар вояга етиб ҳосилга киргач, мевасидан саноат усулида майиз, шинни-мураббо тайёрлаб, савдога чиқариш имкони туғиларди. Бу борада яқинда ташкил этилган жумҳурият мева-сабзавот ва узумчилик концерни ёрдамкўмагини аямаса, бағоят савобли иш бўларди. Тилагим, келгусида болаларимиз, набираларимиз ҳам бу бебаҳо ноз-неъматдан бебаҳра бўлиб қолмасинлар. Мен уларнинг бошқа мева-чевалар сингари тутга ҳам тўйишларини истайман, тўрт мучалари соғ-саломат, ҳар томонлама бардам-бақувват бўлиб камол топишларини жуда-жуда истайман...

МАҚОЛАГА НУҚТА ҚЎЯЁТГАН МАҲАЛИМ хонага эндигина уйқудан турган беш ёшли қизалоғим кириб келди-ю, ёнимга ўтириб олиб, болаларча қизиқиш билан тун бўйи нималар ҳақида ёзганимни суриштира кетди. Айтдим. Айтдиму тутилдим. Ўтган йили 2—3 бор тут егани эсида қолган экан шекилли., яна олиб келиб берасиз, деб хархаша қила бошлади. Ахийри, бир амаллаб ҳали тут пишиғига анча борлигини тушунтириб, пишса, албатта олиб келиб беришга ваъда бердим. Хурсанд бўлиб кетган қизим қўшни хонага югуриб чиқиб укаларидан суюнчи ола бошлади:

— Ур-ра! Ёз келса, адам бизга магазиндан тут олиб келиб берарканлар!..

Кошкийди, шу гўдакнинг тонг саҳарлаб айтган гапига фаришта омин деган бўлса, вақти-соати келиб, юртимизда тутзор-боғлар кўпайса, уларнинг мевалари-ю, майизлари, шинни-ю мурабболари бозорларда ҳам, магазинларда ҳам мўл-кўл бўлса...

Ҳар қалай, ноумид шайтон дейдилар. Биз эса, иншоолло, боғдан умидвор инсонлармиз!

МУҲАРРИРГА мактублар

ЮРТИМГА СИҒМАДИМ

Мен маҳбус Ҳасанбой Зулумов оддий деҳқон оиласиданман. Отам 1986 йили машина уриб кетиши оқибатида қазо қилди. Биз, тўққиз фарзанд етим қолдик. Онамнинг кўзлари ожиз. Менинг икки фарзандим бор.

1987 йил 7 сентябрь куни тасодифан 7 ёшли қизчани машина билан уриб юбордим. Сўнг шифохонага олиб бордим. Афсуски, у оламдан кўз юмди. Бу фожианинг юз беришида қизчанинг ҳам, менинг ҳам айбим бор, албатта. 1988 йилда Боёвут туман суди ҳукми билан 5 йил озодликдан маҳрум этилдим. Ҳозир Владимир шаҳрида муддатни ўтаяпман.

Мактуб ёзишимдан мақсад, мен фақатгина озодликдан маҳрум этилганман-ку! Нега энди ўз юртимдан бадарға қилинишим керак. Бу ерда на ўзбек тилида хат ёзишнинг, на туғишганларинг билан учрашишнинг имкони бор. Улар ўқиб кўриши учун рус тилида хат ёзишга мажбур қилишади. Уйдагилар эса русчани билишмайди. Онламиздагилар мени кўргани келишди. Аммо шунча жойдан овора бўлиб келишларига қарамай, учрашолмай кетишди. Мен Ватан хоини эмасман-ку? Наҳотки бу муддатни ўз юртимда ўташим мумкин бўлмаса! Мени Ўзбекистонга қайтишимга ёрдам берinglар.

Ҳ. ЗУЛУМОВ

Биз Қўшработ район Жўш қишлоқ Советига қарашли Сулликли қишлоғида яшаймиз. Қишлоғимизга ҳамон электр токи етиб келгани йўқ. Ёнимиздаги қишлоққача 2 км ҳам чиқмайди. Биз район электрлаштириш идорасига бир неча бор мурожаат қилдик, лекин ҳеч қандай фойдаси бўлмади.

Ҳурматли редакция ходимлари, «Ильич нури»дан баҳраманд бўлишимизда ёрдам берсангиз.

Қишлоқ аҳли номидан;
Ж. ОДИЛОВ

Қўшработ

ҚУРУЛТОЙГА ҲОЗИРЛИК

Ўзбекистон Ёзувчилари уюшмасининг навбатдаги қурултойига тайёргарлик кўриш ва уни ўтказиш бўйича махсус комиссия йиғилиши бўлиб ўтди. Йиғилишни Ўзбекистон Ёзувчилари уюшмаси бошқарувининг биринчи котиби Одил Ёқубов очиб, қурултойга тайёргарлик борасида шу пайтга қадар амалга оширилган ишлар хусусида қисқача ахборот берди. Жумладан, беш йиллик адабиётимизнинг обзори ва ўтган давр мобайнида уюшма томонидан амалга оширилган ташкилий-ижодий ишлар хусусида маълумотнома тайёрланди. Уюшма дастури ишлаб чиқилди, ҳозирда у қизғин муҳокама қилинмоқда.

Йиғилишда мазкур комиссия раиси, жумҳурият президентлик кенгашининг аъзоси, Ўзбекистон халқ шоири Шукрулло, комиссия аъзоларидан Тўлапберган Қаипбергáнов, Озод Шарофиддинов, Иброҳим Раҳим, Муҳаммад Солиҳ, Пирмат Шермуҳамедов, Норбой Худойберганов, Жамол Камол, Собит Мадалиев, Аҳмаджон Мелибоев, Усмон Азимов, Абдусаид Кўчимов, Мирпўлат Мирзаев сўзга чиқиб, қурултойга тайёргарлик ва уни ўтказишга доир ўз фикр-мулоҳазалари билан ўртоқлашдилар.

Муҳокама этилган масалалар бўйича муайян хулосаларга келинди. Жумҳурият ёзувчиларининг қурултойини май ойининг бошларида ўтказиш маъқул деб топилди.

Қашқадарё вилоятидаги Жейнов қишлоғи ўзининг гиламдўзлари, заргар усталари билан азалдан машҳур бўлиб келган. Бу ердаги ҳунармандчилик Қарши чўлига «ҳужум» бошланиши билан ўз-ўзидан йўқола бошлаган эди.

Яқинда хўжалик директори, Ўзбекистон ССЖ халқ депутати Муродулло Саидов ташаббуси билан Жейнов қишлоғида Совет араблари миллий-маданий маркази ташкил этилди. Ушбу марказ тузилиши шарофати билан қишлоқда гиламдўзлик цехи иш бошлади.

Бу цехга ҳозирча 20 та гилам тўқиш ускунаси ўрнатилди. Ҳозирда цехларда 60 га яқин хотин-қизлар унутилаётган қадимги «Тойири», «Яғлави» каби нақшли араби гиламларни тўқишаётир.

СУРАТДА: (чапдан) Моҳира Аллаберганова, Барфия Абдикаримова ва Зебо Мақсадова.

Ш. ШАРИПОВ суратга олган

1991 ЙИЛ. 15 МАРТ. № 11 (3115)

ТАВАЛЛУДИГА 140 ЙИЛ ТЎЛДИ

Ҳар бир қаламкаш ўзининг қурби етган ишни ҳалол бажарса, адабиётимиз ривожи шунчалик самарали бўлади. Кўп йиллардан буён XX аср 10—30-йиллари ўзбек адабиёти намуналарини тиним билмасдан эски газета-журналлар саҳифаларидан, архивлардан излаб топаётган, топганларини кенг ўқувчилар оммаси эътиборига ҳавола қилиб келаётган заҳматкаш ва камтар адабиётшунос Шерали Турдиев ана шундай жонкуяр ижодкорлардандир. Унинг бу эзгу фаолияти жумҳуриятимиздагина эмас, балки Татаристон, Бошқирдистон, Озарбойжон, Қозоғистон ва бошқа жумҳуриятларда, ҳатто баъзи хорижий мамлакатларда ҳам маълум. Бундан бир ойча бурун эса Ш. Турдиев номига Қирим диёридан мактуб келди: олимни Симферополь шаҳар ижроия комитети, Қиримтатар маданиятини қайта тиклаш бўйича мувофиқлаштирувчи марказ ва Симферополь давлат дорулфунуни «Исмоил Ғаспирали — буюк қиримтатар, турк маърифатчиси ва инсонпарвари» мавзуидаги халқаро анжуманга таклиф этибди. Бу халқаро конференция Исмоил Ғаспирали таваллудининг 140 йиллиги муносабати билан чақирилиб шу йилнинг 18 - 23 март кунлари ўтади. Худди шу кунлари Қиримда қиримтатар маданияти ҳафталиги ҳам ўтказилади.

Илмий конференцияда Европа, Осиё ва Американинг бир қанча мамлакатларидан олимлар, жамоат арбоблари қатнашишлари кутилмоқда.

Илмий анжуман уч секцияга — «Ғаспирали ва Россия», «Ғаспирали ва Шарқ», «Ғаспирали ва Ғарб» секцияларига бўлиниб иш олиб боради. Филология фанлари номзоди Шерали Турдиев ҳам бу халқаро илмий конференцияда Исмоил Ғаспирали ва Туркистон мавзуида маъруза қилади. Биз ҳафталигимизнинг ушбу сонида адабиётшуноснинг шу мавзудаги мухтасар мақоласини эътиборингизга ҳавола этаётирмиз.

Шерали ТУРДИЕВ

ИСМОИЛБЕК ҒАСПИРАЛИ ВА ТУРКИСТОН

ҚИРИМТАТАР МАЪРИФАТПАРВАРИ Исмоилбек XIX аср охири ва XX аср бошларида фақат ички Россия мусулмонлари орасидагина эмас, Ўрта Осиё ва Кавказорти, ҳатто Шарқий Туркистон, Ҳиндистон мусулмонлари орасида ҳам мактаб-маорифнинг буюк ислоҳотчиси ва тарғиботчиси эди.

Исмоилбек 1851 йилнинг 8/ 20/ мартида Қиримнинг Ғаспира қишлоғида қиримтатар оиласида туғилади. У бошланғич маълумотни дастлаб Ғаспира қишлоғида олиб, диний илмга эга бўлади. Сўнг Москвадаги кадет корпусига ўқишга киради. Бу ерда «Московские ведомости» газетаси муҳаррири машҳур Иван Катков билан танишиб, газетада иштирок этади, рус тили ва адабиёти, маърифати, умуман рус маданияти ютуқлари билан яқиндан таниша бошлайди.

Кейинчалик Исмоилбек Москва ҳарбий мактабидан бир курсдоши билан қочиб кетиб, Боқчасаройга келади. Бу ерда 1874—1876 йиллари «Занжирли мадраса» деб танилган олий мадрасада дарс беради. Бироз вақт ўтгач, олий таълим олиш учун хорижга кетади. Аввал Туркияга, сўнг Францияга боради. Парижда уч йилдан кўпроқ вақт яшаб, дорулфунунда лекциялар тинглайди. Француз тилини пухта ўрганади, француз газета-журналларида ишлайди, у ердаги Россия муҳожирлари билан танишади. Ўша йиллари Парижда яшаб ва ишлаб турган машҳур рус адиби И. С. Тургенев билан танишиб, унинг котиби ҳам бўлиб ишлайди. Адибдан моддий ва маънавий кўмаклар олиб туради. Буюк француз маърифатпарварларининг илғор тажрибаларини, айниқса, уларнинг Шарққа, Россия мусулмонларининг тарихи ва маданиятига оид асарларини қунт билан ўрганади. Франциядан Россияга томон йўл олар экан, Жазоир, Тунис, Миср, Юнонистон мамлакатларини айланиб, у мамлакатлардаги маориф, маданият ва адабиёт соҳасидаги янгиликлар билан танишиб, Боқчасаройга қайтади. Исмоилбек Оврўпо ва Осиё мамлакатларидаги бу узоқ йиллик ўқиш, саёҳатлар таъсири остида мусулмон маърифати ва адабиётини ривожлантириш режаларини тузади. Нижний Новгород ва Қозонга боради. Унинг бу эзгу орзу исҚийпарвар татар маъриқийпарвар татар маърифатчилари, шоирлари Шаҳобиддин Маржоний, Саид Рамиев ва бошқалар қўллаб-қувватлайдилар.

Исмоилбек Россия мусулмонларининг адабиёти ва тилини, мактабларини ислоҳ қилиш устида қунт билан ишлашга астойдил киришади. 1881 йили Симферополда маърифатчининг рус тилида «Русия мусулмонлари» асари босилади. Бу асарнинг умумий ғоявий йўналиши ва аҳамияти ҳақида ўша даврда ҳам, кейинчалик ҳам кўпчилик газета-журналларда, жумладан Туркистон газета ва журналларида ҳам юксак фикрлар билдирилади. «Исмоилбек жанобларининг «Русия мусулмонлари» асари, — дейилади улардан бирида, — 30—40 саҳифадан иборат бўлса ҳам... бутун турк-татар оламини қоронғулик ўраб олган вақтда тузган программа, истиқболда тасаввур этган ишларининг лойиҳаси эди. «Русия мусулмонлари» асарида турк ва татар миллати илм ва ҳунардан маҳрумдирлар. Агар шул кетишда давом этсалар, охири ютулиб, йўқ бўлурлар... «Турк-татар миллатини маҳв ва инқироздан қутқармоқ учун нима қилмоқ лозим?» деган саволлар бериб, бунга жавобан: бизнинг бу заифлигимизга сабаб жаҳлимиз, Оврўпо илм ва маорифидан баҳрасизлигимиздур... Қутулмоқ учун Оврўпо улум ва афкорини оралиғимизға сукмоқлиғимиз лозимдир. Лекин Оврупо илм ва маорифини турк-татарлар орасиға фақат ўз мактаб ва мадрасаларида, ўз тиллари билан идрок этмоқ мумкиндур...» (А. А. З. «Марҳум Исмоилбек қандай ишлар қилган?». «Садойи Фарғона» газетаси, 1914 йил, 17 сентябрь).

«Русия мусулмонлари» китобида олға сурилган бу ва бошқа маърифатпарварлик ғоялари кейинчалик унинг 1883 йили Боқчасаройда нашр қила бошлаган «Таржумон» газетасида босилган кўплаб мақола ва фикраларида, «Дорул роҳат мусулмонлари» (1887), «Рус-шарқ шартномаси» (1896) ва бошқа асарларида янада ривожлантирилади.

1905 йил биринчи рус инқилоби йиллари таъсирида ёзган мақолаларидан бирида у Россиядаги турк-татар халқларининг тарихан давлатни бошқариш усуллари, ҳаёт тарзи ва урф-одатларда бир-бирларига кўрсатган ўзаро кучли таъсири ҳақида тўхтаб шундай ёзади: «...рус ва татар халқлари кўп асрлардан бери бир-бирларига таъсир этиб келмоқдалар.

ҲОЗИРГИ ВАҚТДА БИЗНИНГ ҳаётимиз ва фикрларимизга рус таъсири бўлаётган бўлса, ўтган замонларда Русия ўзи бизлардан кўп нарсаларни ўзлаштириб олгандир. Рус тилида, уларнинг фикр юритиши ва идора қилиш йўлларида бизнинг турк-татар халқларининг таъсири очиқ сезилади. Агар русда... Византия таъсири мавжуд экан, айни вақтда, мутлақо бизнинг Осиё таъсири ҳам мавжуддир. Русия боярлари ва воеводлари бизнинг хонлар даврининг мирзалари ва беклари билан фақат ташқи жиҳатдангина алоқа қилиб қолмай, айни вақтда рус ва турк-татар маданиятларининг ўзаро яқинлашувлари, муносабатларини ҳам юзага келтирганлигидан гувоҳлик беради» («Таржумон» газетаси, 1905 йил, 23-сон).

Исмоилбек Ғаспирали Россия мусулмон зиёлилари ичида биринчи бўлиб 1883 йили рус педагогларидан К. Д. Ушинскийнинг ўқитиш методлари, тажрибалари асосида товуш методига асосланган янги усул мактаби очади, унда биринчи бўлиб ўзи дарс бериб кўрсатади. Туркий тилдаги бошланғич янги усули савтия мактаблари учун «Болалар дунёси» ўқув китоби ёзиб, унга Ғарб ва Шарқ тарихи, Русия ва Қирим шаҳарлари, ватан ва тарбия, ахлоқ мавзуидаги кичик-кичик мақолалар билан бирга Афанди латифалари, рус ҳамда туркий халқлар классикларидан Навоий ва Пушкин ҳақида мароқли материалларни киритади.

Исмоилбек янги усул мактабларининг бутун Россияда, Ўрта Осиё, Кавказорти ва бошқа ерларда ҳам бўлишини орзу қилади. Бу ҳақда юқори чор маҳкамалари идораларига таклиф-мулоҳазалар билан мурожаат қила бошлайди. Бироқ Исмоилбекнинг хатти-ҳаракатлари, айниқса, маҳаллий халқлар тараққиётининг душманлари бўлган чор миссионерларига сира ёқмайди. Қирим мусулмон дини ва мактаблари бошқармасини қайта қуриш олдидан унинг шарт-шароитларини ўрганиш мақсадида 1891 йили бу ерга ички ишлар министрлигининг амалдори Вашкевич келади.

Вашкевич Ғаспиралини рус монархияси тарафдори ҳисоблаб, унга Қирим мусулмон мактабларининг аҳволи ва уларни ислоҳ этиш учун нималар қилиш зарурлиги ҳақидаги фикр-мулоҳазаларини ёзиб беришини сўрайди. Ғаспирали фикрларини ёзиб унга тақдим этади, бир нусхасини эса Туркистон генерал-губернатори Розенбахга жўнатади. Розенбах доклад билан танишиб Ғаспирали хати юзасидан Остроумов ва Наливкиннинг фикрини сўрайди. Остроумовнинг Розенбахга жавоби эса буюк рус давлатчилиги руслаштириш «назарияси»нинг ёдгорлиги сифатида, айниқса, муҳимдир. Остроумов тааж-жубланиб: Ғаспирали муайян расмий хизмат лавозимига эга бўлмай туриб, «рус давлати аҳамиятига молик шундай муҳим бир масала юзасидан ўз фикрларини билдиришга қандай журъат этди экан», деб ёзади.

Розенбах шундан кейин Ғаспирали мактуби устига «Оқибатсиз қолдирилсин» деб имзо чекади...

Исмоилбек 1907—1908 йиллари Боку, Бухоро, Самарқанд ва Тошкентда бўлади. «1908 йил ёз фаслида, — деб ёзади бу ҳақда кейинчалик С. Айний, — татар жамоат ходимларидан Исмоилбек Ғаспиринский Бухорога келди. Табиий, Исмоилбек ҳар ерда қилатурғонидек, Бухорода ҳам мактаб масаласини қўзғатди. Бу масалани музокарага қўймоқ учун Бухоро тараққийпарварларидан бир нечаларини саройға чақирди... Музокаранинг Мулло Низом уйидаги мактаб учун подшоликдан бироз муносиб ўрин сўраб олиб, мактабни татар ва бухоролилар учун умумий қилмоқ ҳам расмийлаштирмоқ қарорға олинди. Мажлисда ҳозир бўлганлар мактабнинг отини «Исмоилия» қўймоқчи бўлдилар. Лекин Исмоилбек ушбу исмни қабул қилмади. Музаффариддин амирнинг исмига нисбатан «Музаффария» исм қўйиш муносиброқдир, — деди».

У 1911 йили Ҳиндистонда ҳам бўлади.

Бу саёҳатлар таъсирида Исмоилбек Ғаспирали кейинчалик «Таржумон» саҳифаларида Туркистон халқларининг ижтимоий-сиёсий ва маърифий аҳволи, унинг ўтмиш тарихи, хотин-қизлар турмуши ва бошқа масалалар ҳақида кўплаб мақолалар, эсдалик ва саёҳатномалар бостиради. Масалан, «Бухоро ва Боқчасарой», «Боқчасаройдан Тошкентга» (1893), «Туркистонда таълим» (1907), «Бухорода нималарни кўрдим?» (1906), «Туркистонда аёллар аҳволи қандай ҳолда», «Темур подшо» (1914) ва бошқалар.

Исмоилбек, айниқса, буюк ўзбек шоири ва мутафаккири Алишер Навоий асарларининг нашри ва тарғиботига катта аҳамият бериб унинг «Муҳокамат ул-луғатайн» асарини Боқчасаройда бостиради. «Туркистон уламоси» (Боқчасарой, ҳижрий 1318) китобида эса «Оврупо илм ва фунуннинг жуда кам ривожланган бир замонида Туркистон қитъасида ақлий ва нақлий илмлар» ривожланганлигини айтиб, фикрларини исботлаш учун ўрта асрлардаёқ бу ерда етишган тарих, фалсафа, маданият ва адабиёт арбобларидан Форобий, Беруний, Ибн Сино, Улуғбек, Навоий каби буюк шахсларнинг Туркистон ва жаҳон фани ҳамда маданияти тарихидаги ўрни ҳақида қимматли фикрлар билдиради. У Ибн Синонинг Шарқ ва Ғарб маданияти тарихидаги шуҳрати ҳақида тўхтаб, «Оврупо уламоси ўртасида Авицина исмила машҳурдир. Лотинчага таржима бўлган «Қонун» исмли китоб бир-икки аср вақтгача Оврўпо дорулфунунларида ўрганилиб келинди... Воқиф бўлган лисонлари — арабий, форсий, туркий, юноний эрди» деса; Улуғбекни «олимлар ва мунажжимлар ҳайъатининг улуғи» бўлиб, Самарқандда расадхона иншо этганлиги, унинг илмий ишлари 1665 йили Англиянинг Оксфорд шаҳрида босилгани, Оврупонинг кўп тилларига таржима қилинганини кўрсатиб ўтади. Амир Алишер Навоийни эса «чиғатой ва ажам шуаросининг энг машҳурларидандир», деб таърифлайди.

Исмоилбек 1914 йилнинг августида Боқчасаройда вафот этади.

РОССИЯ МУСУЛМОНЛАРИ маорифи, матбуоти, тили ва адабиёти буюк ислоҳотчисининг бевақт вафоти фақат Қирим, Волгабўйи, Кавказорти татар, бошқирд ва бошқа халқлари илғор зиёлиларинигина эмас, балки ўша даврда Беҳбудий, Ҳамза, Айний, Авлоний, Тавалло каби кўплаб Ўрта Осиё халқлари илғор маърифатпарварлари қалбини ҳам ларзага солади. Улар Исмоилбек Ғаспиралининг кутилмаган ўлими муносабати билан мотам шеърлар, мақолалар битиб, чуқур афсус ва надоматлар чекадилар. Масалан, Ҳамза «Явмул вафот» (вафот куни) мақоласида Исмоилбекнинг маориф соҳасидаги хизматларига тўхтаб, уни бутун Россия мусулмонларини жаҳолат ва хурофотдан қутқариб, маориф ва маданият йўлига жасорат билан бошлагани, бу йўлдаги ҳар қандай моддий ва маънавий қийинчилик тоғларини буюк Фарҳод каби енгиб ўтган буюк устоз, улуғ маънавий падар сифатида хотирлайди. У «Марсия» шеърида Исмоилбекнинг ўлимини маърифат дунёси қуёшининг ботиши билан қиёслайди.

Тавалло бу қайғули йўқотиш, жудоликни бахт юлдузининг ботиши, оламнинг хираланиши сингари катта нохушликка қиёслаб, ўқувчиларда ҳам бу маърифат даҳосининг бевақт ўлимига нисбатан кучли мотамсаро кайфият, оғир ачиниш туйғуларини уйғотади:

Эй саодат юлдузи, ботдинг
қаёнга сан бугун,
Хира ўлди барча олам,
билмадик биз, кунми —
тун.
Эй адиблар сарвари,
эй соҳибу илму дин
Қайга кетдинг бизни
ташлаб, кону эй илму
фунун...

Маҳмудхўжа Беҳбудий «Ойна» (1914 йил, 49-сон) журналида Исмоилбек вафоти муносабати билан унинг фаолиятини шарҳлаб тушунтиришдан ташқари, ўзининг бунга қадар устод билан Туркияда учрашиб, суҳбатлашганлиги, суҳбат таассуротлари, бу даврга қадар ҳам у билан учрашганлигига тўхтаб шундай деб ёзади:

«7 сана муқаддам устоз ҳазратлари Самарқандга келиб муаллим Шакурий ва бизга меҳмон бўлиб эдилар. У замонгидан кўра энди кўп ориқлаб эканлар. Устод ҳазратларини Истанбулда кўрмоқ ва суҳбат этмак ҳеч хаёлимга ўтмаган эди. Оллонинг лутфи ила устоз ҳазратларининг танҳо 7 соат суҳбатларидан у қадар файз топиб, мамнун қолдимки, айтган ила адо эта олмайман. Ва, ул суҳбатнинг лаззати асло мендан кетмайдур... Оҳ! Ул устоди комилни энди қўлдан бердик... Балки уйқуларда, хаёлларда ул зот, устоднинг руҳи ила суҳбат этармиз...»

Абдурауф Фитрат Исмоилбекнинг «Дорул роҳат мусулмонлари» (Боқчасарой, 1906) романини Бухородаги ёшлар тарафидан таъсис қилинган «Маърифат» кутубхонаси илтимосига кўра таржима қилиб, мазкур кутубхона харажати билан нашр эттиради.

Шу тариқа, 1917 йил Октябрь тўнтаришигача бутун Туркистон улуғ мураббий номини катта иззат-ҳурмат билан эъзозлаб келди.

Бизнинг бугунги кундаги вазифамиз эса Исмоилбек Ғаспиралининг Ўрта Осиёдаги ўзбек, қозоқ, тожик ва бошқа миллатларнинг янги маорифи, матбуоти ва адабиётлари билан тарихий алоқалари, ўзаро муносабатларини атрофлича ўрганишдир. Бу, айниқса, ҳозирги қайта уйғониш даврида туркий халқларнинг, умуман барча халқларнинг ўзаро ҳамкорлиги ва дўстлигини кучайтиришда муҳим омиллардан ҳисобланади.

Исмаил бей Гаспринский (1851—1914)

ТАРИХ ВА ТАҚДИР

Ахлоқий-маърифий мазмундаги «Мифтоҳ ул-адл», «Гулзор» ва «Мақсад ул-атвор» каби панд-насиҳатлар китоблари орқали кишиларни адолат, инсофга ундаб, юксак инсоний фазилатларни тарғиб қилган адиб Подшоҳхожа бин Абдулваҳҳобхожа (Хожа) таваллудига бу йил 510 йил тўлди. Хожа улкан сўз санъаткоригина эмас, балки XV аср охири — XVI аср биринчи ярми Хуросон, Мовароуннаҳр ижтимоий-сиёсий, иқтисодий ва маданий ҳаётида фаол иштирок этган давлат арбоби ҳам эди. У тарихимизда кечган кўплаб воқеалар қатнашчиси бўлди. Хожа ижоди адабиётшунослигимизда илмий тадқиқ қилинган. Бироқ ҳануз адабиётимиз тарихи муҳиблари-га Хожа ҳаётига оид жуда кам маълумотларгина аён.

Ушбу санада биз ўзбек адабиётининг мазкур намояндаси ҳаёт йўли хусусида адибнинг ўз асарлари ва унинг фарзанди Ҳасанхожа Нисорийнинг (1516 — 1597) «Музаккири аҳбоб» (1566) тазкираси ҳамда Абулбақо ибн Баҳоуддиннинг «Жомеъ ул-мақомот» (1617) китоби маълумотларига суяниб, бир-икки оғиз сўз юритишни лозим топдик.

ПОДШОҲХОЖА ТАВАЛЛУДИНИНГ 510 ЙИЛЛИГИ

ШОИР ВА ДАВЛАТ АРБОБИ

Исмоил БЕКЖОН

ПОДШОҲХОЖА 1480 ЙИЛИ Нисо вилоятида тасаввуф намояндаси ва шоир, фозил киши бўлмиш Абдулваҳҳобхожа бин Сулаймонхожа оиласида дунёга келади. Нисорийнинг ёзишича, бу оила шажараси Подшоҳхожа бин Абдулваҳҳобхожа бин Сулаймонхожа бин Яҳёхожа бин Ҳорунхожа бин Муҳаммадхожа бин Садрхожа бин Занги Ото тартибида турк машойихларидан Аҳмад Яссавийнинг (вафоти 1166) устози Арслон Бобга бориб тақаларкан. (Занги Ото (вафоти 1258) бин Тошхожа бин Абдулмаликхожа бин Мансурхожа бин Арслон Боб.) Бу отолар асосан Тошкент ва Туркистонда яшаганлар, улардан, демак, қайсидир бўғини Соинхон улуси орасида ҳаёт кечириб, дин таълимоти ва тасаввуф ғояларини тарғиб қилиш билан шуғулланган. («Саинхон» — «бахтли хон» — Чингизхоннинг невараси Ботунинг лақаби, Манғитқишлоқдан Обивардгача бўлган Каспийбўйи ерлари халқи шу улусга кирган.) Хожанинг ота-боболари ҳам Нисода яшаб, шу ерда оламдан ўтганлар ва Нисога яқин Исфирзон қишлоғи қабристонига дафн этилганлар. Фозил кишилар хонадонида тарбия топган Подшоҳхожа адабиёт билан бирга, фиқҳ, тасаввуф соҳаси, риёзиёт, ҳандасани пухта ўрганади. Хожанинг ўспиринлиги Ҳусайн Бойқаро салтанатида ички низолар кучайиб, ижтимоий-сиёсий аҳвол тобора оғирлашиб бораётган даврга тўғри келади. Тарихдан маълумки, Мўъмин Мирзо қатлидан (1497, октябрь) кейин ота-ўғил ва оға-инилар ўртасидаги кин-адоват ўти янада аланга олади. Бадиуззамон ва унга тарафдор оға-инилар бирин-кетин Ҳусайн Бойқарога қарши исён кўтара бошлайдилар. 1498 йилнинг ёзида Чаҳоржуй ва Марв ҳокими Абулмуҳсин Мирзо Нисо ва Обивард ҳокими бўлмиш Кепак Мирзо лақабли биродари Муҳаммад Муҳсин Мирзо билан отасига қарши қўзғалади. Кепак Мирзо бунда дастлаб ўзига тобе Соинхон улусининг Ҳусайн Бойқаро давлати сиёсатидан ихлосини қайтариш ва уларни ҳукуматга қарши оёқлантириш мақсадида ташвиқот ишларини йўлга қўйиши лозим эди. Ана шундай ишда у халқ орасида обрўли Хожалар хонадони шайхларига суянмоқчи бўлади ва шу ниятда ёш бўлса-да, ғайрат-шижоатли Подшоҳхожани вақф мулки ҳисоб-китобини юргизувчи садрлик мансабига тайинлайди. Шу тариқа, Хожанинг ижтимоий фаолияти бошланади. Албатта, бу кезлари 18-19 ёшлардаги ўспирин Хожа Соинхон улуси орасида ота-бобоси обрўйидан фойдаланиб иш кўради. Хожанинг мазкур вазифани қай даражада уддалаганини эса машҳур тарихчи Хондамир маълумотларига солиштириб аниқлаш қийин эмас. Ака-укалар исёни хабари Ҳиротдагиларга 1498 йил августида маълум бўлади. Сулҳ учун элчи юборишлардан натижа чиқмайди: шу йилнинг 26 декабрида Ҳусайн Бойқаро ўзи Марв томон жангга отланади. Машҳаддаги Ҳайдар Мирзо ва Амир Шайх Аҳмад Суҳайлийни Обивардга Кепак Мирзо устига юришларини буюради. Шоҳ Марвни икки ой қамал қилиб, ғалабага эриша олмайди. Ҳайдар Мирзо ва Амир Аҳмад Суҳайлий қўшинлари эса бир неча кун ичидаёқ тор-мор келтирилади. Айни ўша пайтда (1499, февраль) ҳаж сафарига отланган Алишер Навоий шоҳдан рухсат кутиб, Машҳадда тўхтаган эди. «Кепак Мирзога қарши юборилган Ҳайдар Муҳаммад Мирзо ва Амир Шайх Аҳмад Суҳайлий мағлубиятга учраб Машҳадга келдилар ва алар (Алишер Навоий — И. Б.) Ҳайдар Муҳаммад Мирзо ҳамда амир Шайхни овунтириш учун уларга яхши отлар ва нафис парчалар тортиқ қилдилар» («Равзат ус-сафо»). (Ота-ўғиллар ўртасидаги бу уруш Навоий номи орага солиниб тузилган сулҳ билан март ойида якунланади.)

Хожанинг темурий шаҳзодалар хизматида қанча вақт тургани ҳақида қўлимизда маълумот йўқ. Бироқ Шайбонийхон 1507 йил майида Ҳиротни эгаллагач, Кепак Мирзо ҳамда Абулмуҳсин Мирзо Машҳадга яқин мавзелардан бирида шайбоний Темур султон билан Убайдулло султон томонидан асир олиниб қатл этилган пайтда Хожанинг бу мирзолар хизматида турмагани аниқ. Зеро, мирзоларга яқин кишиларнинг деярли барчаси шу жангда ё асир олинадилар, ё ўлдириладилар. Қолаверса, кўп ўтмай Хожа Шайбонийхоннинг энг яқин кишисига айланади. Кўринадики, Хожа 1500-йиллариёқ мирзолар ҳукумати лавозимидан кетган. Кейинги тарихий воқеалар ривожи эса тубандагича: Нисо ва Обивард ўша 1507 йилдаёқ шайбонийлар қўлига ўтмайди, у ерга шаҳзода Муҳаммад Қосим Мирзо қочиб боради ва ҳатто шу ердан туриб 1508 йил бошида шайбонийлар қўлида бўлган Машҳадга ҳужум қилиб, шаҳарни қўлга киритади. Бундан ғазабланган Шайбонийхон ўзи қозоқ урушига жўнаётиб, Қосим Мирзо устига жияни Убайдулло султонни юборади ва Қосим мирзони бутунлай маҳв этишни топширади. Ўша йилнинг февраль ойида Нисо, Обивард, Машҳад ҳам шайбонийлар қўлига ўтади. Қозоқ урушидан қайтаётган Шайбонийхон апрель ойида Нисода тўхтайди. Ҳиротдан Муҳаммад Солиҳни чақиртириб Нисога ҳокимликка тайинлайди. Нисога яқин Дурун ноҳиясига эса Хожани ҳоким қилиб тайинлаш ҳақида буйруқ беради. Маълумки, Шайбонийхон истеъдодли шоир бўлиб, адаб аҳли ва олимларни қадрлар, уларга рағбатлар кўрсатарди. (Шайбонийхон ўғли Темур султонга атаб ўзбекча панд-насиҳатлар китобини ёзган. Ўша Нисога келган йили эса «Баҳрул ҳудо» (Ҳидоят йўли) қасидасини ёзаётган эди. Шайбонийнинг девони ҳам бизгача сақланиб қолган.)

Булар ва Муҳаммад Солиҳдек йирик сўз санъаткори билан хизмат туфайли дўст тутинган Хожа ҳам адабий ижодга қаттиқ киришади. Шоир 1508 — 1510 йиллар орасида панд-насиҳат китоби «Мифтоҳ ул-адл»ни яратиб, уни валиаҳд Темур султонга бағишлайди. Нисорийнинг ёзишича, Хожа Дурунда ҳоким пайти улар қўшничилик туфайли Муҳаммад Солиҳ билан доимо мушоаралар ўтказиб турганлар.

1510 ЙИЛГА КЕЛИБ Хожа ҳаётида ўзгаришлар содир бўлади. Шу йилнинг кузида сафавийлар ўзбеклар устига юриш қилиб, Ҳиротни қўлга киритадилар. Шайбонийхон Ҳиротни жангсиз топшириб, ўзи қулай истеҳком сифатида Марвга чекинган эди. У яқин-атрофдаги ҳокимларни (жумладан, Хожани) ҳам Марвга чақириб, Бухоро, Тошкент, Самарқанддан қўшинлар келишини кутади. Аммо сафавийларнинг ҳарбий ҳийласига учиб 1510 йилнинг 10 декабрида қуршовда қолади ва ҳалок этилади. Хон ҳарами ва тирик қолган аъёнларни кичик илғор билан Марвга кириб келган Убайдуллохон зўрға қутқаради ва Нисо вилояти эронликлар қўлига ўтгани учун Хожа ҳам Мовароуннаҳрга йўл олишга мажбур бўлади. Хожа қисқа муддат Темур султон ва Кўчкинчихон хизматида туради. (Бобур 1511 йил кузида эронликлар ёрдамида Бухоро ва Самарқандни қўлга киритади. Ўзбек хонлари Туркистонга қочадилар. Хожанинг бу пайтда пойтахт Самарқандда қолгани ёки Туркистонга кетгани номаълум. Чунки айримлар қочишга улгурган бўлсалар, шиаларнинг ашаддий душмани олим Рўзбеҳон Исфаҳоний кабилар қочиб кета олмай Самарқандда қолишга мажбур бўлган эдилар. 1512 йил баҳорида Бобур Бухоро ёнидаги Кўли Малик деган жойда Туркистондан Убайдулло, Темур, Жонибек султонлар бошчилигида келган ўзбеклардан енгилиб, бир кун ичида Самарқандни ташлаб чиқиб кетади. 1512 йилнинг ноябрида ҳам Бобур ва Нажми Соний қўшинлари Ғиждувон ёнида мағлубиятга учрайди. 1513 йил мартида энди ўзбеклар Хуросонга юриш бошлайдилар.) Хожа 1513 йил охирида Бухорога келиб ватан тутади ва Рўзбеҳон Исфаҳоний каби дўстлари воситасида Кармана ҳокими Жонибек султон хизматига садр қилиб ишга олинади. Хожа пок виждонли, ҳалол киши бўлгани учун кўп ўтмай Жонибек султон унга ишониб эшик оғолиги лавозимини ҳам садрлиги устига қўшиб беради. Нисорий хабарига кўра, ўшанда Қосим, Абдулали ва Ҳожи деган амалдорлар Хожадек адолатли, инсофли кишининг келишидан бетоқат бўлиб, ишдан кетганлар. Зеро, Хожа ўғри, фосиқ ва шаробхўр мансабдорларга нисбатан қаттиққўл, тамагир дин арбобларини аямай танқид этувчи киши эди. Дарҳақиқат, Хожа Жонибек султонга бағишлаб ўша даврда ёзган «Мақсад ул-атвор» достонида ҳам порахўр амалдорлар, ўз сўзига риоя қилмайдиган сўфийлар, «ичкучилар»ни қаттиқ қоралайди. Хожанинг Кармanaдаги даври ижод билан шуғулланиш учун анча қулай фурсат эди. У ҳатто «Хамса» яратиш фикрида ҳам бўлган. Бироқ, барибир, давлат ишлари, ҳарбий сафарлар тинч ижод этишга ҳалал берарди. Зеро, у Жонибек султоннинг барча ҳарбий юришларида қатнашади.

Хожа ва унга ўхшаш фозил кишиларнинг ҳаёти ҳаммавақт ҳам силлиқ кўчавермас эди. Айниқса, ҳокимлар хизматида турган Хожа ҳаётида таҳликали, изтиробли онлар кўп бўлган. Бу хусусда «Жомеъ ул-мақомот» муаллифи келтирган бир ҳикоя эътиборга моликдир. Жонибек султон 1517 — 1520-йиллар атрофида фарғоналик Маҳдуми Аъзам номи билан танилган машҳур тасаввуф олими Жалолиддин Аҳмад Косонийни Ахсидан Карманага олдиртиради. Аммо бир ўтиришда арзимаган нарса устида Жонибек султон бу олимга пичоқ ўқталади, шайх бундан ранжиб, кетиш учун йўлга тушади. Унинг Бухорога Убайдуллахон олдига боришидан ғайирлиги тутган султон шайхни қайтариш пайига тушади ва Подшоҳхожа ҳамда бошқа амалдорларни чақириб, уни қандай бўлмасин қайтаришларини, акс ҳолда, ҳаммасини қиличдан ўтказажагини айтади.

Хожанинг ана шундай нохуш кечган дамларидан яна биттаси қуйидагича содир бўлади. 1529 йил мартида Жонибек султон вафот этади. Шу йил ёзида Убайдуллохон Хожани ўзига садрликка ишга олади. Тез-тез Хуросонга таҳдид солиб турган Убайдуллохон 1529 йил кузида Ҳиротни қаттиқ қамал қилади. Қамал чўзилганидан қийин аҳволга тушган шаҳар халқи таслимга рози бўлиб, сулҳ тузиш учун солиҳ бир одам юборишларини сўрайди. Хон топшириғига биноан 26 октябрь куни Хожа қалъага кириб, иккала томонни ҳам қаноатлантирувчи яраш битимини имзолаб чиқади. Убайдуллохон Хожани шу хизматлари учун шаҳар шайхулисломлиги ва Абдулло Ансорий мозори шайхлигига тайинлайди. Аммо бу қувончли воқеа асносида бир мудҳиш иш содир бўлиб, уни чуқур изтиробга солади. Шартномага кўра, ҳеч кимга сиёсий қараши ёки сафавийлар хизматида тургани учун тегилиши керак бўлмаса-да, бегуноҳ шоир Бадриддин Ҳилолий шиаликда айбланиб, бир неча кундан сўнг Убайдуллахон буйруғи билан ваҳшиёна суратда қатл қилинади.

ХОЖА ШАЙХУЛИСЛОМЛИК ВАЗИФАСИДА узоқ турмайди. 1529 йил декабрида бош хон Кўчкинчи бин Абулхайр вафот этади ва Убайдуллохон Самарқандга келиб, 1530 йил январида Абу Саид бин Кўчкинчини бош хон қилиб тахтга ўтқазади. Хожа ҳам Убайдуллохон билан бирга Самарқандда таъзия маросимида қатнашади ва сўнг хон билан Бухорога қайтади. Зеро, бу орада Ҳирот қайтадан сафавийлар қўлига ўтган эди. Хожа Бухорода яна садрлик ишларига бош-қош бўлади. 1533 йили бош хон Абу Саид султон вафот этади, қоидага биноан ёш жиҳатдан улуғ Убайдуллохоннинг бош хонлик тахтига ўтириши ва у пойтахт — Самарқандга келиши лозим эди. Бироқ Самарқандни қўлдан чиқариб қўйишдан қўрққан Абу Саид авлодлари Бухоро хонини шаҳарга киритмайдилар. Убайдуллохон ноилож пойтахтни Бухорога кўчиради ва Хожа ҳам садри аъзамлик мансабига кўтарилади. Хожа катта вазифани бошқарар экан, мамлакат ижтимоий, иқтисодий ва маданий ҳаётига қўлдан келгунча ижобий таъсир кўрсатишга интилади. У хон, амалдорларини адолат, инсофга ундайди, бевосита ўз садрлик мансаби бўйича қўл остида бўлганларнинг тўғри ва астойдил хизмат қилишларини назорат этади. Масалан, Нисорийнинг ёзишича, Хожа Туркжанд мозори шайхи шоир Бақоийни яқин дўсти бўлишига қарамасдан, доимий ичкиликка берилгани сабабли, мансабидан четлатади. Ўзи пок, ҳалол киши бўлган Хожанинг мамлакат иқтисодий ҳаётида асосий ўрин тутган вақф мулки ишларини инсоф юзасидан олиб боргани ҳеч шубҳасиздир. Бу эса, давлат харажатларининг мадраса, шифохона, дорулятимлар қурилиши, камбағал талабалар таъминоти ва бошқа маданий муассасаларнинг яхши фаолият кўсатиши учун адолатли, тўғри тақсимланиши, деган гап эди. XVI аср биринчи ярми Ўрта Осиё маданий ҳаёти тарихига назар ташлар эканмиз, бу даврда кўплаб меъморлик обидалари (масалан, Мир Араб мадрасаси (1536), Меҳтар Қосим кўприги (1534) ва бошқалар) қурилгани, илмий-бадиий асарлар ёзилгани, талайгина араб, форс тилларидаги китобларнинг ўзбек тилига таржима қилинганини кўрамиз. Восифий ва Нисорий маълумотларидан эса, Бухорода 1514 — 1560 йиллар мобайнида Ҳошимий, Афсарий, Мажлисий, Бақоий, Шайдо, Мушфиқий, Наҳлий, Сабрий, Убайдий, Азизий каби йирик адаб намояндалари қатори яна кўплаб бошқа катта-кичик шоир, адибларнинг адабий муҳит қатнашчилари бўлганини билиб оламиз. Хожа ҳам ана шу адабий ҳаракатнинг бошида турганлардан саналади. Нисорий отасининг Бухоро шоирлари орасида биринчи бўлиб маснуъ қасида жанрининг турли хил услубларини ташвиқ-тарғиб этганини ёзади. Хожанинг ҳомийси Убайдуллохоннинг ўзи ҳам истеъдодли, сермаҳсул шоир бўлиб, унинг девон-куллиёти бизгача етиб келган (ЎзФА ШИ қўлёзмалар хазинаси, 8931-рақами остида). Хожа яна Мир Араб, Рўзбеҳон Исфаҳоний, Восифий, Бақоий, Аҳмад Косоний (Маҳдуми Аъзам) сингари шоир, олим кишилар билан дўст тутинади, ижодий алоқада бўлади. Маҳдуми Аъзам Хожанинг ўша даврдаги ижтимоий, адабий фаолиятини баҳолаб, уни «шаҳбози буланд парвоз» («юксак учувчи лочин») деб атаган эди.

1534 йили Убайдуллохон Хуросонга навбатдаги муваффақиятли юришини амалга оширар экан, Нишопурда катта ҳарбий йиғин ўтказади, бу йиғинда 1526 йилдан буён Балх ҳокими бўлиб келаётган Кистан Қаро бин Жонибек султон ҳам қатнашади. У Камолиддин Абулхайр (Ошиқ), Бақоий сингари шоир, олим, табиб кишилар қатори отаси Жонибек султон ҳузурида кўп йиллар хизмат этган ҳамда давлат бошқариш ишларида тажрибаси ортган Хожани ҳам Балхга юборишини Убайдуллохондан илтимос қилади, хон султоннинг истагини қондиради. Хожа Балх шайхулисломлиги мансабига тайинланади. У Балхда ҳам «фуқаро хизматини холисанлиллоҳ адо этиш» билан бирга адабий фаолиятини канда қилмайди, етук сўз санъати намунаси бўлган бир неча қасида, лирик ғазаллар ва ўзбек тилида Кистан Қарои Одилга бағишлаб «Лайли ва Мажнун», «Гулзор» (1539) асарларини ёзади. Балхда адабий муҳит вужудга келтиришга ҳисса қўшади. Бу пайтда Балхда Бақоий, Шайдо, Ошиқ, Абдий, Ховарий каби форсигўй ва туркигўй шоирлар яшаб, ижод қилардилар.

Нисорий ўз тазкирасида Хожа ижтимоий фаолиятининг Балхдаги сўнгги дамлари ҳақида шундай ёзади: «...ва уларнинг (Хожанинг — И. Б.) мансабдан мақсади халқ аҳволини яхшилаш бўлиб, ҳазрат Кистан Қаро султон бир касаллик сабабли халқ аҳволига қарамай қўйганларида Хожа Балх шайхулисломлигини тарк этиб, уй эшиги соҳиблигини ихтиёр этганлар (яъни, ишламаганлар — И. Б.)». «Мусаххир ил-билод» китобида эса қуйидагиларни ўқиймиз: «Убайдуллохон вафотидан (1540, 17 март — И. Б.) сўнг Кистан Қаро султон Бухорога бориб, 948 йил рабиуссоний (1541, июль — И. Б.) ойида Мўғулчахонимга[1] уйланиб қайтади ва шу йили ражаб ойида димоғида паришонлик пайдо бўлади. Кистан Қаро султон ана шу касаллик сабабли 951 йилнинг 21 ражабида (1544 йил, 8 октябрь — И. Б.) вафот этади». Тарихчи Саид Роқим хабарича, Кистан Қаро ўшанда савдойилик касалига йўлиққан бўлиб, ҳеч кимнинг гапига қулоқ осмасдан, кўпинча ножўя ишлар қила бошлайди. Масалан, 950 ҳижрий (1543) йили бегуноҳ мавлоно Ҳусайн ва мавлоно Абдулраҳмон каби олим, фозил одамларнинг тириклайин терисини шилдиради. Абулхайр Ланг лақабли давлат арбобини (Гулбаданбегим «Ҳумоюннома»да ёзган, бобурийлар билан ўзбеклар орасида чегара ва ҳарбий ҳамкорлик юзасидан музокара олиб борган таниқли элчи — И. Б.) шаҳардан бадарға қилдиради. Булар Хожа ҳаётидаги навбатдаги оғир воқеалардан бўлиб, кексайган шоир энди бу изтиробларга чидай олмайди ва давлат ишларидан воз кечади. Хожа шундан кейин Балхда қолмайди, у 1543 йилиёқ Бухорога қайтади. Аммо давлат ишларида иштирок этмайди.

ҚЎРГАНИМИЗДЕК, Подшоҳхожа катта замондоши Навоийга эргашиб шайбонийлар даврида ўзининг адабий ва ижтимоий фаолияти орқали адолат, инсонпарварлик ғояларини ёйиш иштиёқи билан яшаган. Хожа ана шу гоҳ мусмар, гоҳ рўё орзулар гирдобида 1547 йили оламдан ўтади ва Баҳоуддин Нақшбандий мозори ёнида дафн қилинади.

---

[1] Мўғулчахоним — асли исми Ойша Султонбегим, Бобурнинг тоғаси Тошкент ҳокими Маҳмуд Кошғарийнинг қизи, дастлаб Шайбонийхон ва у Марвда ҳалок этилгач, Убайдуллохон хотинликка олган.

ОЛЛОЁР

МУҚАДДИМА

Шеър ёзсанг, сезмасанг
ёзаяпман деб,
сўзлар ўзи сени ахтарса.
Сезмасанг ақлдан озаяпман деб,
Телбаларча юрганинг лаҳза.
Бахтингни сезмайсан,
сездирадилар.
Аламинг ҳам ўзгадан зоҳир.
Дўстликдан безмайсан,
бездирадилар,
Одамлар бу нарсада моҳир.
Ўртоқлар, нима гап?..
Туйғулар учун
Сўралармми асло нафақа?!
Майли, барча нарсам, борим сизники
«Саҳий» дея атаманг фақат!!!

●

Бирорта байрам йўқ календаримда:
уч юзу олтмиш тўрт эрта бор
фақат.
Ва ушбу ўзаро тенг эрталарда
на бир мартаба бор,
на бир табақа.
Улар тартиботи қофиябознинг
синалган усули каби ройишли:
тонг отмас ҳеч қачон олдидан туннинг
ва қуёш эламас йўлдан тойишни.
Мен эса истайман,
қиламан мажбур
(Шундадир шоирлик бурчим,
матлабим):
туннинг адоғини кутган ювош нур
тоқати тортилиб тунга ҳатласин.
Азалдан ёзмишим менинг шу бўлди:
кўзларим нурга оч,
қалбим — навога.
Лайлига интилган Қайс янглиғ мен
ҳам
уйқусиз тунларга кунда
даъвогар!
Шунда рўй беради кутган мўъжизам:
Қувонч — капалагим topolmas қўним.
Олдимда бир бутун йил —
ўн икки ой —
уч юзу олтмиш тўрт
туғилган куним!

●

Одам жон узмоқда мана бу уйда.
кунма-кун.
Ойма-ой.
фаслма-фасл.
Ҳар тонг ҳозирланар бу уй сукутнинг
бошидан сочмоққа айрилиқ сасин.
Ҳар тонг бу эшикка дўст-ёргинамас
ҳатто рақиблар ҳам умид-ла боқар.
Ҳовли ёнидаги анҳорда эса
минг йиллик сув секин, сас ютиб оқар.
«Ўзинг раҳм қилгин...»
ёлворар дўст-ёр.
«Бунча жони қаттиқ!» ёвлар
ғашланар.
Кунма-кун, ойма-ой, фаслма-фасл
томизиқни ялаб ётар ташналаб.
Болалар ўйнайди шундоқ кунгайда.
Улар шарпасидан қочарми ўлим?!
Одам жон узаётган шу уй ёнидан
худо берган ҳар кун ўтади йўлим.
Менинг ҳол сўрмоққа гўё ҳаддим йўқ.
Қурбим — битта шеърга
солмоқлик шуни.
Мен ахир дўсти ё яқини тугул
ҳатто душмани ҳам эмасман унинг.

ОРЗУ

Мен орзуни кўмиб қўяман
юрагимнинг тупроғи аро.
Лекин ҳали у унмоқчимас
Ҳали унинг осмони қаро.
Кўз ёшим-ла суғораман мен,
Лекин ҳамон у ётар ташна.
Ахир шўр-да жуда ҳам ёшим
Шундан бенаф бу тиниқ чашма.
Севинч менинг ўткир кетмоним!
Юмшатаман орзу атрофин.
Токим юрак қолмасдан қотиб
У бемалол нафаслар олсин.
Мана, орзу қобиғин ёриб
Якка қўлин самога чўзди.
Жуда юксак қалбим аршида
Кўз очибди Умид юлдузи...

ҚАБРИСТОНДА

Онам ва укам хотирасига

Бунда ўтмас — афсуслар ўсар,
қулф уради бунда аттанглар.
Бунда фақат қабрни қабр
ҳолин сўрар, тушунар, англар...
Бунда ойу, йиллар чарх уриб
кунлар хазонини тўкади.
...Бунда ўғлин қабрини кўриб
Она қабри баттар чўкади...

Неъмат ИБРОҲИМОВ

РУҲБОН

Мен шоирга эмас,
Оддий одаммас,
Бир собир руҳбонга ўхшайман асли.
Хотирамда яшар беҳудуд, бесас
Або-аждодларнинг поксода насли.

Шоирлар яшарлар ёд, хотир бўлиб
Юрак деб аталган бу остонада.
Ҳорғин дийдасига хавотир тўлиб,
Яссавий шеър ўқир чиллахонада.

Фақат ҳақиқат деб,
Келтирар такбир
Минг бир фузалонинг қисмат аёзи.
Набиралар ҳақида ўнлаб асотир
Сўзлар Рабғузийнинг улуғ баёзи

Мозийнинг тўрттала уфқини ўраб
Минглаб муҳорублар кезар ғиротда.
Ҳануз фотиҳлардан
Юртга сулҳ сўраб
Навоий нафаси кезар Ҳиротда.

Йиллар фитратимга берди ёлғон зеб.
Тиллари қирқилган тарих тек турар.
Ўзгандга кўз тикиб,
Бир кафт тупроқ деб,
Менинг хотирамда Бобур оҳ урар.

Машрабнинг арвоҳи кўкда учаркан,
Унинг жасадига боқолмас қотил.
Улус — тирик мурда,
Улус — бекафан,
Дунё бепарводир,
Дунё бир ботил!

Гоҳида шон сўраб,
Гоҳи қон сўриб,
Шоҳлар жоҳ топарлар макруҳу
маккор.
Руҳи забун бўлган халқини кўриб,
Кўксин чок айлайди Сўфи Оллоёр.

Йигирманчи аср интиҳосида
Яшаркан,
Хаёлим, комим мозийдир.
Яшаркан эзгулик ибтидосида
Тонгим мозий менинг, шомим
мозийдир.

Хотирамда асраб беҳудуд, бесас
Або-аждодларнинг поксода наслин,
Ўткинчи кас эмас,
Оддий одаммас,
Бир собир Руҳбонга ўхшайман асли...

ТОНГОТАР

Чириди кўксимда тош қотган ғуллар,
Тош қотган тилимга каломим қайтди.
«Сабоҳ ан-нур! — дедим, — эй, бахтли
қуллар!»
Қулларнинг тилидан саломим қайтди.
Ростга дўнди бу тонг
Ул оппоқ тушдир.
Ҳазрати Румийдан келтирдим байтни.
«Сабоҳ ан-нур — дедим, эй, азиз
қушлар!»
Қушларнинг тилидан саломим қайтди.

Субҳий шамолларда тебранди толлар,
Улуғ Яссавийдан бир ҳикмат айтдим.
«Сабоҳ ан-нур — дедим, — эй, файзли
чоллар!»
Чолларнинг тилидан саломим қайтди.

Демак, энди менинг умрим бошланар,
Бу тонг қадим Шарқнинг ҳидин
уфургай.
Бир чексиз қувончдан кўзим ёшланар,
Яшамоқ мумкиндир дорил-куфурда.

Дилга қутқу солмас рўё — ёсуман,
Пешлай олмас минг бир ёлғон
чиройни.

Булут қоплай олмас,
Тўсолмас туман,
Кўксимда тўлишган табаррук Ойни.

Шарқни сескантирар,
Шарқни уйғотар
Муборак Қуёшнинг зар сочқилари.

Мени бедор қилар улуғ Тонготар,
Равшанлашиб борар қорачиқларим!..

СУКУНАТ

Бўм-бўш фазоларда кезарсан беун,
Олис соҳиллардан топарсан паноҳ.
Гоҳо қабрларга мангулик тутқун,
Қоп-қора тунларга тўш урарсан гоҳ.

Яшаш бу курашдир, чопармиз тинмай,
Тириклик юкини елкада ташиб.
Сен эса юрарсан судралиб-синмай,
Курашдан чекинган зотга эргашиб.

Дейдилар Сино ҳам тирикдир ҳамон,
Бу бемор дунёга даво излайди.
Лекин маккор қўлда узилмаган жон
Асрий сукунатда тилсиз сўзлайди.

Гўри Амир ичра тиндирдинг фақат
Мирзо Улуғбекдай жўшқин ҳаётни.
Дорда аллалайсан ҳамон бешафқат
Машрабдай туғёнли, исёнкор зотни.

Ёлғизлик қутқуси чўктиролмас тиз,
Жўшқин туйғуларим қолмаслар сағир.
Сукунат, мен сендан ўгирарман юз,
Сенинг оғушингда ҳаёт йўқ, ахир...

ЯНГИ РУБРИКА:

XX АСР ВА ИНСОН МАНЗАРАСИ

Адабиётнинг абадул-абад мавзуи — инсон. Унинг ҳаёти, тақдири, ташвиши, қувончи, ғолиб ва мағлублигидан тортиб қалбидаги нозик ўйлари, ҳис-туйғуларигача — ҳаммаси адабиётнинг ўткир нигоҳида. Яъни, бошқачароқ айтсак, инсон ҳамиша ўзини ўзи ахтаради. Бетиним ва бешафқат оқиб ётган вақт, давр қўйнида ўзини англашга интилади. Шунинг учун ҳам давримизнинг буюк шоири Нозим Ҳикмат ўзининг шоҳ асарини «Инсон манзаралари» деб атаганди.

Инсон ва давр. Бир хилда оқиб ётган йилларга, асрларга инсон ўз тақдири билан ранг, тус беради, жон бағишлайди. Яъни, давр қиёфасини ҳам аслида инсон қиёфаси белгилайди. Шу сабабдан ҳафталигимизда очилаётган янги рукнни «XX аср ва инсон манзараси» деб номладик. Унинг биринчи меҳмони умидли қаламкаш Тошкент дорулфунунининг толиби Бобур Тўхтабоев бўлди. Ўйлаймизки, унинг мушоҳадалари сиз муштарийларни бефарқ қолдирмайди.

ҚАТАҒОҲ ПОЙИДАГИ АВЛОД

ЭССЕ

Бобур ТЎХТАБОЕВ

АТРОФИНГИЗГА СИНЧИКЛАБ кўз югуртиринг: одамлар тинчини йўқотиб, тушунарсиз ваҳиманинг темир чангалига тушиб қолмоқда. Аслида ҳаёт сарҳадларидан тиришиб, гарангсиб ўтиб борсангу, бунинг устига безовта руҳинг муттасил қандайдир қўрқув остида «яшаса» — бундан ортиқ азоб борми инсон боласига. Мабодо, мажолингиз келса, қаршингизда мунғайиб турган биродарингизнинг кўксига бош қўйиб, қалбига қулоқ тутинг: ичкаридан тап-тақир чўлда дайдиб юрган қўрқоқ шамолнинг увиллашига ўхшаш уқубат чинқириқларига тўла товуш эшитасиз. Ичкарида юз бераётган руҳий парокандалик сизни қуршаб олган, эс-ҳушидан айрилган оломоннинг ваҳимаси-ю борган сари авж олаётган оҳу доди билан бирикиб, шууурингизда эндигина ўсиб келаётган журъат ва келажакка ишонч куртакларини аёвсиз эзғилаб ташлайди. Воқеалар тизими эса қилич яланғочлаб жангга кирган шафқатсиз суворий каби аёвсиз равишда ривожланиб кетаверади: шаҳар ва қишлоқлар аро изғиб юрган ваҳимали миш-мишлар бўрони юрагингизга қутқу солади; статистика кундан-кунга жиноятчиликнинг ўсиб бораётганлиги тўғрисида маълумот беради; алданган одамларнинг ягона овунчоғи бўлмиш телевидение ҳам ўчакишгандек тинмай қора мафиянинг авж олиб кетаётганлиги, ваҳшийликлар, қонли тўқнашувлар ҳақида айюҳаннос солади; радио узлуксиз равишда қўрқинчли ва совуқ хабарлар тарқатади; газета ва журнал саҳифаларидаги аксари мақолалар арз-дод, шикоятнинг қонли сиёҳи билан ёзилади, чўккан кўнгилларни кўтарувчи икки оғиз хушхабарга ташна кишилар жабрдийдаларнинг оҳу ноласини эшитишга мажбур бўлади; қисқаси, ШЎРЛИК ҲАҚИҚАТНИНГ ҲИМОЯСИЗ ҚОЛГАНЛИГИНИ АНГЛАШ сизни буткул даҳшатлар домига ташлайди. Хўш, шундай таҳликали муҳитда яшаб, амал-тақал кун кечиришга маҳкум этилган одамлар васвослик касалига гирифтор бўлиши кулгили ҳол, деб ким айта олади. Мабодо Франтс Кафка замондошимиз бўлганида, шубҳасиз, «Эврилиш» номли ҳикоясида одамнинг қўнғизга эмас, «тиқ» этган товушдан, яъни мувозанатнинг бузилишидан даҳшатга тушадиган сичқонга айланиш жараёнини тасвирлаши аниқ эди.

Хўш, одамлар нимадан қўрқади? Голландиянинг буюк рассоми Ван Гог ҳаётининг охирларида жинни бўлиб қолган. Шунинг учун бўлса керак, у телбасифат, тентак табиатли кишилар тасвирини фавқулодда қудрат билан яратган. Ван Гог тасвирий поэтикасининг ғаройиб хусусияти шундаки, унинг қаҳрамонлари воқеликда юз бераётган ёки рўй бериши мумкин бўлган ҳар бир янгиликдан хавфсирайди, ҳаётни сичқонона журъат билан кузатади, ҳатто ўзидан-ўзи қўрқади. Агар баъзи бир анормал ҳолатдаги одамлар бўлажак воқеаларни олдиндан сезиш қобилиятига эга эканлигини ёдга олсак, буюк рассом бугунги кун фожиасини бундан бир аср аввал башорат қилган, деган хулоса келиб чиқади. Яъни илмий тилга солиб айтсак, «оммавий қўрқоқлик даври»ни бошдан кечириш биз учун қочиб қутулиш мумкин бўлмаган тарихий заруриат эди.

Аслида, воқеликда юз бераётган ҳар бир ҳодиса бугун сизни қўрқувга мубтало этаётир. Тўхтовсиз ўзгаришлар, тинимсиз янгиланишлар даврида яшаяпсиз, ваҳоланки, оломон янгиликдан қўрқади. Агар «ўзлик»дан маҳрум бўлишга, «ўзлик»ни ўзгаришга мажбурловчи ҳар қандай ташқи таъсир тўла маънода қўрқувни юзага келтиради, деган фикрга қўшилсангиз, таваккал («риск»)дан қўрққан оломон шахсий қиёфасидан айрилишни ўзи сезмаган ҳолда истамаётганлиги — ботиний шуурда рўй беради бу жараён — уни ваҳималар тўрига улоқтириб юборишига ҳам ишонасиз. «Одамлар нимадан қўрқади?» деб савол беради ўзига Раскольников. Шубҳасиз, улар ғайритабиийликдан, кутилмаган бурилишлардан қўрқади. Чунки бу паллада ҳаёт учун кураш муаммоси яна кун тартибининг биринчи бетига қалқиб чиқади. Айрим файласуфлар, агар инсон боласи ўзига нисбатан қудратлироқ бўлган катта кучга рўбару келса ёки оғир тан ва руҳий азоблар қийноғига дучор бўлишини сезса, шубҳасиз, қўрқувга тушади деб талқин қилмоқчи бўладилар. Сиз бунга ишонманг, қаердаки муқим ва давомли ҳолат ҳукмрон экан, у ерда қўрқувнинг урвоғи ҳам учрамайди. Чунки «ўзлик» бу ҳолатга аллақачон мослашиб олишга улгурган бўлади, агар унинг тинчини бузмасалар, қўрқув ҳам асло сизни ташвишга солмайди. Алигери Данте буни «Илоҳий комедия»нинг «Дўзах» фаслида жуда ғаройиб тасвирлаган. Дўзахга биринчи бор сафар айлаган Данте кўз олдида намоён бўлаётган қўрқинчли манзараларни, жаҳаннамнинг ўтли қопқаларида қалашиб ётган буюк гуноҳкорларнинг тортаётган уқубатларини кўриб даҳшатга тушса-да, жазоланувчиларнинг ўзида қўрқув туйғусини кўрмайди. Чунки дўзахи гуноҳкорлар ҳатто қўрқувнинг ўзига ҳам кўникиб улгурган эдилар.

Дарвоқе, оломоннинг қўрқувчи — бу масхарабознинг кулгуси каби лоп этиб бирданига пайдо бўладиган ҳодиса эмас. У аввало чипқондек танани ёриб чиқиши, узоқ газаклаб, йиринг тўплаши керак. Шундан сўнггина унинг оғриғи сезила бошлайди. Шундай экан, қўрқувнинг қўрқмас қўшини оломон тасаввурини буткул маҳв этиши учун юқорида тилга олинган заруриятнинг ўзи камлик қилади. Хўш, қўрқувни юзага келтирувчи асосий омиллардан бири нима? Ҳақиқат топталган, унга путур етган даврда, адолат ҳақидаги омманинг тасаввури бошқа-ю ҳаётда эса бутунлай ўзгача қонунлар ҳукм суриб турган паллада қўрқув оломоннинг бутун руҳиятида ўз салтанатини қарор топтиради. Инсон ҳатто ўз қувончидан ҳам афсонавий маҳлуққа дуч келган кишидек даҳшатга тушади.

Табиат қонунлари жуда чигал, лекин қаердаки сирли мавҳумият мавжуд экан, ўша ерда яширин қўрқув юзага келади. Башариятни қўрқув ва даҳшатлар домига ташлаган тарихдаги жамики зуғум ва таҳдидларга бой воқеалар ўзининг ўта сирлилиги билан кишиларни қийноққа солган. Лекин ғалати пародокс: бугунги кунда олий сирлардан хабардор бўла бошлаган инсоният янада кучли қўрқув асирига айланди. У яланғоч ҳақиқат қаршисида илон рўпарасидаги қуёндек қотиб қолди.

Тан оламиз, рўй бераётган ҳодисани дарҳол англаб етмаслик «умри қисқа қўрқув»нинг туғилишига туртки бўлиши мумкин, бироқ у кишидаги қизиқиш истаги билан қоришиб кетгани ва ўзининг ниҳоятда ўткинчилиги билан руҳиятни унчалар қийноққа солмайди.

●

АДАБИЁТШУНОСЛИКДА «янги одам» деган термин ишлатилади. Давримизнинг «янги одам»и — бу қўрқоқ шахс, бироқ афсуслар бўлсинким, ҳали у адабиётимизда ўз ўрнини, мукаммал ифодасини топмаган. Одатда, «қўрқоқ» деган сўз остида доим салбий, киши шахсиятини ерга урувчи сифат кўзда тутилади. Бироқ ҳозир биз тилга олмоқчи ҳодиса юқоридагидек характерга эга эмас, аниқроғи, биз инсон табиатининг муайян бир давридаги ҳолати ҳақида фикр юритмоқчимиз ва биз буни шармандали ҳолат деёлмаймиз. Зеро, нимаики инсон фаолияти натижасида юзага келар экан, у муқаддас ҳодиса сифатида шараф билан талқин этилмоғи шарт.

Бугунги кун одамларининг қўрқуви — бу даҳшатли куч олдидаги ожизлик эмас. Бу бироз ғалатироқ қўрқув — бу мол-мулк ва катта-кичик ҳокимият-ҳокимиятчаларни қўлдан бой бериш олдидаги васваса. Биз инсон моҳиятини бу қадар ўткинчи туюлган (аслида, ҳақиқатан ўткинчи) омилларга таянган ҳолда таҳлил этиш ниятидан йироқмиз. Бироқ зиддиятлар кундан-кунга кучайиб бораётган пайтда ҳокимият ва мол-мулк инсоннинг ягона ҳимоячисига айланди: агарда ибтидоий жамоа даврида ёввойи одам йиртқич ҳайвон ҳужумидан қочиб қоронғу ғорнинг ичига беркинган бўлса, бугунги кунда инсон ҳар қандай ташқи зуғумлардан сақланиш учун ўзини бойлик ва ҳокимиятнинг кўрпаси остига уради. Аваллари инсон ўз мулкидан маҳрум бўлаётган чоғда биз назарда тутаётган қўрқувни ҳис қилмаган: ким билади, балки қўлидан кетаётган нарсаларга қайғургандир, йиғлагандир, лекин йўқотилаётган мулк асло уни ваҳимага солмаган. Бироқ бугун одам боласи ўз мулкидан айрилиб қолишини ўйлаб васвасага тушади, бу айрилиқ чоғини тинмай кутиш жараёни унинг руҳини худди от туёқлари остида қолган узумдек эзғилаб ташлайди. Демак, энди шундай хулоса чиқаришга ҳақимиз борки, бугунги кунда мол-мулк киши вужудининг ажралмас қисмига айланиб, унинг ўзлигига сингиб бўлган.

Агар таъбир жоиз бўлса, қўрқув ҳозир одамларда ғайришуурий тарзда эмас, балки онгли равишда туғилмоқда дейиш мумкин. Бугунги кун қўрқувнинг доялари — АҚЛ, ОНГ, ИДРОК. Бу янгича қўрқув, шуурда пайдо бўладиган «анъанавий» қўрқувга қараганда ўн чандон қўрқинчлироқ ва бу қўрқув тажрибада биринчи бор синалмоқда. Унинг ўзига хос хусусияти шундаки, бунда ўта билимдон инсоннинг ақли унинг ўзини тинмай исканжага олади, ҳеч нарса ва ҳеч кимга ишонмасликка, ҳар нарсадан хавфсирашга мажбур этади. Тарихий диалектикага мувофиқ, одам боласи маданийлашгани сари унинг табиатидаги пинҳона қўрқув янада ортиб боради. Бунинг устига, у ўта ақлли чиқиб қолса, ундай кишининг ҳолига маймунлар йиғлайди. Чунки олий тафаккур — қўрқувнинг оловидир. Бироқ бефаҳм одам ҳам ҳар нарсадан хавфсирайверади. Биз шу ўринда «англанган» ва «англамаган» қўрқув ҳақида фикр юритишимизга тўғри келади, лекин олдиндан шуни айтиш керакки, англанган қўрқувга инсон иродаси дош бера олмайди. Жаҳон тарихида қўрқув психологиясини энг чуқур таҳлил этганлардан бири саналмиш Франтс Кафка «Жазо колонияси» номли ҳикоясида икки турдаги қўрқувни тасвирлайди, яъни биз юқорида тилга олган «англанган» ва «англанмаган» қўрқувни икки персонажнинг ҳатти-ҳаракати орқали кўрсатади: икки табақа вакиллари — зобит ва оддий аскар, биринчиси қатлни амалга оширувчи жаллод, иккинчиси маҳкум. Иккови ҳам қаттиқ қўрқув исканжасида. Бироқ аскар оғир қўрқув тузоғига илинган бўлса-да, бунинг сабабини англамайди, ўз фожиасини тушуниб етишга фаросати камлик қилади ва пировардида у ҳаётда омон қолади. Зобит эса нима сабабдан ўзининг қўрқувга қул бўлиб қолаётганини, вақтнинг шафқатсиз оқими натижасида ёруғ дунёдан супуриб ташланишини чуқур идрок этиб туради ва маънавий қийноққа дош беролмай жонига қасд қилади. Мавжудлик учун кураш ниҳоясига етади: ўлим ғалаба қозониб, олий ҳақиқат яна бир бор ўзининг исботини топади.

Биз энди оломон ва шахс қўрқуви орасидаги муносабатлар қонуниятини билиб олмоғимиз лозим. Аслида, булар бир биридан мутлақо фарқ қилувчи ҳодиса. Дейлик, қўрқув муайян бир зотнинг юрагига раҳна солган чоғда ҳар қандай шахс оломоннинг кўмагига нажот боғлайди. Гўёки, оломон уни даҳшатга солаётган кучдан ҳимоя қиладигандек, у тўда қиёфасида ўз халоскорини топишга интилади ва қизиғи шундаки, баъзи ҳолларда оломон шахснинг тинчлигини таъминлайди. Шунингдек, ўз навбатида, одамлар тўдаси қўрқув ботқоғига ботиб қолса, нажот йўлини уни ҳаёт сўқмоғидан бошқариб кетаётган конкрет шахсдан кутади. Замонамизнинг фожиаси шунда намоён бўлганки, қўрқоқ оломоннинг нажотини ўзида мужассам этган «шахс» бирдан ғойиб бўлди, тўданинг кўз ўнгидан йўқолди. Натижада оломон қўрқув азобига гирифтор бўлди. Хўш, сиз ҳам аъзоси саналмиш теварагингиздаги қўрқоқ оломон энди кимга мурожаат қилсин?!

Тангригами?!
Мутлақо!
У худога ишонмайди!

У тилида парвардигорни ёд олгани билан, дилида бу дунё ташвишларини тортади, акс ҳолда, у ҳеч қачон қўрқув тўфонига гирифтор бўлмас эди. Сизнинг авлодингизга хос хусусият шундан иборатки, улар қўрқув азобидан ҳар қанча уқубат тортсалар-да, асло чин юракдан худодан ёрдам тиламайдилар, зеро, худо қаршисида юзма-юз турмоқ учун дилнинг ўзи тоза бўлмоғи лозим эди. Бу тарих кўчасидаги бутунлай янгича ҳодиса, моҳиятан даҳшатли ҳодиса, зотан, у қўрқув «Оллоҳнинг ғазаби» натижасида қалбимизда юзага келган руҳий ҳолат деган азалий қарашларимизни чиппакка чиқаради, инсонни қўрқувнинг қоронғу салтанатига абадий қувғин этилганини англашга, аниқроғи, шундай ғоя билан келишиб яшашга бизни мажбур қилади. Эндиликда худонинг қаҳри қаршисидаги қўрқув йўқолиб, ўрнига янгича қўрқув пайдо бўлмоқда. Инсоният қандайдир таъқибдан қочиб боши берк кўчага кириб қолди. у ортидан тинмай бостириб келаётган мавҳум кучдан ҳеч қаерга қочиб қутулолмаслигини билади, бир неча сониядан сўнг бу куч унинг қошига етиб келади, шунда ягона паноҳи ҳисобланмиш Тангри ҳам унга ёрдам қўлини чўзмайди ва инсон тез орада ҳаётдан маҳрум этилишини туйиб, ғалати қўрқув тузоғига илинади: у энди нажотни фақат шу қўрқувнинг ўзидан кутади, қўрқув унинг ягона овунчоғи, суянган тоғига айланади.

Қизиқ, оғир аҳволга тушган, дейлик, ўлим бўсағасида турган одамнинг қўрқувини тортиб олишса, нима бўлади?.. Ҳеч нарса: бу ҳаёт тугади демакдир.

Ирландиянинг улуғ ёзувчиси Сэмюэль Беккет «Эндшпиль» номли пьесасида ғалати бир манзара яратдики, бунинг натижасида томошабин ўзўзидан келажакда қўрқув бутунлай йўқолиб кетади, деган тўхтамга келади. Ҳаётнинг бемаънилиги ҳақидаги тасаввур, абсурд, ташқи дунёнинг чексиз зуғумлари кишилардаги қўрқувни кемириб битиради ва инсон янгича бир махлуқ (Ницше уни «сверхчеловек» деб атаганди) қиёфасига киради. Қўрқув қийноқларидан маҳрум этилгач, у янада мудҳишроқ азобга юз тутади. У барча имкониятлардан маҳрум этилади, унга на бахт, на қайғу: на лаззат, на азоб: на ҳаёт, на ўлим раво кўрилади. Инсон боласининг энг оғир руҳий, жисмоний қийноғи бўлмиш ўлим олдидаги қўрқув ва ҳайрат уни абадул-абад тарк этади. Шунинг учун авлодингиз кишилари ёппасига қўрқувнинг мулозимию малайларига айлантирилаётган экан, бу сиз айтганчалик салбий ҳодиса эмас.

Қўрқув исканжасига тушган тўда ўзи учун энг хавфли душманга айланади. У гўё ярланган филдек ўзини дуч келган томонга ташлайди, тўрга илинган балиқдек типирчилаб бутун танасини тилка-пора қилади. Мисол тариқасида, ҳали тўла таҳлил этилмаган Фарғона, Ўшдаги воқеаларни олайлик. Қонли тўқнашувлар — қўрқоқ оломоннинг ўзини ўнглаб олиш йўлидаги фаолияти, холос. Бунинг устига сиз қўрқоқ оломонни истаган қиёфага солишингиз мумкин, бундан халқлар отаси Сталин ҳамтовоқлари билан биргаликда ўта моҳирона фойдаланган эди. Ҳаётни сақлаш инстиктининг таъсири остида оломон ҳар қандай қиёфага киришга розилик беради, фақат уни ҳаётдан маҳрум этмасалар бас. Бироқ сиз бир нарсани ойдинлаштириб олмоғингиз даркор, яъни қўрқоқ одам барча зуғум ва таҳдидларга чидайвердими ёки унда ҳам исён қилиш имконияти, тўғрироғи, «ҳуқуқи» борми? Албатта, у исён қилиши мумкин. қачонки чегарадан чиқиб кетган ташқи таъсирлар унинг ҳаётини хавф остига солиб қўйсаю буни қўрқоқ одам туйқусдан сезиб қолса. Бироқ сиз бу одамни авраб, ажал ҳали-вери уни ўз бағрига олмаслигига ишонтира олсангиз, кафолот беришимиз мумкинки, у барча қийноқларингизга дош бериб, истаган тазйиқингизни қўлини кўксига қўйиб қабул қилади.

●

Ҳимоя қилинмаган ҳақиқат оломон учун катта хавф туғдиради, пировардида унинг энг кучли ғанимига айланиши мумкин. Одамлар ҳақиқат деб тушунган нарсалар аслида пуч ёнғоқ бўлиб чиққач, ҳозирги кунда уни ҳимоясиз ташлаб қўйдилар. Натижада лоқайдлик психологияси юзага келди. Улар «менгача ҳали етиб келгани йўқ, демак, ўзгалар ташвишига аралашмай турганим маъқул», деган лоқайдлик шиорини кўтариб олишган. Ваҳоланки, шахснинг лоқайдлиги тўданинг қўрқуви газаклаб кетишига олиб келади.

Тўғри, қўрқувга тушган оломоннинг атрофида бўлаётган воқеаларга ихтиёрий-ихтиёрсиз қизиқуви кескин ортиб кетади — бугунги кунда кишиларнинг «ғайритабиий-ўткинчи воқеаларга» қизиқишини шу тезис билан таҳлил этса бўлади — у рўй бераётган ҳар бир ҳодисадан қаттиқ хавфсирай бошлайди, бошқача айтсак, ҳар қандай яхши-ёмон ҳодисани хавфсираш орқали идрок этади. Қўрқоқ ўз биродарига, қолаверса, кўмакка муҳтож кишига ёрдам беришни истаса ҳам, бу ишни қилишдан чўчийди. Эътиборни ўзига қаратишдан хавфсирайди. Ҳар бир қўрқоқ қалбида, хаёлида фақат ўзигагина тегишли бўлган «шахсий дунёси»ни яратиб, уни чегаралаб олади ва бу дунёнинг чегаралари жамиятнинг босими таъсирида қисқараверган сари қўрқоқнинг қўрқоқлиги ортаверади. Ўз-ўзидан маълумки, қўрқув чангалига тушган одам танҳоликни, узлатни соғинади, узоқ-узоқларга, чўлларга чиқиб кетишни орзу қилади. Шунинг учун ҳозир жамиятимиздаги кишилар орасида танҳоланиш, бегоналашув жараёни кескин авж олиб бормоқда. Лекин оломонга нафратингиз ошгани сари танҳоланиш жараёни янада чуқурлашиб, мураккаблашиб борса яхши, чунки ўша узлатда сиз ўзингизни «шахс» деб тушуна бошлайсиз, бироқ ўзингиз сезмаган ҳолда оломондан ажралиб қолсангизу, кейин бирдан ортингизга қараб, буткул тарк этилганингизни англаб қолсангиз — унда ёлғизликнинг тотли дамларига дош беролмай оғир маънавий қийноққа дучор бўласиз. Шунда қўрқоқ одам тўдадан, оломондан нафратланадими ёки унга ҳавас қиладими, деган савол кўндаланг бўлади. Шубҳасиз, қўрқоқ одам оломонга ҳавас қилади, унга ҳасади келади — бу унинг энг биринчи фазилатидир.

Мана, энди фожианинг ўқ илдизи топилди: жамиятда «танҳоланаётганлар» сонининг ортиб кетиш жараёни шахснинг оломондан ихтиёрий равишда ажралиб чиқишидан эмас, балки одамнинг оломон томонидан инкор этилиб, яроқсиз асбобдек ташлаб кетилаётганлигидан рўй бераётир.

Одамларнинг яшашга бўлган қизиқиши сусайди, деб айтишмоқда. Дарҳақиқат, уларнинг ҳаёт ҳақидаги фикрлари кескин салбийлашмоқда. Чунки қўрқув панжалари орасида жон бераётган киши ҳаётни ёмонлаб, уни номукаммалликда, ваҳшийликда айблаб, шу йўл билан ўзини овутмоқчи бўлади. Кўпинча бу инсон умрининг энг қора ва мудҳиш кунларига тўғри келади. Худди, мана шу паллада сиз ўзингизнинг «Меҳр-Шафқат» деб аталмиш дастурхонингизни қўрқувдан қийналаётган киши қаршисига ёзишингиз шарт. Қўрқувга АҚЛ билан чек қўяман деб овора бўлманг. Фақат меҳр-шафқат ва ҳамдардликкина унга барҳам бера олиши мумкин. Сиз сазойи қилинган, нафрат, таъқиб, тавқи лаънатга юз тутган кишига раҳм қилмасангиз ҳам майли, лекин қўрқоққа, аниқроғи, айни чоқда қўрқув чангалига тушган кимсага ачинишингиз шарт. Токи, у ҳаёт уммонида ўзининг яккалигини, нураб тушаётган хароба уйдек буткул ташлаб кетилганини унутсин. Шопенгауэр «Ҳаёт раҳм-шафқатни инкор этади», деган бўлса, деяверсин. Сиз унинг сўзларига қулоқ тутманг. Яхшиси, кўксингизга Достоевскийнинг «Ҳамдардлик — мавжудликнинг биринчи ва ягона қонунидир» деган сўзлари ёзилган тумор тақиб юринг, токи у сизни ҳар вақт қўрқоқ инсон юзига оёқ қўйишга тўсқинлик қилиб турсин.

ДЕМАК, БАШАРИЯТНИНГ сўнгги куни — қиёматни инсон боласи ўз фаолияти натижасида амалга оширади, деган фикрга қўшиладиган бўлсак, «Айтматовнинг Исоси» худди шундай фикр юритади — қиёматнинг ташаббускорлари ва ижрочилари саналмиш бандалар, албатта, қўрқоқ бўлади. Мана, энди бизни ташвишга солаётган асосий ДАРДга ҳам етиб келдик. Жамиятимизнинг жамики фуқароси қўрқоққа айланиб қолаётган экан, бу охират яқин, у бугун-эрта тантана қозонади, деган даҳшатли фикр билан муроса қилишга бизни мажбур қилади.

Жума ўгитлари

ЗИНО ИМОНДАН ЭМАС

БИЗ МУОЛАЖА ҚИЛМОҚЧИ бўлган мавзу ўта муҳим ва йирик муаммо бўлиб, ҳозирги кунда жамиятимизнинг юз тубан кетишига асосий сабаблардан биридир.

Кўпхотинлик маънавий қашшоқлик, тарбиянинг сустлиги ёки бутунлай издан чиққанлиги ва бошқа бир талай омиллар юртимизда зино тарқалишига сабаб бўлди. Оқибатда кўпгина бало-офатлар келиб чиқди.

Хўш, зино нима? Дунё халқлари унга қандоқ қараганлар? Аввало, шулар ҳақида сўз юритсак.

Зино барча халқлар тушунчасида — бегона эркак ва аёлнинг никоҳсиз жинсий алоқада бўлишидир. Бу иш жамики динлар, халқлар, тузумлар, фалсафаларда ор-номуссизлик, уят, ифлослик ва разолат ҳисобланган. Чунки инсоннинг соф қалби ўз-ўзидан бу қабиҳ ишни табиатан қоралайди, ёқтирмайди.

Ҳозиргача инсоният зинони разолатларнинг каттаси деб ҳисоблаб келмоқда. Бу фикрга инсонийлик доирасидан чиққан, ҳавои нафсини ақлидан устун қўядиганларгина қарши чиқишлари мумкин. Улар одатда яширин тарзда ҳаракат қиладилар, жамоатчилик нафратидан қўрқиб юрадилар.

Минг афсуски, зино ҳозирги кунда бизнинг она юртимиз учун ҳам катта иллатлардан бири бўлиб турибди. Номаҳрам эркакка қорасини кўрсатишни ўзига ор деб билган мастура момолар юртида инсонийлик ва аёллик номига доғ туширувчи фоҳишалар бемалол ҳаром-хариш билан шуғулланмоқдалар. Бегона аёлга ғараз кўз билан назар ташлашни номардлик ҳисоблаган марду майдон боболар юртида эркаклик номини булғаётган, ҳайвоний ҳирсни ҳамма фазилатлардан устун қўювчи шармандалар кўкрак кериб, гердайиб юрибдилар.

Аввал айтиб ўтганимиздек, барча халқлар зинони гуноҳ ва айб ҳисоблайдилар. Аммо қонунларда зинокорларга тайин қилинган жазо турлича бўлиб, улардан баъзиларини эслатиб ўтиш кифоя.

Яҳудийлар «Агар бир эркак диний олимнинг қизи билан зино қилса, осиб ўлдирилади, қиз эса куйдирилади», деган ҳукмни Талмуддан олганлар. Ҳиндукийларнинг Мону номли машҳур қонунчиси ўз китобида «Агар бир киши ўз табақасидан юқори табақадаги қиз билан зино қилса, қиз сургун қилинади, эркакнинг эса қўл-оёқлари кесилади, агар қиз бараҳманлардан бўлса, куйдирилади», деб ҳукм чиқарган. Ғарбда эса император Константин даврида зинокор эркак ва аёлни ўлдириш ҳақида фармон чиқарилган.

Вақт ўтиши билан ҳукмлар ҳам ўзгариб борган, қамоқ, сургун, жарима солиш ва бошқа жазолар қўлланган.

Ҳозирга келиб, зинога кенг йўл очилди. Ғарбда жинсий эркинлик талаб қилиниб, «жинсий инқилоб» ҳам бўлиб ўтди. Ҳаром-хариш юришга қарши чиққан кишилар маданиятсизликда, қолоқликда айбландилар, инсон ҳурриятини чекловчи золим сифатида қораландилар. Зинокорлар уялмай хоҳлаганини қиладиган бўлдилар. Қизини ҳаромдан қайтарган ота, синглисини қайтарган ака, хотинини қайтарган эр қаттиқ танқид остида қолди.

Бу бало бизда ҳам аста-секин тарқалиб, кундалик ҳаётнинг ажралмас қисми бўлиб қолди. Бу ишнинг тарихини, унга кимлар сабаб бўлганини ва бошқа омилларни ўқувчиларнинг фаросатларига ҳавола қилиб, сўзни бошқа тарафдан олайлик.

Келинг, инсоф билан холисона бир ўйлаб кўрайлик, бизнинг покиза тупроғимизда ота-боболаримиз зинога ва зинокорларга нисбатан қандай муносабатда бўлганлар? Бизнинг халқимиз тарихида ҳозиргидек фоҳишабозликлар бўлганми? Орамизда сон-саноқсиз зинокорлар бўла туриб, фалончилар авлодиданман деб мақтанишга ҳақимиз борми?

Халқимиз ўзини танибдики, зинони улкан гуноҳ, кечирилмас айб деб билади. Негаки, Қуръони Каримда Аллоҳ таоло мусулмонларга хитоб қилиб «Зинога яқинлашманглар, албатта у фоҳиша иш ва ёмон йўлдир», деганлар. Чунки улар зино наслу насабнинг бузилишига, оилаларнинг парчаланишига, инсоний муносабатларнинг ёмонлашувига, турли касалликларнинг тарқалишига, ахлоқнинг қулашига ва бошқа бало-офатларга сабаб эканини яхши билганлар.

Пайғамбаримиз Муҳаммад алайҳиссалом «Қайси қавмда зино тарқалса, Аллоҳ таоло уларни ота-боболари билмаган касалликка мубтало қилади», деганлар. Мўъжизани қаранг! Имом Бухорийда қон босими юқори бўлмаган, Ибн Синода қанд касали, Имом Термизийда қорин оғриғи, Берунийда юрак касали, Улуғбекда нафас қисиши бўлмаган. Саратон, захм, СПИД каби асримиз вабολари ҳақида гапирмасак ҳам бўлади. Бугунги кунда кўплаб тарқалган касалликларнинг бош сабабларидан бири зино эканлигини тушунадиганлар бормикин?

БОБОЛАРИМИЗ ЗИНОНИ хаёлларига ҳам келтирмаганлар. Чунки уларнинг маҳбуб пайғамбарлари «Зинокор зино қилганда мўминлиги қолмайди», деганлар.

Мўминлик — имон боболаримиз учун ҳамма нарсадан устун бўлган. Улар охират азобидан қўрққанлар, шу боис бошқа гуноҳлар қатори зинога ҳам яқинлашмаганлар.

Шу билан бирга, барча зинокорларга нисбатан жорий қилинган жазо чоралари ҳам қатъий бўлиб, жамиятда зинонинг тарқалишини чеклаган. Шариат бўйича, оила қурган, никоҳда бўлган шахснинг зино қилгани исботланса, у тошбўрон қилиб ўлдирилган. Оила шарафини, эр-хотинлик ҳурматини била туриб, ҳаромга юрганлар жамиятга, инсониятга нисбатан қилган бу жиноятлари учун худди шу жазога ҳақиқатда лойиқдурлар.

Агар зинокорлар аввал никоҳда бўлмаган бўлса, кўпчиликнинг олдида юз дарра урилган.

Кўриб турибсизки, икки турдаги жазо ҳам омма ҳузурида бўлган. Бу эса гуноҳкорга жазо бўлиш билан бирга ўзгаларга ибрат ҳам бўлган. Одамлар бир кун келиб кўпчилик олдида шармандаи шармисор бўлишдан қўрққанлар. Ҳукмнинг ўзиёқ ёмон ниятлилар қалбига даҳшат солган. Тажриба ҳам шуни кўрсатади. Пайғамбар алайҳиссалом вақтларида фақат 2—3 киши шундай жазога тортилганидан сўнг жамият бу балодан халос бўлган.

Кези келганда айтиб ўтмоқ лозимки, шариат ҳукмлари бир-бири билан чамбарчас боғлиқ бўлиб, бирисиз иккинчисини ижро этиб бўлмайди. Ижро этилганда ҳам ҳокимият томонидан текширилиб, барча қоидаларга тўлиқ амал қилинган ҳолда бажариладики.

Ҳозирги кунда зинокорларга нисбатан шариатда кўрсатилган жазо қўлланилмайди, десак хато бўлмас. Шунинг учун ҳам чет мусулмон ўлкалардаги уламоларга «Тавба қилмоқчи бўлганлар бу борада нима қилишлари керак?» деган савол беришади. Уламолар «Чин дилдан тавба қилиб, иккинчи бу гуноҳни такрорламаса, Аллоҳнинг ўзи гуноҳларни кечувчи, ажабмаски, кечиб юборса», деб жавоб берадилар. Мен ҳам мақолани ўқигач, гуноҳни ҳис этиб, «Нима қилиш керак?» дегувчилар чиқиб қолар, деган умидда бу сўзларни ёзмоқдаман.

Ислом зинога қарши фақат қаттиқ жазо қўллаш билангина чекланиб қолмайди, балки унинг олдини олиш учун барча чораларни кўради.

1. Ҳалол йўл билан жинсий эҳтиёжни қондиришга барча шароитни яратиш. Сир эмас, Аллоҳ инсонни яратганда, эркак бўлсин, аёл бўлсин, жинсий туйғу-хоҳиш билан қўшиб яратади. Уни эса никоҳ йўли билан қондириш керак. Чунки исломда эркак ва аёлнинг қўшилишидан асосий мақсад пок насл қолдиришдир. Қуръони Карим оятлари ва кўплаб ҳадиси шарифлар мусулмонларни вақти етиб, имкони бўлиши билан оила қуришга чорлайди, оилаликларни эса оила қурувчиларга барча ёрдамларни беришга ундайди. Никоҳсиз юриш қаттиқ қораланади.

Мабодо, баъзи сабабларга кўра, оила қура олмаётган ёшлар бўлса, улар зинодан сақланиш учун рўза тутишга даъват қилинади. Зинодан сақланишнинг барча йўллари ишга солинади. Афсуски, ҳозирга келиб, бизда шу одат сусайди. Ўғил-қизларнинг ҳали ёш, ўқиб олсин, ҳарбий хизматга бориб келсин каби турли баҳоналар билан, баъзида тўйни дабдаба билан ўтказиш учун нарса йиғиш, қалин пули тўплаш ва бошқа баҳоналар билан умрини ўтказиб, зинога боришларига ҳам сабабчи бўлишмоқда.

Зинога қарши курашмоқчи бўлсак, мазкур ҳолатларга эътибор бериб, керакли чоралар кўришимиз лозим.

2. Бегона эркак-аёлларнинг бир-бирларига аралашувини ман қилиш. Бу уларга бўлган ишончсизлик эмас, балки ёмонликдан сақланиш учундир. Чунки номаҳрам эркак ва аёл ёлғиз қолсалар, учинчилари шайтон бўлиб уларни йўлдан уриши мумкин. Бу ҳақда пайғамбаримиз алайҳиссаломдан ривоят қилинган ҳадисда «Кимнинг Аллоҳга ва қиёмат кунига имони бўлса, номаҳрам аёл билан холи қолмасин, учинчилари шайтон бўлади», дейилган.

Замонани қарангки, ҳозир ҳаётимизда ким бу таълимотга амал қилса, масхара қилинадиган бўлиб қолган. Боғчада, мактабда болаларни ўғил-қиз қилиб сафга тизиш ёки ўтказиш гўёки ҳам фарз, ҳам қарзга айланган. Мурғак гўдаклар аввалида соф табиатлари кўтармагани учун қаршилик кўрсатадилар, лекин «тарбиячилар» ғолиб келишади. Шу тариқа аста-секин кўникиб кетилади-да, кейин икки жинс аралашмаса, юролмайдиган бўлиб қолади. Учрашувлар, сайрлар, томошалар охир-оқибат зинога бориб етади. Ҳарнечук фоҳишабозлиги учун қўлга тушиб сўроқ қилинганлар «Бу иш қачон бошланган?» деган саволга, аксарият ҳолларда, «Биттаси билан ёлғиз қолган эдим...» деб жавоб беришади.

Ишончим комилки, қўлга тушмаган зинокорлар ҳам худди шундай жавоб қайтаришади. Бошқача жавоб бўлиши ҳам даргумон. Бу масалада яқин кишилардан ҳам эҳтиёт бўлиш шарт. Пайғамбар алайҳиссаломдан худди шу маънода ҳадис ривоят қилинган. Олмонияда ўтказилган текшириш вояга етмаган қизларнинг номусига зўрлаб тегишнинг 90 фоизи оилага яқин кишилар тарафидан бўлишини кўрсатди. Бинобарин, биз ҳам бунга катта эътибор беришимиз, номаҳрамлар, яъни никоҳи бир-бирига нодуруст шахслар ёлғиз қолмасликлари чорасини кўриб боришимиз керак.

3. Ўзга жинсга шаҳват билан қарашни ман қилиш. Аллоҳ таоло Нур сурасида эркакларга ва аёлларга алоҳида-алоҳида хитоб қилиб, номаҳрамларга шаҳват билан қарамасликка ва авратларини беркитиб юришга фармон берган. Имом Бухорий ривоят қилган ҳадисда «Кўзнинг зиноси назардир» дейилган. Албатта, ҳамма бало назардан бошланади. Биринчи назар тушганда, худодан қўрқиб ўзини тийган одам ютади. Лекин яна назар солса...

Ҳар бир эркак-аёл ушбу сўзларни ёдидан чиқармаслиги ва номаҳрамларга шаҳват назари билан қарашдан ўзини тийиб юрмоғи лозим.

4. Аёлларнинг иффатли кийинишлари ва ўзларини тутишларини жорий қилиш. Бу ниҳоятда катта масала. Аллоҳ аёл кишини хотин, она бўлиши учун гўзал, латофатли (зеби зийнатга ҳавасли) этиб яратган. Шунинг учун ҳам шариатда эркаклар учун ҳаром қилинган тилла, кумуш, ипак каби зийнат буюмлари аёлларга ҳалол қилинган. Лекин бу рухсат-ижозатлар номаҳрам эркакларнинг шаҳватини қўзғатиш, аёллар Аллоҳ берган ҳусну жамолларини кўча-кўйда, турли кўрикларда кўз-кўз қилиб ҳаром ишларга манба бўлишлари учун берилган эмас. Улар ўз жуфти-ҳалоли ҳузурида, рухсат берилган жойларда бемалол зеб-зийнатли бўлишлари мумкин, ҳатто, лозим.

ЭНДИЛИКДА БУ ҲИКМАТЛАРНИНГ оёғи осмондан бўлиб кетган. Баъзи аёллар номаҳрамлар эътиборини тортиш учун қўлидан келган-келмаган ясан-тусанни қиладилар, ўзида бўлмаса, қўшнисидан олиб бўлса ҳам, тақинчоқ тақишга, кийим кийишга интиладилар. Уйда, эрлари ҳузурида эса бир аҳволда бўлиб юрадилар. Бу кўплаб оилавий келишмовчиликларнинг сабабидир. Кўчада зеби зийнатга бурканиб ўзини намойиш қилиб юрган аёлларни кўриб келган эркак уйидаги ўзига қарамаган хотинини кўриб ғалати бўлиши табиий. Аслида эса тескариси бўлиши, аёл бегоналар кўзидан ўзини асраб, бор гўзаллигини эрига намойиш қилиши керак. Яна бир тескари ҳолат, ёш аёллар ўзини кўз-кўз қилишса, қари аёллар ўзларини эҳтиётлаб, қисиниб-қимтиниб юрадилар.

Ҳолбуки, аслида ёшлар ўзларини асраб, қарилар бир оз эркинроқ юрсалар, ўринлидир. Кейинги пайтда оддий ҳаётдаги нохушликлар етишмагандек, аёл-қизларнинг қадди-қоматлари ва ҳусни жамолларини бозорга солишнинг янги услуби — «гўзаллик танловлари» жорий бўлди. Шубҳасиз, бу Ғарбга кўр-кўрона тақлид қилишнинг оқибати. Бундай ғояни олға сураётганлар ўз қилмишларини оқлаш учун турли фалсафаларни ҳам келтиришмоқда. Лекин оқибати-чи? Нима бўлади? Яна айтаман, мен далиллар келтириб ўтирмайман. Лекин Таиландда ҳозир фоҳишаликни касб қилиб олган бир ярим миллион бузуқни айнан «гўзаллик танловлари» самараси деб билмоқдалар. Бошқа ўлкаларда ҳам бунга ўхшаш фикрлар кўп.

Охирги вақтда аёллар баданларини очиб юришлари нафақат зинога, балки эркакларнинг жинсий заифлигига сабаб бўлаётганини мутахассислар ташвиш билан таъкидламоқдалар. Шунингдек, баданни очиб юриш туфайли, айниқса, серқуёш ўлкаларда аёллар турли касалликларга чалинаётганлари ҳақида куюнаётганлар ҳам кўп.

Хайриятки, бу ҳақиқатни аёлларимизнинг ўзлари ҳам тушуна бошладилар. Ўйлайманки, самараси тезда ўзини кўрсатади.

5. Жамиятда фоҳиша хабарлар ва унга оид ишларни тарқатувчиларга қарши шафқатсиз кураш олиб бориш. Аллоҳ таоло Нур сурасида «албатта, мўминлар ичида фоҳиша ишлар тарқалишини хоҳловчиларга бу дунёю у дунёда аламли азоблар бордур...» деган. Шариатга кўра, ҳатто эр-хотинга ҳам ўз ораларида бўлиб ўтган ишларни ўзгалар ҳузурида гапиришга рухсат йўқ. Ҳозир эса тўртта одам тўпланса, гап фоҳиша ишлар ҳақида кетиши сир эмас. Айниқса, фосиқ ва фожирларнинг уялиш, ор қилиш ўрнига ўз «саргузаштларига» ёлғонларни қўшиб мақтанишлари одат бўлиб қолган. Боз устига, бадиий адабиёт, кино, театр, телевизор, ҳатто, рўзнома ва ойномалар ҳам бундоқ ишга ўзининг салмоқли ҳиссасини қўшмоқда. Қолаверса, турли-туман беҳаё нашрлар ва видеофильмлар дард устига чипқон бўлди. Жамиятимиз маънавий таназзулининг чўққиси «Кичик Вера» фильмига берилган баҳоларда ўз аксини топди, десак хато бўлмас. Сал бўлмаса, кинода энг беҳаё ролни биринчи бўлиб ўйнаган аёл миллий қаҳрамон, йилнинг машҳур кишиси, деб эълон қилинарди.

Афсусланарлиси, бу фильмлар бизнинг ўлкамизда ҳам кенг тарғиб қилинганидир. Бу ҳам камлик қилгандек, «Самарага йўл» номли халқимизга ор келтирадиган фильм ишланди.

Қўшни Тожикистон беҳаёликни тарғиб қилувчи асарларга қарши қонун қабул қилди. Бошқа жумҳуриятлар ҳам шундоқ қилмоғи лозим. Жумладан, Ўзбекистон ҳам. Бу зинога сабаб бўлувчи иллатларга қарши омил бўлади. Лекин бевосита зинокорларга қарши қандоқ қонун бор? Ҳеч нарса йўқ. Бори ҳам кўнгилдагидек эмас. 100 ёки 300 сўмлик жаримани зинокорларга қарши жазо дейишнинг ўзи уят. Зинода жабр кўрган ўзи шикоят қилмаса, чора кўриб бўлмаслигини нима деб тушунса бўлади?! Ахир зинокорлар нафақат ўзига, балки жамиятга, инсониятга ижтимоий, сиёсий, ахлоқий ва шу янглиғ бошқа кўплаб зарарлар келтиряптилар-ку. Нима учун қўлга тушганларни шармандасини чиқариш ўрнига исмларини ҳам яшириб сийлаймиз? Нима учун ҳаромдан бола топганларни «ёлғиз она» деб эъзозлаб имтиёзлар бериладди? Нима учун фоҳишахоналар очиб, қўшмачилик қилаётганлар халқ олдида жавоб бермайдилар? Нима учун бошқа жойлардан танфурушлик учун келиб фасод тарқатиб пул тўплаётганларга томошабин бўлиб қараб туриладеради? Нимага биз учун азиз осори атиқларимизни ярим яланғоч ҳолда томоша қилиб, юзимизга оёқ қўяётганларга индамай қараб тураверамиз?

«Даюс жаннатга кирмайди», дейдилар пайғамбаримиз алайҳиссалом. «Даюс» — хотини, синглиси, қизи ёки бошқа қариндошларининг зинога юраётганидан рози шахсдир.

ҲАММАМИЗ ОР НОМУСЛИ, уятли ва ғайратли бўлишимиз лозим. Бу балога қарши курашмоғимиз зарур. Истагимиз — бу йўлда ҳамма ўз қўлидан келган ёрдамини берсин. Зинонинг гуноҳлиги, зарарлари ҳақида кенг тушунтириш ишлари олиб борилсин. Зинокорларга ва уларнинг ҳомийларига қарши жиддий қонунлар ишлаб чиқилсин. Ёшларнинг бу соҳадаги тарбиясини яхшилайлик. Мелисада одоб-ахлоқ бўлимлари тузилсин. Ижтимоий муаммолар билан шуғулланувчи мутахассислар бу дардни яхшилаб ўрганиб чиқиб, уни даволаш учун ўз таклифларини киритсинлар.

Хуллаcи калом, жамиятимизда зинокорларга ўрин қолмасин. Иллатни янада илдиз отдирмасдан даволаб, жамиятимизни соғломлаштиришимиз ҳаммамизнинг муқаддас бурчимизга айлансин.

Муҳаммад Содиқ Муҳаммад ЮСУФ

ОҚҚАН ДАРЁ...

Шахсий мулоҳазалар

ТААЖЖУБ, бошқа миллатлар бирлашиб, дунёвий масалаларни, умумжаҳоний муаммоларни муҳокама қилаётган бир пайтда, биз қишлоқ аёлини йўқлик чангалидан қутқаришни, ижтимоий онгини ошириш ва уни пахтанинг оғир қўл меҳнатидан озод этиш хусусида қайғурмоқдамиз. Ҳолбуки, мактабда, институтда навқирон умримизни сарфлаб ўрганган ақидаларимизга кўра, социализм ўсиб-ривожланиб коммунизмга ўтиши, бу «синфсиз порлоқ жамиятда» аёллар «ҳур ва фаровон яшаши» лозим эди.

Хўш, у ҳолда нега XXI аср бўсағасида, ҳатто, душманлар ҳам битимга келаётган бир вақтда, ўзбек аёли афтода аҳволга тушди? Нега ўзини ёқди-осди? Шоир айтганидай, нега ўз қўли билан «толесиз болаларини ўлдирди».

Назаримда, бу фожиаларнинг бир учи феодализмдан (қаранг-а!) социализмга «сакрашимизга» бориб тақалади. Инқилоб садолари билан ҳаётимизга қайноқ лавадай бўлиб бошқа маданият кириб келди ва асрлар давомида тажассум топган шарқона яшаш ҳолати, исломий негизга асосланган турмуш тарзи, урф-одатлар, шарқ аёлларининг аёллик бурчи, оилада отанинг тутган ўрни, меҳр-оқибат, одамгарчилик деган туйғуларга ўзгариш киритди. Эвазига ўзбек аёли паранжисиз очиқ юзга ва эркаклар билан тенг ҳуқуққа эга бўлди, тирикчилик кўйида завод-фабрикага, колхозга қулдай боғланиб қолди. Жамият юмуши ёки даланинг оғир меҳнати туфайли оиладан чиқиб кетди, аёллик латофатини ва соғлиғини йўқотди. Лекин, ҳарчанд уринмасин, елкасидан йўқчилик тўрваси тушмади. Негаки, қишлоқ ҳаёти бир хил, кун кечириш зерикарли, азобли меҳнат азондан то кун ботгунча давом этади. Жумҳуриятимизнинг кўпгина жойларидаги каби Хоразм вилоятининг ўнлаб қишлоқлари кўриниши ҳам бундан йигирма-ўттиз йил олдинги ҳолатидан кам фарқ қилади. Бир замонлар жаҳон маданиятига тамал тошини қўйган қадим Хоразмда, фожиалар бўсағасида турган юртда миллий услубда қурилган дам олиш жойлари, одамлар бирлигини, ҳамжиҳатлигини таъминлашга хизмат қиладиган чойхоналар йўқ. Кечқурунлари одамлар, худди бир ҳодиса содир бўладигандай, уйларига беркиниб олишади.

Кўнгилочар кинотеатр деган масканлар ҳақида сўз ҳам бўлиши мумкин эмас. Ёшлар қишлоқдан кетиб қолмоқда. Аёлларнинг энг қувончли куни — бозорга бориб кундалик маҳсулотлар харид этиш ёки бирор-бир тўйда кўнгил очишдир. Бир сўз билан ифодалаганда, қишлоқларимизда одамлар «яшамайди», фақат меҳнат қилади.

Бидъатий маросимлар, тўй-ҳашамлардаги мол-мулк можаролари ҳам фожиаларнинг бир кўринишидир. Хоразмда, Бухоронинг айрим туманларида, Қорақалпоғистон ва Туркманистонда яшовчи аҳоли ўртасидаги қалин можаролари миллий хавфга айланиб бормоқда. Айниқса, Хоразм қишлоқларида қизлар сотилмоқда. Одамлар бир-биридан кўпроқ юлиш ниятида, беш-олти минг сўм қалин олмагунча тўйни орқага суриб, нари бориб бери келишади. Кўп азият чекиш ва асаб қақшашлардан сўнг, агар қудалар розилик беришса, тўй бўлиб ўтади. Шундан сўнг қарзга ботган оила учун оғир кунлар бошланади. У қарздан қутулиш учун гўшт емайди, яхши кийинмайди, ҳатто томорқасида битган бир челак мева-чевасини ҳам бозорга чиқариб сотади.

Мен Бека исмли бир онахонни биламан. Ёши етмишга яқинлашиб қолган бу аёлнинг юзига, кўзига мунг ва изтироб шу қадар чуқур ўрнашиб қолганки, узоқдан қараган одамга йиғлаётгандай туюлади. Унинг эрсиз рўзғор эзиб ташлаган эгик гавдасини кўрганимда, беихтиёр кўзимга ёш келади. Момонинг уч ўғли бор. Лекин учаласи ҳам қишлоқда иш йўқлиги туфайли Тошовузга қатнаб ишлашади. Эна ҳозир ўттизга чиққан катта ўғлини эл-юртдан етти минг сўм қарз кўтариб уйлантирганига ҳам анча бўлди. Тўй можароси ва қалин машмашаси туфайли катта ўғил, йигирма олтига чиққан Ҳасан-Ҳусанлар қарзни узиш ва навбатдаги тўйга пул тўплаш учун салкам ўн йилдан бери ишлашади. Аммо орзунинг ушалиши тобора армонга айланиб бораяпти.

Тўйи куни автомобиль ҳалокатидан вафот этган Бекназар оғамизнинг фожиасига кўп йиллар бўлган эсада, ҳозиргача юрагимда қонли ярадай сирқираб туради. Бекназар оға вафот этганда ҳар ким ҳар нарса деди: биров тасодиф деди, биров тақдир деди. Аслида-чи? Кейинчалик эшитишимча, йигит томонидан борганларни қудалар келин чиқадиган куни фалон нарсаларни олиб келмагунингизча келинни бермаймиз, деб ортларига қайтариб юборишган. Ҳолбуки, удум-таомилга кўра, борганлар фақат келин билан қайтишлари керак эди. Бироқ ўша кун ғурур топталган, кисматга дарз тушган кун бўлиб қолди...

Яхши эслайман, 70-йилларнинг охири, саксонинчи йилларнинг бошларида жумҳуриятимизда қалин ва тўйлардаги бошқа ортиқча сарф-харажатлар, ярамас иллатларга қарши ҳаракат бошлаб юборилган, бошқа вилоятлар қатори бу иллат авж олган Хоразмда ҳам зарур чора-тадбирлар белгиланганди. Бироқ вақт ўтиши билан бундай хайрли ишлар қоғозда қолиб кетди. Мана, оқибати: бугунга келиб қалин балоси, ортиқча сарф-харажатлар ғавғоси одамларни ўз исканжасида азобламоқда. Ўн минг-ўн беш минг сўм пул сарфлаб келин туширган колхозчи умрини қарз тўлаш, иморат қуриш билан ўтказмоқда. Бурнидан тортса йиқилгудек бўлиб, даладан қайтган аёлда на телевизор кўриш, на газета-журнал ўқиш, на биров билан гаплашиш учун иштиёқ қолади. Энг ачинарлиси, қалин балоси туфайли неча-не муҳаббат қасрлари қуламоқда, қанчадан-қанча гўдаклар етим қолмоқда.

МЕНИНГЧА, халқимизнинг урф-одатлари ва серфарзандлигидан келиб чиқиб, янги қонунлар туркумини ишлаб чиқиш керак. Демоқчиманки, ўзбек халқининг ўзи учун алоҳида қонунлар зарур. Бунинг сабаблари, назаримда, қуйидагилардан иборат:

Биринчидан, ўзбек оиласида камида уч-тўрт фарзанд бор. Лекин ўғил-қизлар мактаб ёшига етгандан сўнг, айрим ҳолларни истисно қилганда, давлат томонидан ҳеч қандай моддий ёрдам берилмайди.

Иккинчидан, ҳар бир мусулмон ўғил уйлантириши, қиз чиқариши керак. Яна турли маърака, удумларни ўтказиши лозим. Бунга ўхшаган маросимлар учун жуда катта маблағ зарур. Лекин беш-олти фарзанди бор ўзбек меҳнаткаши ҳам бошқалар билан тенг ойлик олади, отпускаси ҳам бир хил бўлади. Шундай ҳолда у ортиқча пулни қаердан олади?

Бўҳронли даврда яшаётганимиз учун бу каби майда-чуйдалар — тўй маросимларига боғлиқ турли сарф-харажатлар ва можаролар арзимасдай туюлиши мумкин. Сўнгги йилларда кўпайиб бораётган даҳшатли жиноятлар, ажралишлар ва ўз жонига қасд қилиш ҳодисаларининг туб илдизлари чуқурроқ ўрганилса, буларнинг барчаси бир-бирига бевосита боғлиқ эканини англайсиз.

Шундай ҳам бечораҳол яшаётган халқимиз елкасидаги йўқчилик тўрваси элимизнинг қон-қонига сингиб кетган борига қаноат этиш, бировга тик қарамаслик одатига қўшилиб янада хавфли ҳолатларни юзага келтирди. Бу «маиший уруш»га узоқ йиллар бир қолипда ёндашилиб, бир хил йўл билан курашиб келинди. Бу курашнинг бошида жамики қуйди-чиқдиларни текширишга «моҳир бўлган» хотин-қизлар, ота-оналар кенгашлари, маҳалла қўмиталари, жамоат муҳокамасига таянган маҳкамалар турди. Аниқроғи, бир замонлар ҳар бир мусулмон оиласининг муқаддас сири ҳисобланган кўп нарсалар мантиқсиз равишда омма ўртасига ташланди. Жамият ячейкаси ҳисобланмиш оила ва жамиятнинг ажралуви айнан шу пайтдан бошланди, назаримда. Жамият ўзининг бирлигини, яхлитлигини ташкил этувчи оилани на иқтисодий, на ижтимоий жиҳатдан ҳимоя этишга қодир. Жамиятнинг инқирози оилага кўчди. Имон-эътиқод, Ватан, миллат тушунчаларидан айро тушган учинчи бир оила юзага келдики, бу оила ва жамиятнинг муносабатини қишнинг алдамчи қуёшига ўхшатиш мумкин: қуёш чиққан, лекин иситмайди.

Мен бу билан йиллар давомида онгимизга сингдирилган «аёлларга бой-феодалларча» муносабатни тиклаш ёки паранжига қайтиш ғоясини тарғиб этаётганим йўқ. Фақат бир нарсани: оилада эркакнинг, отанинг мавқеини ва ўрнини мустаҳкамламай туриб ҳеч нарсага эришолмаслигимизни айтмоқчиман, холос. Агар оддий тракторчи 150 сўм ўрнига уч-тўрт ҳисса кўпроқ маош олса, оиласи ишлайдими? Ишламайди. Ишлаган тақдирда ҳам меҳнат аёл учун моддий эҳтиёждан маънавий эҳтиёжга айланади. Жамоатдан, жамиятдан ажралиб қолмаслик учун енгилроқ, қисқа кунлик хизматга киради. Оила унинг учун биринчи ўринга чиқади: фарзандига қарайди, эри учун қайғуради, ойнага қарашга вақт топади. Қолган бўш вақтида ихлос ва қизиқишига қараб, газета ва журнал ўқийди, телевизор кўради. Бу нарсалар унинг дунёқарашини мустаҳкамлашга, фикрлаш қобилиятини ўстиришга ёрдам беради. Балки, шунда Советлар бирлигидаги 2,5 минг аёл ўз норасидасини ўлдирмасмиди, 8 минг ота-она турли фожиалар, сабаблар туфайли ота-оналик ҳуқуқидан маҳрум этилмаган бўлармиди? Балки шунда арзимаган жанжал учун гумондор келин қайнонасини оғир чўкич билан уриб ўлдирмаган, эрининг жанжалидан тўйиб кетган пахтакор ўзини тарновга осмаган бўлармиди?..

Аёлнинг дарди шу қадар кўплигидан мавзудан чалғиб кетай дедим.

Умуман, оилада мутаносиблик масаласини шарқ ахлоқ қонуниятларига асослаб барпо этолмасак, аёлнинг уй бекаси бўлиши, уйда бирор ҳунар билан шуғулланиши ёки масъул лавозимларда ишлаши қобилияти, иқтидори ва руҳиятворига боғлиқ. Кўкламда бир хил либос киядиган оғочлардан турфа мевалар яралганидек, ҳаётга интилиш айнан ўз-ўзини англаш жараёнини вужудга келтирадиган мусаффо бир табиийликдир.

Аёл жисмоний меҳнатдан ажралмасдан туриб, унинг озод бўлиши мумкин эмас, деган иддао ҳурликка интилаётган ҳар бир миллатнинг тилида бугун баралла янграмоқда.

Хўш, қандай қилиб ўзбек аёлини пахтанинг дўзахий меҳнатидан, саноатдан озод қилиш мумкин. Мен кўпдан буён шу хусусда ўйланаман.

Жумҳурият президентининг яхши ният билан чиқарган камқонли оналарга ғамхўрлик, кўп болали оналарнинг нафақаларини ошириш, ўқувчи ва талаба ёшларни дала ишларига жалб этмаслик хусусидаги фармонлари кишини қувонтиради. Бироқ улар ҳали маддалаб кетган ярани тўла-тўкис бартараф этиш учун камлик қилади.

Дунёда ҳар қандай қонуну фармонлардан устун олий бир туйғу борки, бу юракларга Ватан ва миллат туйғуси янглиғ сингадиган ота-она меҳридир. Мактабда ёки дорулфунунда ўқийдиган фарзанд ота-онасини далада сарғайтириб қўйиб, илм қилмайди, ота-онасига йўлини топиб кўмаклашади.

АЁЛЛАР муаммоларига бағишлаб Тошкентда ўтказилган катта анжуманда вилоятдан келган бир маърузачи «камқонли ва ёш болали оналарга ажратган нафақамизни аёллар сут бўладиган, қонни кўпайтирадиган тансиқ овқатлар ейишга сарфлаш ўрнига лозим-андаларга, ялтироқ кийим-бошларга сарфламоқдалар. Биз қарши чоралар кўриб, аёлларга озиқ-овқатнинг ўзини беришни мўлжалламоқдамиз», дея куюниб гапирди. Бу анжуманни узоқ эслаб юрдим. Гиёҳ битмайдиган бўлиб қолган қорақалпоқ шўрликларида яшаётган, боласининг ризқини алланеларга сарфлаётган келинчакнинг гуноҳи манқуртникидан кўра минг карра фожиалироқ ва даҳшатлироқ. Инсон шахсида, аёл зотида ўз-ўзини англаш жараёни ва ижтимоий онг уйғонмас экан, жамики саъй-ҳаракатларимиз ўпқонга тушгандай бесамар кетаверади. Ҳарқалай, «ярим оч, ярим яланғоч миллат ҳеч қачон санъат ва маданиятга эга бўлолмайди», деганда Маҳатма Ганди юз карра ҳақ эди.

Оиласи тўқ ва эътиқодли жамият мустаҳкам бўлади. Ҳозир эса мамлакатимиз оғир кунларни бошидан кечирмоқда. Бозор иқтисодиёти сиёсатида ҳар бир мутахассиснинг қобилияти, иқтидори, ишининг сифати ва самарадорлигига қаралади. Бир сўз билан айтганда, мутахассис чертиб-чертиб, чиғириқдан ўтказиб олинади. Лекин бундай вазиятда ўзбек аёлининг кўп туғишини, болалари тез-тез касал бўлишини, узоқ сафарга боролмаслигини эътибордан четда қолдирмаслик лозим, деб ўйлайман. Керак бўлса, аёлни ижтимоий муҳофаза этадиган янги қонунлар ишлаб чиқиш керак.

...Бир зум кўзингни юмсанг, юрагингдан карвон бўлиб тарих — Тўмарис, Нодирабегим, Зебуннисо, Қурбонжон додҳо каби аёлларнинг оқила ва мардона сиймоси ўтади. Ва, «Оққан дарё оқмай қолмас» деган буюк сезги билан кўз очасан, кўзинг ёшга тўлган бўлади. Шунда ҳам Ватан ва миллатнинг умидли эртасига инонгинг келади.

Саломат МУҲАММАД ВАФО

Андижон вилояти Москва районидаги «Октябрь 60 йиллиги» жамоа хўжалигида «Кўнгил» номли тикувчилик цехи иш бошлади. Суратда: шу цех бичувчиси Э. Деҳқонова ва тикувчи М. Абдуллаева.

Т. ҲАМРОҚУЛОВ олган сурат

СССР халқ артисти Шукур Бурҳоннинг ҳаёти ва ижод йўли ҳар жиҳатдан ибратли. У театр санъатида ўзига хос мактаб яратган ўлмас санъаткорлар сирасидан. Ўзбекистон ССРда хизмат кўрсатган санъат арбоби Убай Бурҳон акаси ҳақида хотиралардан иборат ҳужжатли қисса ёзди.

Қуйида шу хотиралардан айрим лавҳаларни эътиборингизга ҳавола этамиз.

ШЎКУР БУРҲОННИНГ 80 ЙИЛЛИГИ

ШЕРДИЛ

КЎЗЛАРДАГИ ЁШ

Театр Ойбекнинг «Қутлуғ қон» романи асосида тайёрланган инсценировкани саҳнага қўйиш тараддудида. Бош қаҳрамон Йўлчи образини Шукур акам ижро этиши керак эди. У киши романни қунт билан ўқиб чиқди.

— Менга жуда ёқди, Абдулла Қодирийнинг «Ўтган кунлар»идан кейин бунчалик яхши асар ўқимаган эдим, — деб қолдилар.

— Инсценировка қалай? — деб сўрадим.

— Инсценировка инсценировка-да, афсус романдаги бор образларни, бор гапларни очиб беролмайди, торлик қилади, қани энди шунақа асарларни саҳнада «давоми бор» деб бир неча кун қўйсанг, — дедилар.

— Томошабин келармикин?

— Ия, яхши асар бўлса томошабин кўрпа-ёстиқ қилиб ётиб олади, ука! Ёмон асардан худо сақласин. Томошабин ҳамма нарсани билади, ҳаммасига ақли етади. Уни алдаб бўлмайди. Унинг дидига, талабига эътибор бермаган театр, артист инқирозга учрайди. Баъзан мана шу ўзимизнинг театрда ҳам енгил-елпи, бачкана асарни саҳнага қўядилар, бу ахир академик театр бўлса! Баҳона — «кассабоп» асар эмиш. Бекорчи гап. Томошабиннинг ҳукми энг адолатли, энг олий ҳукм. Мен дунёда фақат бир нарсадан, у ҳам бўлса, томошабин назаридан қолишдан қўрқаман.

Оддий бир боғбон фарзанди, кечаги оддий бир деҳқон йигитнинг театр ҳақидаги мулоҳазалари мени чуқур ўйлатиб қўйди. Мен гапни яна «Қутлуғ қон»га, Йўлчи образига бурдим:

— Ака, Йўлчини ўйнаш сизга қийин бўлмас, ўзингиз ёшликдан далада деҳқон бўлиб ўсгансиз?

— Ролнинг осони йўқ, баъзан кичкинагина бир роль бутун спектаклни тебратиб туради. Энди Йўлчи образига келсак, нима десам бўлади, худди қуйиб қўйгандек: инсофли, тўғри, оддий, ҳалол, бир йигит. Мирзакаримбойникига келгандан сўнг аста-секин кўзи очилиб боради, дунёни таний бошлайди, аччиқ-чучукни ажратади, яхши-ёмоннинг фарқига борадиган бўлиб қолади. Чинакам ўзбек боласи. Миллатимизнинг энг яхши хислатлари ана шу Йўлчида мужассамланган. Қара, Нури бўйнига осилганда ҳам, ҳайвоний ҳирсдан ўзини тияди, ҳаромдан ҳазар қилади ёки бўлмаса эсингда борми, Қамбар чўлоқ пичоқ сўраганда, «Менинг онам пичоқ тақишни ўргатмаган» деб жавоб беради. Ё бўлмаса, Салимбойникида бўлган зиёфатда Қамбар чўлоқ бўза қуйиб Йўлчига узатади, ёдинідами, Йўлчи «сира татиб кўрган эмасман, керак эмас» — дейди. Мана, Йўлчи шунақа олижаноб йигит. Мен Йўлчининг шунақа образини ратмоқчиман.

Шукур акам ҳақидаги хотираларни қоғозга туширар эканман, у кишининг ўзбек халқининг асл фарзанди тимсоли Йўлчи ҳақидаги гапларини ёза туриб яқиндагина Фарғонада, Ўшда, Наманганда бўлиб ўтган воқеаларни эсладим. Ахир, Ойбек домла ўзининг «Қутлуғ қон» романида, Йўлчи образида чиндан ҳам ўзбек халқининг, ўзбек миллатининг ҳаёт тарзини, энг яхши хусусиятларини, фазилатларини, урф-одатини, қадриятларини акс эттирган. Ахир, бу инқилоб арафасидаги ҳаётимиз-ку! Ўзбек халқи ҳеч қачон қонхўр, номард бўлган эмас, бировнинг бегунох қонини тўкмаган. У умрида бировнинг уйига ўт қўймаган, бировнинг номусига тажовуз қилмаган, босқинчиликни билмаган. Йўлчи ҳам ана шу халқ фарзанди.

...Отамиз ёз ойларида боғда гап бериб турардилар. Гулзор ўртасидаги супага чиройли гиламлар, беқасам, духоба кўрпачалар солинарди, паркут болишлар ташланарди. Ўртадаги катта хонтахта турли нозу неъматлар билан безатиларди.

Гапга отда келардилар. Отларни дарвозахона ёнидаги толларга боғлаб, олдига янги ўрилган бедалардан ташлаб қўярди. У киши отни яхши кўрарди. Айниқса кенг яғринли, узун, улоқчи отлар акамнинг жони-тани эди. Уйдагилардан яширинча улоқда ҳам қатнашиб совринлар олиб турарди. Бир куни тоғамизнинг чиройли оқ отини миниб кетиб у кишидан роса гап ҳам эшитганди.

Кинофильмларда Қоработир ва Ялангтўш ролларини ижро этганда ҳамиша яхши, боқиб қўйилган энг асов, чиройли, улоқчи отларни топиб беришларини илтимос қиларди. Боғда ўтказилган гаплардан бирига машҳур Тўйчи ҳофиз, амакимиз Муродхўжа домла, тоғамиз Зайниддинхўжа ҳам келдилар. Муродхўжа амакимиз ўз даврининг ўқимишли, илғор кишиларидан бири эди. Шарқ адабиётини, ислом динини жуда чуқур мутолаа қилган, зиёли эди. Шайх Саъдийнинг «Бўстон» ва «Гулистон» деган машҳур асарларини биринчи марта ўзбек тилига таржима қилган, Қуръонни қироат билан чиройли ўқир эдилар. У кишини Муродхўжа домла деб ҳамма эъзозларди.

Тоғамиз Зайниддинхўжа рус гимназиясида таҳсил кўрган, рус маданияти, рус адабиётини яхши биларди. У киши кўп вақт Туркистон генерал губернаторига тилмочлик ҳам қилганлар.

Биз Шукур акам билан иккимиз дастёри беминнат эдик. Гоҳ таомлар тортардик, гоҳ чой таширдик, югурганимиз югурганди. Катта тоғорада норин қорилди. Баъзи бир меҳмонлар беш олти косалаб норин ейишди. Кетидан аччиқ чойга ўтишди. Тўйчи ҳофиз танбурни созлаб бўлгач аста-секин «Ушшоқ»ни бошлади:

> **Қаро кўзум келу мардумлиғ**
> **эмди фан қилғил,**
> **Кўзум қаросида мардум**
> **киби ватан қилғил...**

Тўйчи ҳофиз қўшиғи ёш Шукур акам қалбида ўчмас из қолдирди. Гап ярим кечага бориб тарқади...

Бир вақтлар Тўйчи ҳофиз қўшиқларини эшитиб завқ олган Шукур акамга унақа-мунақа ашулачи ёқмас эди. Қўшиқ мазмунини тушуниб айтадиган, юракдан нола қиладиган, дардли хонандани яхши кўрарди. Унинг назарида Таваккал Қодиров билан Мурожон Аҳмедов ана шундай хонандалардан эди. Айниқса, Муроджон Аҳмедов билан у умрининг охиригача ажралмас дўст бўлиб яшади.

Бир куни ўзи яшаб турган Садаф маҳалласида катта бир тўй бўлди. Тўйга турли томондан жумҳуриятнинг энг яхши санъаткорлари келишди, чинакам тортишув бўлди. Шунда акам ўрнидан туриб:

— Азиз меҳмонлар, энди навбатни Муроджон акага берсак, — одамларнинг диққатини Муроджон акага қаратди, — Мен у кишини жуда ҳурмат қиламан, ўзи ҳам зўр ҳофиз,— Одамлар диққат билан қулоқ солсин, деб мақтаб ҳам қўйди.

Ҳамма жим бўлди. Муроджон ака ўртага тушиб, «Ўртар»ни бошлади. Электр нурлари билан чарақлаб кетган катта боғ ҳовлида Муроджон аканинг оҳанрабо овози жаранглаб кетди. Машшоқлар катта авж олдидаги мусиқани чалишаётганди, тўйда ўлтирган бир маданият нозири ўрнидан туриб кета бошлади, унинг ҳурмати учун бир гуруҳ одамлар ҳам дув этиб ўрнидан турди. Акам ялт этиб ҳалиги маданият нозирига қараб, ғазаб билан;

— Ҳо, ака, ўлтиринг, аҳир, сиз маданият нозири бўлсангиз, ашулани ярмисида чиқиб кетсангиз, одобдан бўлмайди-ку! Ахир, ашулачини ўлдирасиз-ку, — деб юборди.

Муроджон ака авжини шу қадар баланд пардаларда нола ва дард билан ижро этдики, тўйдагилар беихтиёр «дод», «отангга раҳмат-эй» деб юбордилар. Шукур акам қўшиқни бутун вужуди билан берилиб тинглаганидан кўзларида ёш қалқиди.

ҚОРАБОТИР

Онамиз билан эски шаҳарнинг Чақичмон даҳасида истиқомат қилувчи Ҳожия опамизникидан уйга қайтар эдик. Оқшом пайти. Тор, айланма жин кўчаларни ўтиб Эски жўвага чиқдик. Пушкин номидаги истироҳат боғини ёқалаб Хадра томон йўл олдик. Кун иссиқ, ойим паранжи-чачвонда димиқиб зўрға нафас олардилар. Боғнинг ўнг томонидаги баландликда «Ватан» номли ёзги кинотеатр бўларди. Шу ерга келганимизда кўзим кинотеатр афишаларига тушди. Баланд ерда иккита катта суврат осиғлиқ турарди: уларнинг бирида Тоҳир билан Зуҳранинг бир-бирларига табассум билан боқиб турган сиймоси бўлса, иккинчи сувратда Қоработирнинг дарғазаблик билан қилич суғуриб турган қиёфаси тасвирланганди. Шу кинотеатрда «Тоҳир ва Зуҳра» бадиий фильми бир ойдан бери катта муваффақият билан намойиш этилмоқда эди.

Мен онамларга Қоработир сувратини кўрсатиб:

— Ойи, ўғлингизни кўрдингизми? — деб сўрадим.

У киши у ёқ-бу ёққа аланглаб:

— Вой, Шукрулломи, қани, қаерда? — деб қидира бошладилар.

— Ана деворда осиғлиқ сувратни кўряпсизми, Қоработир.

— Ановими, вой ўлай ким бу?

— Акам, Шукур акам-ку!

— Вой болам, қўйсанг-чи, эсингни едингми, наҳотки шу Шукрулло бўлса, ўхшамайдику! Бунча, баҳайбат, бадбашара!

— Ойи, Қоработир роли-да, — деб яна тушунтирдим.

Онамиз тўғри, содда, жуда кўнгилчан аёл эди.

— Ойи, кинони кириб кўрмаймизми, — деб сўраб қолдим.

— Вой болам, кеч бўлиб қолди-ку, — деб эътироз билдирдилар.

— Ҳечқиси йўқ, бир ярим соатда тугайди, — дедим-да касса ёнига олиб бордим.

— Қани, пулдан борми, патта олиш керак, текинга киритмайди, — дедим ҳазиллашиб.

— Вой болам, менда пул нима қилади, ишламасам, — чачвон ичидан ғудрандилар.

Онамиз жуда ҳалол, шармҳаёли, покиза аёл эди. Ҳаром бўлади, деб ҳатто қўлларига пул ҳам ушламас эдилар, пулнинг саноғини ҳам билмасдилар.

Кинога тушдик. Аста-секин чироғ ўчиб экран ёриша бошлади. Жарчининг: «Ҳў, халойиқ, эшитмадим деманглар, хон Бобохон фарзанд кўрди!» — деган садолари эшитилди. Карнай-сурнай, саройда тўй-томошо...

Мен паранжи-чачвонда ўлтирган онамизга:

— Ойижон, паранжи-чачвонингизни олиб, бемалол ўлтира беринг! —дедим.

— Вой нима деяпсан, шунча номаҳрамнинг ичида-я, юзимни баркашдек қилиб уялмасдан очиб ўлтирамanми?

— Чироғ ўчган, ҳаммаёқ қоп-қоронғи-ку, сизга ким қарайди, ҳамманинг кўзи кинода, — деб яна қистадим. Кўнмадилар.

...Воқеа сандиқчилар маҳалласига ўтади. Ҳаммаёқ ўт ичида. Уйлар, қўралар, деворлар ёниб қуламоқда. Қорамоллар ўкириб маъраб тўрт томонга шаталоқ отиб қочмоқда. Ойдин кечада осмону фалакка ловуллаб кўтарилаётган алангани ёриб чиққан Қоработир учқур оти жиловини зарб билан тортади... Дод солиб қичқириб ҳар томонга қочаётган чоллар, аёлларни қамчи билан савалайди.

— Тоҳир қани? Ўт қўяман, ёндираман! — деб бақиради.

Мен ойимнинг қулоқлари,а секин шивирладим.

— Ойи, танияпсизми ўғлингизни?

— Қани?

— Ана, от устидаги Қоработирни, кўрмаяпсизми?

— Вой болам-ей, отда бунча қаттиқ чопмаса, йиқилиб бирор жойи шикаст емайдими, ахир, — дея безовта бўладилар у киши.

Аёллар ўлтирган жойларида ўзларини босолмай зўр бериб Қоработирни қарғар эдилар.

— Ҳа, жувонмарг бўлгур, Қоработир!

Ойим ўринларидан даст туриб кетдилар:

— Ҳой, ҳой мусулмонлар, инсофинглар борми, нега бировнинг боласини бекордан-бекорга қарғайсизлар. Бировга ўлим тилагунча ўзларингга умр тиласанглар бўлмайдими, — деб юбордилар.

Кимдир қичқирди:

— Эй, хола ўлтиринг, кўрмаяпмиз!

Мен томошабинлардан уялиб у кишини яна ўтқазиб қўйдим:

— Ойи ахир бу кино-ку, сизга нима бўлди?

— Сен жим ўлтир, ахир нега акангни қарғашади, — деб мени жеркиб бердилар.

Экранда қиличбозлик янада даҳшатли тус олди. Қоработирнинг қаттиқ зарбаси билан Тоҳир қўлидаги қилич шаратта иккига бўлиниб кетди. Ҳамма ўлтирган жойида қотиб қолди. Энди Тоҳирнинг тақдири нима бўлади? Қоработир Тоҳирга қарши сўнгги зарбани беришга отланади. Тўсатдан бу тўқнашувни зимдан кузатиб турган Юлдуз Тоҳир қўлига ханжар тутқазади...

Томошагоҳда яна жонланиш, томошабинлар экрандаги қаҳрамонлар билан бемалол гаплаша берардилар.

— Тоҳир, энди бўш келма! Ур ханжарни!

Ойим менга ёпишиб:

— Ҳой болам, акангни ўлдириб қўяди у, — деб юбордилар.

Орқа қатордаги ёш йигитлардан бири энди сира чидамади:

— Эй хола, жим ўлтирасизми, йўқми? Тавба, қанақа кампир бу ўзи, — деб ғўлдиради. Ойим беихтиёр юзларидаги чачвонни олиб энди ҳалиги йигитни уриша кетдилар.

— Ҳой, нега мен сенга хола бўламан? Мен ахир Шукруллонинг онасиман. Худога шукур, болам унақа ёмон болалардан эмас. Умрида ҳеч кимга ёмонлик қилмаган, озор бермаган. Бу ерда уни мана шунақа баджаҳл, жодугар қилиб белига қилич осиб қўйишибди.

...Фильмнинг қандай қилиб тугаганини билмадим. Томошагоҳда чироғ ёнди. Одамлар фильмдаги воқеалар, артистлар ижросини муҳокама қилиб аста-секин чиқиб кетарканлар, ойимга кулиб қараб қўярдилар.

Ёнимиздан ўтиб кетаётган баланд бўйли йўғон бир йигит ойимга илиқ табассум билан боқиб:

— Зап ўғлингиз бор экан-да, хола, Қоработирни боплади! — деб қўйди.

Эртаси куни боғимиздаги ишком ичида узум еб ўлтириб Шукур акамга ана шу воқеани айтиб бердим. Худди ёш болалардек қаҳ-қаҳ уриб маза қилиб кулди: ҳатто кўзларидан ёш чиқиб кетди. Қўли билан кўзидаги ёшларни артиб бироз ўйга чўмди-да:

— Ўз туққан онамизки экранда кўриб ўз ўғлини танимай қолибди, демак ролни ёмон ўйнамабмиз-да, ука, — деб ўрнидан туриб кетди.

Мен шунда Шукур акамни ҳаётида биринчи марта ўз ижросидан мамнун бўлганини кўрдим. Онамнинг баҳоси унинг учун энг юксак эътироф эди.

БИР САҲНАДА ИККИ РУСТАМ

1936 йилда Ҳамза театри ҳаётида ажойиб бир воқеа юз берди. Бу ўзига хос ижодий тажриба эди. Ҳаммаёққа катта-катта афишалар ёпиштириб ташланган. Пушкин номидаги маданият ва истироҳат боғи ёнидаги баландликда театрнинг ёзлик биноси бўларди. Театр олдидаги катта афишанинг бир томонида Аброр Ҳидоятов, иккинчи томонида Шукур Бурҳонов сурати. Унда «Бугун Умаржон Исмоиловнинг «Рустам» пьесаси қўйилади. Рустам ролини Аброр Ҳидоятов билан Шукур Бурҳонов ижро этади» — деб ёзиб қўйилганди. Ҳамма ҳайрон. Қандай қилиб бир спектаклдаги битта ролни иккита артист ўйнайди?!

... Ниҳоят парда очилиб спектакль бошланди. Рустам ролини бир пардада Аброр Ҳидоятов, иккинчи пардада Шукур акам ўйнади. Бутун томошабин ҳайратда эди. Атоқли машҳур артист билан, яқиндагина театрга келган ёш артист ўртасида ўзига хос ижодий мусобақа, мулоқот, тортишув кетмоқда эди. Бу самимий, беғараз ижодий беллашув эди.

Эртаси куни яна «Рустам» спектакли қўйилди. Спектакль бошланишидан олдин парда олдига чиқиб Йўлдош Охунбобоев имзо чеккан фармонни ўқиб бердилар. Шукур Бурҳоновга «Ўзбекистон ССР халқ артисти» унвони берилган эди.

Ўша куни уйга бирга қайтдик. Йўлда:

— Ока, Аброр акам нима деди? — деб сўрадим.

— Раҳмат ука, яхши ўйнадинг, деди.

— Шуни ўзими, бошқа ҳеч нарса демадиларми, — деб яна сўрадим.

— Аброр акамни ана шу икки оғиз сўзи менга ҳар қандай мукофотдан афзал, — кескин жавоб бердилар. — У киши менга энди Рустамни ўзинг ўйнай берасан, сенга бемалол ишониб топширсам бўлади, дедилар.

Худди шундай бўлди. У энди Аброр Ҳидоятов ролларини бирин-кетин ўйнай бошлади, «Кўзи булоқ қишлоғи»да Франдоса, «Бой ила хизматчи»да Ғофир, «Хамлет»да Ҳамлет.

Шукур акам Аброр акани жуда ҳурмат қиларди, уни устоз деб биларди.

Бир кун мендан маслаҳат сўраб қолдилар.

— Гинзбург Гоголнинг «Ревизор»ини саҳнага қўймоқчи. Менга шаҳар ҳокими ролини таклиф қилмоқда, нима дейсан, ўйнасаммикин?

Мен аввалига индамадим. Сўнг жавоб кутиб турганларини сезиб:

— Ўзингиз биласиз, умуман театр тарихида бу ролни машҳур артистлар ўйнаган, — деб қистириб қўйдим.

— Артист ҳадеб ижобий роль ўйнай берса ҳам бир қолипга тушиб қолар экан. Олдинги ўйнаган ролларимга тамомила ўхшамаган, унга зид бўлган роль ўйнасам деймaн.

Шукур акам Гоголнинг «Ревизор»ида шаҳар ҳокими Сквозник Дмухановскийни ўйнади. Бу унинг шу пайтгача давом этиб келган ижодий йўлидан, услубидан, артистлик тарзидан, умуман кескин фарқ қиларди. У шаҳар ҳокими образи устида ишлар экан, унинг талқини учун ранг-баранг чизгилар топди.

Шукур акам ўз ижодий фаолиятида жуда кўп машҳур тарихий шахслар образлари тизмасини яратди. Улар турли даврлар, турли замонларда яшаб, турли тақдирга эга бўлишига қарамай артист ижодхонасида ўзининг муносиб талқинини топди.

Убай БУРҲОН

СУРАТДА: Шукур Бурҳон ва Эркин Комилов

ЎзАС ахбороти

ХАЛҚ ИЖОДИЁТИ КЎРИГИ

Ленин номидаги Халқлар дўстлиги саройида халқ ижодиёти III Бутуниттифоқ фестивали доирасида ўтказилган кўрик танлови ғолиблари иштирокида якунловчи концерт бўлиб ўтди. Шу муносабат билан мухбиримизга халқ ижоди ва маданий-маърифий ишлари жумҳурият илмий методик маркази раҳбари Деҳқонбой ҲУСАНОВ қисқача сўзлаб берди:

— Бутуниттифоқ халқ ижодиёти III фестивали 1988 йилнинг охирида бошланган. Буни ўтказишдан мақсад, халқимиз орасидаги истеъдодли бадиий ҳаваскорларни юзага чиқариш, уларга амалий ёрдам бериш эди. Лекин кутилганидан кўпроқ натижага эришдик. Кўрик баҳона эсдан чиқарилган халқ анъаналарини, айни пайтда айтилмай қўйилган халқ оғзаки ижоди намуналарини бирмунча тиклашга муваффақ бўлдик.

Илк бор ялла ижрочилари танлови Наманганда бўлиб ўтди. Бахши-шоирлар, катта ашула ижрочилари кундан-кунга кўпаймоқда, халқ қўғирчоқ санъати яна ўзимизга қайтди. Ғолиблар иштирокидаги якунловчи концертда Т. Жалилов номидаги Андижон санъат билим юртининг халқ чолғу оркестри (бадиий раҳбари Р. Самиев), А. Қодирий номидаги Тошкент давлат маданият институтининг «Ниҳол» хор жамоаси (бадиий раҳбари Қ. Мирзаев), Фарғона вилояти «Райҳон», «Радуга», «Зебо», «Анор» халқ жамоалари, Хоразм вилояти «Сарапоён гуллари» мақом жамоаси (бадиий раҳбари Б. Ўринов) Андижон вилояти Пахтаобод райони «Хўжа Насриддин» ёш аскиячилар гуруҳи, Жиззах вилояти Фориш ва Ғаллаорол районлари мақомчилар ансамбли (бадиий раҳбари А. Тошпўлатов) ва бошқалар қатнашдилар.

«ШОДЛИК» ШОДЛИК УЛАШМОҚДА

Амударё районидаги М. Горький номидаги давлат хўжалигида Р. Дўстжонов ташаббуси билан 1983 йилда ансамбль ташкил қилинган эди. Ансамблга «Шодлик» номи берилиб, унга шу хўжаликдаги санъатсевар ёшлар жалб қилинди.

Уларнинг изланишлари изсиз кетмади. 1987 йилда «Шодлик»ка халқ ансамбли унвони берилди.

Шу кунларда ансамбль райондаги жамоа ва давлат хўжаликларида ўз санъатларини намойиш қилиб, томошабинлар олқишига сазовор бўлмоқдалар.

Х. ОТАМУРОДОВ

САНЪАТКОРНИНГ СОВҒАСИ

Шуҳрат Тиллаевни фақат Бухоро вилоятида эмас, балки жумҳуриятимизда ҳам хушовоз хонанда ва моҳир созанда сифатида жуда яхши билишади. Болалигиданоқ санъатга чин дилдан чуқур ҳавас қўйган, таниқли бастакорлар Ўлмас Расулов ва Ориф Атоевни ўзининг энг севимли устозлари деб билган Шуҳрат Тиллаев Файзулла Хўжаев номидаги Бухоро давлат педагогика институтининг мусиқа факультетини битиргач, 1978 йилнинг май ойида саккиз кишидан иборат группа тузиб, улар билан ҳамкорликда Бухоро воҳасининг қадимий миллий санъати намуналарига қайта жон, руҳ ва куч бағишлаш устида жиддий иш олиб бормоқдалар. Бу борада унга группанинг энг фаол аъзоларидан Комил Фузайлов, Муродилло Тиллаев, Мурод Ҳикматов, Ҳалим Мирзаев, Ҳамза Жўраев, Шавкат Пўлатов, Дилмурод Хўжаев самарали ёрдам бермоқдалар. Группа жамоаси жойларда концертлар ташкил қилмоқдалар. Худди шундай концертлардан бири хайрия йўли билан Бухоро шаҳридаги 24-ўрта махсус мактаб-интернатда ҳам бўлиб ўтди.

А. ҲАЙДАРОВ

МИЛЛИЙ ЎЙИНЛАРИМИЗНИ БИЛАМИЗМИ?

Сўнгги йилларда халқ ижодига ва миллий маданиятимизга эътиборнинг кучайиши натижасида жумҳуриятимизнинг қатор вилоятларида кўплаб фольклор-этнографик ансамбллар пайдо бўлмоқда. Бироқ шуни алоҳида таъкидлаш лозимки, жумҳуриятимизда бундай ансамбллар кўп бўлгани билан улар орасида маҳаллий этнографик шаклга ва алоҳида ижро услубига эга бўлганлари жуда озчиликни ташкил этади.

Халқ ижоди ва маданий-маърифий ишлари жумҳурият илмий-услубият маркази томонидан ўтказилаётган фольклор-этнографик ансамбллар жумҳурият кўрик-беллашувлари натижалари ҳам юқоридаги фикримизни тасдиқламоқда. Кўрикка келаётган ансамблларнинг кийимлари бир хиллиги, репертуарининг занфлиги ва ижро услубида ҳам ўзининг маҳаллий этнографик хусусияти йўқлиги сезилмоқда. Улар фақат номланиши билан фарқ қилади, холос.

Хўш, аҳвол шундай экан, маънавий меросимизнинг катта бир қисмини ташкил этаётган халқ оғзаки ижодини равнақ топтириш учун нималар қилишимиз лозим? Шу саволга жавоб излаб жумҳурият фольклор кенгаши аъзолари ва мутахассислар билан суҳбатлашдик.

Муҳсин ҚОДИРОВ (санъатшунослик доктори, профессор):

— Биз жуда кўп урф-одатларимизни, анъаналаримизни унутиб қўйганмиз. Шу ўринда асосан миллий ўйинларимиз ҳақида гапирмоқчиман. Яқинда телевидениенинг ташаббуси билан Форишда миллий ўйинларимизни қайтадан тиклашга ҳаракат қилинди. Олиб борилган изланиш натижасида бир қанча миллий ўйинларимиз саҳнада яна ўз аксини топди. Ҳатто телевизорни кўрганлар болаларга, ёшларга, йигитларга, қизларга алоқадор ўйинларимизнинг шунчалик кўплигига ҳайрон қолишди. Демак, жон куйдириб изланса, жойларда халқ ўйинларини яхши биладиган одамларни топса бўлар экан. Жойларда кексалар билимидан фойдаланиб яхши натижаларга эришишимиз мумкин. Ҳозирги кундаги ўйинларимиз ҳаракатларининг илдизлари европача ўйинларга бориб тақалади, улардан андоза олганлигимиз шундоққина кўриниб турибди. Лекин ўзимизнинг миллий ўйинларимизни яхши билмаймиз. Халқимизнинг миллий ўйинларини тиклашда фақат илмий методик марказ эмас, балки маориф, ёшлар ташкилоти, қолаверса, ҳаммамиз биргаликда амалий ҳаракат қилишимиз лозим. Кейинги пайтларда айтишувларимиз, эски қўғирчоқ ўйинларимиз ҳам йўқолиб кетяпти. Сабаби, халқ санъатини тиклашда жуда сусткашлик, бефарқлик қилинмоқда. Ҳатто бу жанрларнинг жонкуярларини излаб топиш ҳам қийин бўлиб қолди.

Саодат ЙЎЛДОШЕВА (филология фанлари номзоди, фольклоршунос):

— Аввало, биз, олимлар фақат кабинетда ўтириб олиб, назарий жиҳатдангина ёзиш билан чегараланмаслигимиз керак. Олимлар амалиётчилар билан бевосита мулоқотда бўлиб, шулар асосида асарлар яратишлари лозим. Очиғини айтиш керакки, орамизда қатор илмий мақолалар ёзиб, амалда эса жойлардаги ансамбллар қайси репертуарни қандай ижро этаётганлигини билмайдиганлар ҳам йўқ эмас. Шунинг учун ҳам кўпчилик амалиётчилар бизни тан олишмаяпти. Кунни-тунга, улаб меҳнат қилаётган ва санъатимиз равнақига вақт топа олган одамларга кўмак беришимиз керак. Таклифим шундай: халқ ижодиётини ривожлантириш учун учта жойда — илмий услубият маркази қошида, телевидение қошида халқ ижодиёти маркази ва Маданият институтида халқ ижодиёти бўлими очилиши керак.

СУРАТДА: Миллий рақсдан бир лавҳа

Билол АМИНОВ (тарих фанлари номзоди, этнограф):

— Энг аввало шуни айтиб ўтиш керакки, халқ ижоди равнақи учун ҳамфикрлик қилишнинг ўзи қайта қуриш шарофати туфайли фольклорга ва этнографияга эътиборнинг кучаяётганидан далолат бериб турибди. Жумҳуриятимизда ўтаётган кўплаб тадбирларнинг ҳаммасини халқ ижоди ва маданий-маърифий ишлари жумҳурият илмий услубият маркази ходимларининг фаоллиги ва қатъийлиги туфайли уюштирилмоқда. Халқимиз аста-секинлик билан ўз қадриятларини тикламоқда. Шу ўринда мен жумҳуриятимизда мунтазам ишлайдиган кулгисеварлар уюшмасини тузишни таклиф қиламан. Биз маънавият илдизларини излаётган эканмиз, энг аввало, ишимизни шундан бошлашимиз керак. Чунки халқимиз кулгисевар, санъатсевар халқ. Энди яна бир гап. Санъатшунослик институти бу борада қайта қуришдан анча орқада турибди. Шунингдек, Фанлар академияси ҳам халқимиз дардига малҳам бўлмоқлари керак. Илм илм учун эмас, илм халқ учун хизмат қилиши лозим.

Кўриниб турибдики, қилинадиган ишлар кўлами кенг. Гап фақат ана шу кенгликни қай тариқа ва қанча муддатда тўлдиришда қолган.

Иброҳим АБДУРАҲМОНОВ,
халқ ижоди ва маданий-маърифий ишлари жумҳурият илмий-услубият маркази ходими

ТАЛАБ ҲАМ КЕРАК, МАДАД ҲАМ...

Куюнчак газетхонлардан хатлар

Андижон шаҳридаги ипгазлама комбинати клуби қошида «Ўзбекистон оҳанглари» доирачилар ансамбли ташкил қилинганига 10 йилдан ошди. Комбинат касаба уюшмаси комитети ҳамда таниқли доирачи Комилжон Ҳакимов ташаббуси билан ташкил қилинган ансамбль ўтган йиллар ичида Югославия, Испания, Польша Ҳиндистон каби мамлакатларда бўлиб ўтган «Совет санъати кунлари» да, 1982 йили Германия Федератив республикасида бўлиб ўтган жаҳон халқларининг ижодий фестивали ҳамда 1985 йилги Москва шаҳрида ўтказилган XII жаҳон ёшлари фестивалида иштирок этиб, ўзбек санъатини намойиш қилиб қайтди.

Айниқса, ГФРда ўтказилган жаҳон халқлари ижодиёти XIX фестивалининг олтин медали совриндори бўлиши ансамбль ҳаётида бурилиш ясади. Коллектив 1983 йили Ленин комсомоли мукофотининг лауреати бўлди. Орадан бир йил ўтгач, халқ ансамбли номини олди. Бугунги кунда ансамбль кенгайиб, унинг аъзолари сони 200 га етди. Шу боис ансамбль қошида 2 та доирачилар мактаби ташкил этилди. Бу ерда ўсмирлар малакали доирачидан илк сабоқ оладилар.

Аммо ўсмирларга доира сирларини ўргатаётган қалдирғоч ансамблнинг ўзига яраша муаммолари борки, буни айтмасдан иложимиз йўқ. Ҳаваскор ансамбль қатнашчилари машғулотларини клуб саҳнасида ўтказишга мажбурлар. Ҳашаматли клубда машғулотлар ўтказиш учун махсус хона ажратилмаган. Доирачилар доирани ўзлари турли жойлардан сотиб олмоқдалар. Чунки ансамблда доиралар етишмайди. Бунинг устига саҳна кийимлари ҳам кам.

Ансамблнинг бадиий раҳбари Комилжон Ҳакимовнинг қўлига доира ушлаб, халқимизга хизмат қила бошлаганига 30 йил тўлди. Шундай бўлса-да, миллий анъаналаримиз, урф-одатларимизнинг қайта тикланишига ҳисса қўшаётган санъаткорни қўллаб-қувватлаш, уни рағбатлантириш ҳеч кимнинг эсига келмаётир. Бу ишга алоқадор, мутасадди ташкилотлар ансамблни фақат кўрик, фестиваль ва бирор тадбирлардан олдин концерт кўрсатиш керак бўлиб қолгандагина ёдга оладилар, холос. Талаб қилиш билан бирга қўллаб-қувватлашни ҳам эсдан чиқармаслик керак-да!

А. ХОЛМАТОВ

АДАБИЁТИМИЗНИНГ ҲИСОБОТ ЙИҒИЛИШЛАРИ

ФИКР БАҲСДА ТУҒИЛАДИ

Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси бошқарувининг раиси Одил Ёқубов наср кенгашининг йиллик ҳисобот йиғилишини очар экан, ҳар бир адабий анжуман адабиётимиз олдида турган умуммасалаларга жавоб ахтараётганини таъкидлаб ўтди. Ҳисобот йиғилишни наср кенгашининг раиси Саид Аҳмад олиб борди.

Ўтган йили учта роман — Муҳаммад Алининг «Сарбадорлар», Ё. Яквалхўжаевнинг «Қайтар дунё», Ж. Абдуллахоновнинг «Суиқасд» асарлари, ўнлаб қиссалар, юзлаб ҳикоялар нашр этилди. 1990 йилни қиссачилик ва ҳикоячилик йили дейиш мумкин. Бу асарларни бир-икки маъруза ва мақолалар доирасида тўла ҳамда холис баҳолаш қийин. Шу сабабли ҳисобот учун маърузачилар тайинланмади. Ҳисобот ижодкорларнинг таклифига мувофиқ баҳс-мунозара тарзида ўтказилди.

Баҳс-мунозарани танқидчи Матёқуб Қўшжонов бошлаб берди.

— Адабиётимиз кейинги йилларда бадиий жиҳатдан анча ўсди, takомиллашди. Бир пайтлари мавжуд бўлган риторика, дабдабозлик, баёнчилик каби иллатлардан қутулиб бормоқда. Ҳаётни реал, ҳаққоний акс эттиришга интилиш кучайди. Буни тарихий асарларда ҳам, замонавий асарларда ҳам яққол кўриш мумкин. Муҳаммад Алининг «Сарбадорлар» романи шулардан биридир. Ёзувчининг бу асарида намоён бўлган иқтидоридан келиб чиқиб, унинг адабиётимизда кам ёритилган мавзу — Темур образи устидаги ишни давом эттиришини истардим.

Раҳимжон Отаев ҳам «Сарбадорлар» романининг ютуқ ва камчиликлари ҳақида тўхталиб, шулар қаторида Хайриддин Султоновнинг «Кўнгул озодадур» қиссаси, Шукур Холмирзаевнинг «Қадимда бўлган экан» ҳикоясини 1990 йил прозасининг энг яхши намуналари сифатида баҳолади.

— 90-йиллар насри 80-йиллар насридан кўп томонлари билан устун туради, — деди Қозоқбой Йўлдошев. — Бу айниқса, қисса ва ҳикоячиликда кўзга ташланмоқда. Адабиётимизда рамзий, тимсолий асарлар пайдо бўлмоқда. Унинг энг яхши намуналарини Х. Дўстмуҳаммад, Н. Эшонкулов, Ш. Ҳамроев, Хайрулло, Б. Ҳазратқулов каби ёшлар ижодида кўриш мумкин. Х. Дўстмуҳаммаднинг «Оромкурси» қиссаси жамият ва инсон тақдирини, ундаги фожиани яққол кўрсатиб бера олган.

— М. Алининг «Сарбадорлар» романи ва Ш. Холмирзаевнинг «Қадимда бўлган экан» ҳикояси ҳақидаги мақтовларга қўшила олмайман. Чунки улар адабиётимизнинг етук намуналари эмас. Романда кенг қамровлилик етишмайди, ҳикояда эса ҳаётимизга бутунлай зид воқеа қаламга олинган, — деди ўз сўзида Ўктам Ҳакимали. — Ўтган йилларда нашр этилган асарлар орасида мен Ҳ. Қодирий ва Шукруллонинг хотира-қиссаларини адабиётимизнинг жаҳон адабиёти намуналари билан тенглашадиган асарлар деб ҳисоблайман.

— Тўғри, «Сарбадорлар» жаҳон адабиёти намуналари билан беллашадиган роман бўлмаслиги мумкин, лекин у тарихимиз ҳақидаги ҳақиқатни ойдинлаштириб берувчи яхши беллетристик асар сифатида ҳам биз учун қадрлидир, — дея баҳсни давом эттирди танқидчи Умарали Норматов. — Худди шунингдек, Ш. Холмирзаев, Х. Султонов, Х. Дўстмуҳаммад, Б. Мурод Али, Н. Қиличевнинг ҳикоя ва қиссалари ҳам адабиётимизда ўз ўрнига эга бўлган асарлардир. Лекин «Кафансиз кўмилганлар» каби асарларнинг ютуқ ва камчиликларини ҳам жиддий таҳлил қилиш керак.

Баҳс-мунозарага қўшилган Раҳмон Қўчқор ва Умрзоқ Ўлжабоев ижодкорларимизнинг асарларида фош қилиш пафоси кучли эканлигини, ҳали ҳам замон зайли билан асарлар яратилаётганини, насримиз ҳаётдаги яхши ва ёмонни акс эттириш билан ўралашиб қолиб, адабиётнинг асосий иши — инсон қалби, унинг дарди, изтиробларини, ҳаёт ҳақидаги мушоҳада ҳамда фикрларини эътибордан соқит қилаётганини таъкидлаб ўтдилар.

— Адабиётимиз изланишлар йўлида давом этмоқда, — деди баҳсни якунлар экан Одил Ёқубов. — Бу изланишлар самарасиз бўлмайди. Ўтган йили яратилган асарлар орасида ҳам адабий ҳаётимизнинг мезонини белгиловчи романлар, қиссалар, ҳикоялар анчагина бор. Лекин мени бир нарса ташвишлантиради: биз ҳамон фикрлаш тарзимиз, ҳаётга қарашимизда 70-100 йиллик эскирган қолиплардан қутулиб кета олмаяпмиз. Инсонга, ҳаётга янгича назар ташлаш етишмаётгандек. Эҳтимол, изланишларимизнинг жаҳон адабиёти миқёсида эътибор қозонолмаётгани сабаби ҳам шундандир. Шу ўринда адабиётшуносларимиз, танқидчиларимиз ҳам бадиий ижод оламига жиддий эътибор беришларини истардим. Улар танқид баҳосини баъзан юқорилатиб, баъзан эса пастлатиб юборадилар. Баҳс-мунозара яхши, лекин у ҳар бир асарни ўз ўрнида баҳолаши керак!

О. Ёқубов ўз сўзида бу йил ўтказиладиган жумҳурият ёзувчилари қурултойининг вақтини белгилаш тўғрисида ҳам ахборот берди. Қурултойни ҳукумат комиссиясининг таклифига мувофиқ илгари белгилангандек апрель ойида эмас, май ойининг биринчи ўн кунлигида ўтказиш мўлжалланган. Апрель ойида эса ижодкорлар ташкилотининг пленумини ўтказиш режалаштирилган.

К. МАТЁҚУБОВ

ШЕЪРИЯТНИНГ СИНОВЛАРИ ОЛДИНДА

Шу йилнинг 11 мартида Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмасида 1990 йил шеърияти якунларига оид ҳисобот йиғилиши бўлиб ўтди. «Биз ўтган йил шеъриятига бадиий адабиётга қизиқиш маълум даражада сусайган, қора сўзга интилиш кучайган бир шароитда якун ясаяпмиз, — деб йиғилишни очди Ўзбекистон халқ шоири Эркин Воҳидов. — Мен кўпинча Ғарб мамлакатларида сафарда бўлганимда 150-200 миллионли халқларнинг шеъриятга бўлган муносабатидан ҳайратга тушардим. Жуда оз нусхада чоп этилган бадиий асарлар уларнинг маънавий эҳтиёжини қандай қилиб қондира олиши мумкинлиги таажжубимни оширарди. Кейинги йилларда бизнинг ҳам шеъриятга бўлган қизиқишимиз ҳавас қиларлик даражада бўлмай қолди. 1990 йил шеърияти учун кўнгилга бир қадар юпанч берадиган ҳодиса — катта шоирларимизнинг аксарияти сукут сақлаган бундай пайтда ёшларимиз ғайрат кўрсатдилар. Табиийки, қатағон йилларининг нафаси келиб турган бугунги демократия шароитида ҳам барча оғирлик биринчи навбатда шоирларнинг елкасига тушади. Ўзбек шеъриятининг янги-янги синовлари ҳали олдинда. Ҳамма замонларда ҳам санъат бўлган, инсонлар учун ҳамиша нажот бўлиб келган шеърият, ўйлайманки, бу сафар ҳам синовлардан яхши ўтади».

Мунаққид Муртазо Қаршибоев ўтган йил шеърияти хусусида тўхталиб, шоирларнинг ҳамма нарсадан шеър яратишга уста бўлиб кетганларини таъкидлади. Руҳий ишонч манбалари — ҳайрат ҳиссининг йўқолиб бораётгани маънавий таназзулни келтириб чиқаради. Маънавий таназзул эса, табиийки, руҳнинг уйғун муносабати бузилиши демакдир. Ҳақиқий шеър эса ана шу табиий мувозанат сақланиши ҳосиласидир. «Бу ўринда, 1990 йил кўпроқ сунъий сўз хирмонини уйди, — деди у. — Биз илоҳий сўзни оддий сўзга айлантирдик». Аммо шунга қарамай Иброҳим Ғафуровнинг мансуралари, Э. Шукурнинг шеърлари янгича изланишлар мевасидир. Асқад Мухторнинг туркум шеърлари, Хуршид Даврон, Абдували Қутбиддин, Муҳаммад Юсуф, Сирожиддин Саййид, Асқар Маҳкамнинг шеърлари 1990 йил шеъриятининг тиниқ манзаралари сифатида баҳоланди. Ёш шоира Зебо Мирзаеванинг «Тун маликаси» тўплами ўтган йилнинг энг сара тўплами сифатида таъкидлаб ўтилди.

Мунаққид Мусурмон Номозов шеъриятда публицистика тобора кенг ўрин олаётганидан жиддий ташвишланаётганини айтиб ўтди. «Шеърият инсонлардан узоқлаша бошлади, — деди у. — Шарқ шеъриятига хос бўлган гўзал образлар ўрнини қўпол ўхшатишлар, қуруқ сўзлар эгаллади». Сўнгра у ўтган йилда эълон қилинган достонлар тўғрисида сўз юритиб, шоир Омон Матжоннинг «Нега мен?» достонига тўхталди. Достоннинг публицистик йўналиши хусусида баҳсли фикрлар билдирди. Бундай ҳолни шоир Азим Суюннинг «Ўзбекистон» манзумаси ҳақида ҳам айтиш мумкин. Ваҳоланки, ақл ҳақиқати эмас, шеър ҳақиқати орқасидан эргашишимиз керак. Биз гўё меъдаси бузилган одамларга ўхшаймиз. Нимани исташимизни ўзимиз ҳам билмаймиз. Хуршид Давроннинг маърифий жиҳатдан қимматли ривоятлари ҳам абстракт ўқувчини назарда тутиб ёзилганга ўхшайди.

Ўтган 1990 йилда яратилган достонлар ичида Султон Акбарийнинг «Қатағон» достони алоҳида ўрин тутиши айтиб ўтилди. «Достондаги воқеаларнинг таъсир қуввати, тилининг халқ оғзаки ижодига бир қадар яқинлиги унинг ҳаётийлигини оширади. Бироқ, ўқувчининг ихлосини қайтарадиган пардозланган далиллар, эски фикрлар таъкиди достоннинг бадиий қимматига маълум даражада путур етказади», — деди мунаққид. Шунингдек, шоир Абдували Қутбиддиннинг «Изоҳсиз луғат» достони йилнинг энг яхши достони — уйғониш ҳақидаги лирик бадиий достон сифатида баҳоланди.

Шундан сўнг маърузалар юзасидан муҳокамада сўзга чиққан шоирлар Тилак Жўра, Шукур Қурбон, Абдували Қутбиддин, Сирожиддин Саййид, Чори Аваз ва бошқалар 1990 йил шеърияти ҳақида ўз фикр-мулоҳазаларини билдирдилар. Халқимиз орасида қадимдан илдиз отиб келган машрабхонлик, бедилхонлик каби анъаналар бугунги кунимизда йўқолиб кетганлиги, сиёсий можаролар инсон шуурини кўпроқ банд қилаётганлиги таассуф билан қайд этилди. Халқ кўз тиккан шоирларимизнинг аксарияти сиёсий воқеаларнинг кузатувчисига айланиб қолиб, яхши шеърлар ёза олмаётгани ўзбек шеърияти учун маълум маънода бўшлиқ ҳосил қилиши мумкинлигига тўхтаб ўтилди. Тақлидчилик шоир истеъдодини сездирмай кемириб борувчи қурт эканлиги хусусида сўз кетди. Ўтган йилги шеъриятда биргина «Айтгин, тумандами никоҳ кўйлагинг?» образи олтидан зиёд ёш шоир ижодида салгина бошқача кўринишда қайтарилганлиги эслатилди. Шеъриятимиз бундай иллатлардан халос бўлади, дея умид билан яхши фикрлар билдирилди муҳокамада.

1990 йил шеърияти якунига оид ҳисобот йиғилиши анъанавий шеърхонлик билан ниҳояланди.

Ш. САЛИМОВА

Холид РАСУЛ

Ўзбек совет маданияти оғир жудоликка учради. Шоир ва адабиётшунос олим, Ўзбекистон ССРда хизмат кўрсатган фан арбоби, ЎзССР ФА Қўлёзмалар илмий-текшириш институтининг етакчи олими, филология фанлари доктори Холид Расул (Холид Расулев) узоқ давом этган касалликдан сўнг 1991 йил 11 март куни вафот этди.

Холид Расул 1911 йилнинг 20 июнида Тошкент шаҳрида туғилди. 1931 йили ўрта ўқув юртини тугатиб, «Вожатий», «Колхозчи болалар» журналларида ишлади. 1932 йили Маданий қурилиш институтига кириб уни 1934 йили тамомлади ва ЎзССР Фанлар Комитетига қарашли Тил ва адабиёт илмий-текшириш институтининг аспирантурасида ўқиди. 1937 йилдан 1941 йилгача Ўзбекистон давлат нашриётида редактор, «Ёш ленинчи» газетасида адабиёт бўлими мудири бўлиб ишлади. 1941 йилдан бошлаб Педагогика фанлари илмий-текшириш институтида илмий ходим ва 1947 йилдан 1950 йилгача «Ўқитувчилар газетаси»да хизмат қилди.

1950 — 1967 йиллари Тил ва адабиёт институти қошидаги Адабиёт музейида илмий ходим, бўлим мудири ва директори бўлиб ишлади. 1978—1986 йиллари Ҳ. С. Сулаймонов номидаги Қўлёзмалар илмий-текшириш институтининг ўзбек адабиёти ёдгорликларини нашр этиш бўлимини бошқарди.

Холид Расул 40 йиллик илмий фаолияти давомида ўнлаб илмий монография ва дарсликлар яратди. Ўзбек классик адабиётининг кўпгина намуналарини тадқиқ қилди ва уларни нашр эттирди. Хусусан олим ўзбек демократ шоири ва маърифатпарвари Зокиржон Фурқат ижодий мероси бўйича салмоқли тадқиқот ишларини олиб борди. Х. Расул томонидан маърифатпарвар шоир асарлари бир неча бор нашр қилинди. Олим умрининг сўнгги йиларида Зокиржон Фурқатнинг бизгача етиб келган жамики адабий меросининг илмий-танқидий матнини тузди ва ўз қўли билан кўчириб чиқди. Фурқат адабий меросининг бу улкан куллиётини икки жилдда нашрга тайёрлади.

Илмий фаолиятининг кейинги йилларида ўзбек эпик ҳамда классик поэзиясининг тараққиёт йўллари устида тадқиқот олиб бориб, муҳим ютуқларга эришди — «Ўзбек эпик поэзиясида халқчиллик (XVII — XIX асрлар)», «Ўзбек классик поэзиясида халқчиллик (XI — XV асрлар)» монографиялари юзага келди.

1931 йили «Қалб қўшиғи» номли илк тўплами билан ўзбек адабиётига кириб келган Холид Расул кейинчалик «Темир қанот», «Умр баҳори», «Райҳон» шеърий тўпламларини ва «Тарас» поэмасини нашр эттирди.

Холид Расулнинг илмий-адабий хизматлари партия ва ҳукуматимиз томонидан муносиб тақдирланди. У тўрт марта ЎзССР Олий Совети Президиумининг фахрий ёрлиғи ҳамда медаллар билан тақдирланди.

Ажойиб инсон, меҳрибон устоз, доно маслаҳатгўй Холид Расулнинг ёрқин хотираси қалбларимизда мангу сақланади.

БИР ГУРУҲ ДЎСТЛАРИ

ДЎСТЛАР ЖАМ БЎЛГАНДА

НАВРЎЗ — ўзбекларнинггина эмас, шарқ халқларининг энг қадимий байрами. У ўтмишда Хуросону Мовароуннаҳрда, Эрону Афғонистонда, Озарбойжону Шарқий Туркистонда янги кун, янги йил, табиату инсонда янгиланиш, яшариш айёми сифатида нишонланган. Халқлар ўртасида дўстликни боғловчи, гина-кудуратларга барҳам берувчи байрам тарзида улуғланган. Аждодларимизнинг бу муборак анъаналари бугун Туркистон сарҳадидаги барча жумҳуриятларда давом этади. Наврўз дастурхони атрофига ўзбек, қозоқ, қирғиз, тожик, туркман, қорақалпоқ, уйғур ва барча дўстларимиз тўпланадилар. Жойларда байрам муносабати билан дўстлик учрашувлари бўлиб ўтади.

ХОРАЗМ вилоятининг Шовот райони Тошҳовуз вилоятининг Тозабозор тумани билан чегарадош. Бу ерда ўзбеклар билан туркманлар ўртасидаги қардошлик иплари боғланиб кетган. Икки районда бирор байрам ёки тўй дўстлар ташрифисиз ўтмайди. Шунинг учун Шовот районидаги Коммунизм жамоа хўжалигининг Махтумқули номидаги боғида ҳам, Тозабозор районининг Чкалов жамоа хўжалигига қарашли «Алишер Навоий» боғида ҳам ҳозирданоқ байрам дастурхонига хозирлик бошлаб юборилган. Бу боғларда санъаткорлар, полвонлар, дорбозларнинг томошаларидан ташқари, хоразмлик ва тошҳовузлик ижодкорларнинг мушоиралари, мақомчилар, халфаларнинг айтишувлари ҳам бўлиб ўтади. Бу йилги Наврўзнинг Туркманистонда ҳам кенг нишонланиши бежиз эмас. Жумҳурият ҳукуматининг қарорига мувофиқ ҳамалнинг дастлабки куни байрам деб белгиланди. Дўстларнинг биргаликдаги наврўзхонликлари қадимий шаҳарлар Хевада, кўҳна Урганчда, улуғ мутафаккир олим Замахшарий таваллуд топган, эндиликда харобаларга айланган Замахшар шаҳри харобалари ат-

рофидаги қишлоқларда бўлиб ўтади. Уларда буюк аждодларимиз Нажмиддин Кубро, Хеваққий, Рашидиддин Ватвот, Рабғузий, Паҳлавон Маҳмуд, Огаҳий, Озадий, Махтумқули хотиралари ёдланади.

БАЙРАМ тантаналари ўзбеклар ва қозоқлар бир-бири билан қон-қариндош бўлиб боғланиб кетган Тошкент ва Чимкент вилоятларида кенг нишонланади. Айниқса, Чимкент вилоятининг Сайрам туманида ва хўжаликларида унга катта тайёргарлик кўрилмоқда. Оқсув қишлоғининг марказида спорт беллашувлари ўтказилади, ўзбек ва қозоқ полвонлари, ёш курашчилар куч синашадилар. Дорбозлар ўз маҳоратларини намойиш этишади. Унга қўшни бўлган Манкент қишлоғида бадиий ҳаваскорлик ансамблларининг қатнашчилари қадимий урф-одатларимиз асосида театрлаштирилган томошалар кўрсатадилар. Қишлоқда шу кунлари бўлиб ўтадиган икки ёшнинг тўйи байрам тантаналарига қўшилиб кетади. Қорабулоқ қишлоғида катта қозон осилиб, сумалак, ҳалим тайёрланади, кўкатлардан ҳар хил таомлар пиширилади. Қизиласкар, Қайнарбулоқ, Оққалъа, Қорасув каби ҳудудларда қозоқ дўстларимизнинг дўмбира садолари, айтишувлари, оқинларнинг ўланлари ўзбек қўшиқларига қўшилиб кетади.

Қизилқишлоқнинг ёнгинасидаги кенг яйловда қадимги миллий ўйинимиз кўпкари-улоқ бўлишини барча сабрсизлик билан кутмоқда. Бунга 400 яқин абжир, учқур отлар ҳозирлаб қўйилган. Бу улоқда Қозоғистон, Ўзбекистоннинг турли вилоятларидан машҳур чавандозлар қатнашадилар. Қорамуртда ўзбек халқ амалий санъатининг моҳир усталари томонидан тайёрланган буюмлар кўргазмаси намойиш қилинади.

Вилоятнинг Сариоғоч, Туркистон, Тулкибош, Киров, Еттисой каби районларида ўтадиган байрамда ҳам турли миллат вакиллари қатнашадилар.

— Наврўз арафасида бизни шу нарса қувонтирдики, — дейди вилоят «Қозоқ тили» марказининг аъзоси, шоира Хонбиби Эсонқораева. — Вилоятимизга Ўзбекистон ва Қозоғистон президентлари И. Каримов, Н. Назарбоев ташриф буюрдилар ҳамда азалдан оға-ини бўлган халқларимизни янада яқинлаштириш учун икки жумҳурият ўртасидаги сунъий тўсиқларни олиб ташлашга келишдилар. Эндиликда борди-келдиларимиз, савдо-сотиқ, санъат, адабиёт соҳасидаги ҳамкорликларимиз янада кучаяди.

Ўз мухбиримиз

ШАРТНОМА ИМЗОЛАНДИ

Дўстлик, биродарлик туйғулари азал-азалдан ўзбек қонига сингиб кетган. Неча асрларким, бу ҳислар занжир ҳалқалари сингари бир-бирига чамбарчас боғлиқ ва узилмасдир. Айниқса, санъат соҳасидаги қардошлик янада кўркам ва гўзалроқ кўринади. Қўшни Афғонистон жумҳуриятидан келган делегация 18 февраль куни Ўзбекистон ССЖ Бастакорлар уюшмасида бўлди. Давра суҳбатида Афғонистон ижодий уюшмалар Иттифоқининг раиси Муҳаммад Айдар Пардез, Кобул университети санъатшунослик факультетининг декани, доктор Муҳаммад Наим Фархон, таржимон Мари Хоним, Ўзбекистон ССЖ Ташқи ишлар вазирлиги халқаро иқтисодий ва маданий алоқалар бўлими биринчи котиби Исон Мустафоев ҳамда мезбонлардан Мутал Бурҳонов, Хайри Изомов, Рустам Абдуллаев қатнашдилар. Даврани Ўзбекистон Бастакорлар уюшмаси раиси А. Жабборов олиб борди. Суҳбат асосан етишиб келаётган ёш ходимлар ўз ижод йўлини топиб олишида уюшманинг роли, яхши ўқиб-ўрганиши учун кўрсатилаётган ғамхўрликлар, ижодий ходимлар ҳуқуқини ҳимоя қилиш мавзуида бўлиб ўтди.

— Ҳар икки давлат Санъат арбоблари уюшмаси ишини мустаҳкамлаш бизнинг муҳим вазифамиз ҳисобланади, —дейди Муҳаммад Айдар Пардез. —Уюшмалар билан ижодий ҳамкорликни кенг йўлга қўйишдаги бугун қўл қўйган шартномамиз, ундаги қилинажак хайрли ишлар фақатгина қоғозда қолиб кетмайди, деб умид боғлаймиз.

СУРАТДА: Шартномани имзолаш пайти

Абдулла ШЕР:

УЮШМАМИЗ ҚАНДАЙ БЎЛИШИ КЕРАК?

— Бозор иқтисодиётининг илк босқичида ўтадиган бу қурултойимиз аввалги анжуманларимиздан ҳар томонлама катта фарқ қилиши керак деб ўйлайман. Бунинг сабаби шуки, аввало, ижтимоий-иқтисодий шароит бугун бутунлай ўзгача. Қолаверса, уюшмамиз раҳбарларининг пленумлар ўтказишга қўллари тегмаганлиги туфайли бир дунё масала йиғилиб қолган. Лекин масалалар масаласи — битта: бозор муносабатлари авж олган пайтда, «отанг — бозор, онанг — бозор» бўлганида, адабиётни чайқов дастмоясига, олиб-сотарлик манбаларидан бирига айлантиришга қандай қилиб йўл бермаслик ва шусиз ҳам (неча ўн йиллар мобайнида ҳукм суриб келган ёзувчини муте ҳолатда тутиш сиёсати туфайли) қашшоққа айланган қалам аҳлини қай тарзда ҳимоя қилиш керак?

Дин билан давлат, қонун билан ахлоқ бир-биридан йироқлашган, лаззат меҳнатдан, мақсадга етишиш воситаси мақсаддан, ғайрат мукофотдан узилиб қолган ҳозирги пайтда улкан яхлитликнинг кичик бўлагига абадий боғланган инсоннинг ўзи ҳам бўлак шаклга кириб бормоқда; ўзи ҳаракатга келтираётган ғилдиракнинг абадиян бир хилдаги шовқини остида у энди тириклигининг ҳар томонлама уйғунлигини таъминлай олмайди, у энди табиатининг инсонийлигини ифодалаш ўрнига ўз касби ёки илмининг сурати бўлиб қолади... ҳаётбахш зеҳннинг ўрнини ўлик ҳарфхўрлик эгаллайди, совуққон хотира инсон учун даҳо ва ҳиссиётдан кўра яхшироқ раҳбарга айланади.

Фойда буюк маъбуда мақомини бажараётган бу даврнинг қўпол тарозусида санъатнинг маънавиятдаги хизматлари тош босмайди, натижада тақдирланишдан маҳрум бўлган санъат сершовқин аср бозоридан четда йиқиб кетади.

Алоҳида таъкидланган бу жумлалар жамиятимизнинг ҳозирги аҳволини нақадар ҳаққоний акс эттирмасин, уларнинг муаллифи давримиз кишиси эмас. Уларни бундан 200 йил аввал, Оврупо аҳли бозор муносабатларига эндигина ўтишни бошлаган пайтида, буюк олмон мутафаккири Фридрих Шиллер айтган. Ҳа, адабиётимиз ҳозир ана шундай ҳолатда. Демак, қурултойимиз олдидаги бош вазифа адабиётни асраб қолишнинг узоқни кўзлагувчи дастурини (стратегиясини) ишлаб чиқиш ва уни уюшмамиз раҳбариятига конкрет ҳолатларда (тактик) тадбиқ этишни топширишдир. Бу ўринда жумҳурият Адабиёт жамғармасининг мақоми масаласи жуда муҳим.

Ҳозирги иқтисодий танглик вазиятида баъзи жумҳуриятларнинг имкон борича эпчиллик қилиб, Иттифоқдан кўпроқ нарса «юлиб қолиш»га интилиши ҳеч кимга сир эмас. Шунақа интилиш ССЖИ Адабиёт жамғармасида ҳам рўй бермоқда. Бундан икки-уч йил муқаддам ҳаракатга тушиб, ўз моддий-техникавий ва матбаачилик асосини нисбатан мустаҳкамлаб олган Россия, Украина, Белоруссия каби жумҳуриятлар вакиллари Иттифоқ Адабиёт жамғармасининг сўнгги пленумида ҳаммани мустақил бўлишга «кўндирди»лар. Натижада улар «боқиманда»лардан қутулдилар.

Хўш, бизнинг Адабиёт жамғармамиз боқимандами? Юзаки қараганда шундай. Чунки Иттифоқ Ёзувчилар уюшмаси рўзномалари, ойномалари ва нашриётларида, Иттифоқ матбуоти, телевидение ва радиосида чоп этилган, намойиш қилинган ҳамда эшиттирилган асарларнинг камида саксон-саксон беш фоизи рус ёхуд славян адабиётидан иборат. Демак, Иттифоқ жамғармасига қўшаётган маблағий ҳиссамизнинг жуда озлиги шубҳасиз. Лекин Иттифоқ томонидан бизга шартли равишда ажратилган босма тобоқлару экран ва эфир соатларининг ҳар йили атиги беш-ўн фоиздан фойдаланаётганимиз, қолгани эса рус ҳамда бошқа адабиётларнинг ҳам маънавий равнақи, (Иттифоқ ва жаҳон майдонидаги тарғиботи) ҳам моддий равнақи учун хизмат қилиб келаётгани-чи? Бу ҳам шубҳасиз. Биз мустақилликка розимиз. Аммо бу мустақиллик рус тилидаги мавжуд бадиий адабиётни тарғиб этиш воситаларининг барчасига Россия эгалик қилиши керак дегани эмас. Жамғармамиз ажралиб чиқар экан, Иттифоқдаги юқорида тилга олинган шартли ҳиссамизни — қоғоздан тортиб нашриётларгача, босмахона бўёғидан тортиб техникавий ашёларгача бўлган қонуний ҳақимизни ёки мавжуд буюмлар сифатида, ёки муайян сўм ва муайян валюта тарзида олишимиз керак. Ана шундай ҳолатнигина ҳақиқий мустақиллик деса бўлади. Модомики, Адабиёт жамғармамиз мустақил бўлар экан, у ҳолда уюшмамизнинг ҳам Иттифоқ уюшмаси таркибида туришига ҳожат қолмайди. Бошқа жумҳуриятлар уюшмалари билан олиб борадиган ҳамкорлигимизни эса ўзаро маъқул келадиган, тенгҳуқуқлилик асосида тузилган шартномалар ёрдамида амалга ошириб бораверамиз.

Мустақилликка эришиш учун, аввало Адабиёт жамғармамиз тасарруфини кенгайтириш керак, токи у бутун уюшмамизнинг шоҳтомири вазифасини бажарсин. Бунинг учун уюшмамизга қарашли барча нашриётлар, рўзнома-ойномалар, хўжалик, қурилиш, ҳисоб-китоб бўлимлари молиявий-ташкилий жиҳатдан Адабиёт жамғармаси тасарруфига кириши, Жамғарманинг ўзи эса тўғридан-тўғри уюшмага бўйсунадиган таркибий идорага айланиши мақсадга мувофиқ. Сўнг эса Китоб савдоси ҳамда «Союзпечать» ташкилотларининг ўпқонига кетадиган улкан маблағни сақлаб қолиш учун зудлик билан вилоятларда катта-катта китоб дўконлари ва кичик кўчма дўкончалар очиши зарур. Айни пайтда уюшмамиз Тарғибот марказини мустаҳкамлаш мақсадида унга «Китобхон» жамиятини бирлаштириб юборилишига эришиши ҳам керак бўлади.

Уюшма раҳбарияти таркибига келсак, мен унинг раёсатдан, маош олиб ишлайдиган раис ва раиснинг биринчи ўринбосари ҳамда жамоатчилик асосидаги уч муовиндан иборат бўлишини таклиф қилар эдим. Барча ижодий ва ташкилий ишларни эса уч бирлашма олиб борса. Булардан биринчиси — ижодий кенгашларни ўз ичига олган Ижодий бирлашма; уни раиснинг биринчи муовини бошқаради. Иккинчиси — Адабиёт жамғармаси ва унинг бевосита ҳамда билвосита тасарруфидаги ташкилотлардан иборат Ташкилий бирлашма; унга айни пайтда раис муовини ҳам бўлмиш Жамғарма директори раҳбарлик қилади. Учинчиси — Бадиий адабиётни тарғиб қилиш маркази ва «Китобхон» жамиятидан таркиб топган Тарғибот бирлашмаси; уни айни пайтда раис муовини ҳам бўлмиш Тарғибот марказининг директори бошқаради. Бу бирлашмаларнинг ўзига яраша ҳайъатларини тузиш ҳам зарур, албатта.

Навбатдаги таклифим, вилоятлардаги ёзувчиларимиз тақдири билан боғлиқ. Очиғини айтганда, ҳозирги пайтда улар деярли ўз ҳолига ташлаб қўйилган. Бояқишларнинг сўзи на уюшма марказий аппаратига, на вилоят раҳбарларига ўтади. Аксинча, кўпчилик бўлимлар вилоят раҳбариятининг қандайдир ўнинчи даражали дастёр идораларига айланиб қолган. Бешафқат бозор иқтисодиёти пайтида бу ярим ўгай ҳамкасбларимизнинг ҳоли не кечади? Уларнинг арз-додига ким қулоқ солади?

Менимча, вилоят ёзувчилар бўлимларини эндиликда заиф ижодий бўғинлар сифатида тарқатиб юбориб, уларнинг ўрнига ҳар жиҳатдан бақувват бўла оладиган минтақавий ташкилотлар тузиш пайти келди. Тошкент, Самарқанд, Фарғона, Хоразмда — тўрттала минтақада ҳам бунинг учун шарт-шароит аллақачон пишиб етилган. Ўз масъул котиби ҳамда жамоатчилик асосидаги котибиятига эга бўлган бундай ташкилотлар бунёдга келиши биланоқ, мазкур минтақаларда адабий-бадиий журналлар ва нашриётлар ташкил этилиши масаласи ўз-ўзидан кун тартибига қўйилади. Ўшанда жумҳурият ҳукумати ва юқори мафкуравий идораларнинг бевосита назарида турадиган бундай ёзувчилар ташкилотларининг муайян мустақилликка эга бўлиши шубҳасиз. Яна шу нарса шубҳасизки, бу хилдаги қайта қуриш натижасида етарли матбуот майдонига ва фаол ижодий даврага эришган истеъдодли ёшларнинг — шоирлар, носирлар ҳамда олимларнинг мунтасил Тошкентга оқиб келиши ўз-ўзидан кескин камаяди. Бу эса фуқароларининг онги ва савияси жиҳатидан Иттифоқда охирги ўринларни ғайрат-шижоат билан бўшатмай келаётган вилоятларимизда маънавий-маданий даражанинг юксалишини, эстетик-бадиий тарбиянинг расмона йўлга қўйилишини таъминлайди. Айни пайтда кучли ижодий истиқболга эга бўлган мазкур минтақавий ташкилотлар ҳар бир вилоятда, жуда бўлмаганда вилоятлараро ёшлар газеталарининг очилишини ҳам тақозо қилади. (Кези келганда шуни таъкидлаш кераkки, славян жумҳуриятларида бўлганидек, Туркистонда ҳам ёшларнинг вилоят газеталарини очишга, шовинистик тенгсизликни тугатишга вақт етди!)

Минтақавий ташкилотларнинг вужудга келиши билан, ўз-ўзидан аёнки, марказий уюшмамизда ҳозиргидек катта аппаратга ҳожат қолмайди. Ўшанда, йўқ деганда қоқ ярмига қисқарган марказий аппарат адабиёт атрофидаги ҳар хил можаролар билан эмас, балки вилоятлараро ташкилотлар иродасини амалга ошириш ила шуғулланадиган маслаҳатчи-жамлаштирувчи (консультатив-координацион) идорага, ёзувчиларнинг ҳимоячиси ва кўмакчисига айланади.

Энди бевосита раёсат ҳақида. Раёсат менингча, нари борса 19 ёки 21 аъзодан иборат бўлмоғи мақсадга мувофиқ. Улардан уюшмадагилари: раис, унинг тўрт муовини (Қорақалпоғистон уюшмаси раҳбари билан) ва минтақавий ташкилотларнинг тўрт масъул котиби — ҳаммаси 9 нафар. Қолган аъзолар уюшма идораларида ишламайдиган ёзувчилар бўлиши керак. Раёсатда фақат сон эмас, балки сифат ўзгариши ҳам муҳим: аъзолар ҳар замонда бир уюшманинг кичик залида савлат тўкиб ўтириш учун эмас, балки ҳафтада икки марта ярим кундан асосий бинога келиб, телефон ёнида ўтириб ўз тасарруфидаги конкрет ишларни бажариши лозим.

Охирги фикр. Бозор иқтисодиёти ҳандақларидан адабиёт ва ёзувчини омон-эсон олиб ўтишга уюшмамизнинг ёлғиз ўзи заифлик қилади. Бундан буён жумҳуриятимиздаги бошқа ижодий ташкилотлар билан доимий ҳамкорликда иш олиб бориш мақсадга мувофиқ. Мунтазам равишда қўшма пленумлар чақириш, ижодий уюшмалар раёсатларининг қўшма мажлисларини ўтказиш, хуллас, бир ёқадан бош чиқариб курашмоқ учун «борди-келди»ни қуюқлаштириш даркор.

Шунга ўхшаш тадбирларни амалга оширсак, уюшмамиз жумҳуриятимизда нафосат ва бадииятнинг асосий маркази бўлиб қолади, деб ўйлайман.

БИЛДИРИШ

1991 йил 19 март куни таниқли шоирлар — Асқад Мухтор, Шукрулло, Эркин Воҳидов, Абдулла Орипов, Ойдин Ҳожиева, Йўлдош Эшбек, Усмон Азим, Мирзо Кенжабек ва бошқа ижодкорлар иштирокида «НАВРЎЗ МУШОИРАСИ» ўтказилади. Мушоирани шоира Ойдин Ҳожиева олиб боради.

Мушоира Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмасининг Ҳамид Олимжон номидаги Адабиётчилар уйида соат 18-00 да бошланади.

Манзилгоҳимиз: Пушкин кўчаси, — 1-уй.

«НАВРЎЗ МУШОИРАСИ»га марҳамат!

Ўзбек давлат филармонияси маъмурияти жамоаси Ўзбекистон ССРда хизмат кўрсатган артист Нуриддин Ҳайдаровга онаси

Турсунбиби ҲАЙДАРОВА

вафот этганлиги муносабати билан чуқур таъзия изҳор қилади.

Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси Тарғибот маркази марказ ходими Қурбонбой Абдиевга онаси

ИЗЗАТОЙ МАМАТ қизи

вафоти муносабати билан чуқур ҳамдардлик билдиради.

Ўзбекистон ССР Маданият вазирлиги коллегияси, касаба кенгаши ва партия қўмитаси ташкилоти жумҳурият маданият вазирининг собиқ биринчи ўринбосари

Сирожиддин КАМОЛИДДИНОВ

вафот этганлигини чуқур қайғу билан билдириб, марҳумнинг оила аъзоларига таъзия изҳор қилади.

Инсонни фоний (омонат) қилиб яратди. Агар боқий (абадий) қилиб яратганда, у инсон бўлмас эди.

Бу гулшан ичраким йўқтур бақо гулига
сабот,
Ажаб саодат эрур яхшилиқ била чиқса от.
Алишер НАВОИЙ

Ғайбулла ас-САЛОМ

ТОПДИМУ ЙЎҚОТДИМ...

Мамлакат Фанлар академияси Умумий физика илмгоҳи қошидаги Масофавий диагностика лабораториясининг руҳий муолажакори (психотерапевти) Қорихон ўғли Қодиржон энди орамизда йўқ. Ўзгаларни суқ-ҳасит, ёмон кўзлардан асрадию, ўзига қолганда ожиз бўлиб қолди. Кўз тегди унга. Ўтган йил адоғида хизмат бурчини бажариб турган жойида: Намангандан Тошкент фуқароларини иккинчи дафъа даволаш ташвишида эниб келаётганида, ногаҳон ҳалокатга учради. («Ўзбекистон адабиёти ва санъати» ҳафтаномасининг 1990 йил, 16 ноябрь сонида чоп этилган «Ўзбеклар иши — бу» мақоласида Наманган табобат марказининг қўли гул одамлари ҳақида ёзган эдим).

Ёниб келиб дунёга,
Ёниб кетган Қодирхон.
Бевақт ажал шарбатига
Қониб кетган Қодирхон.

Қора ажал тузоғига
Елиб келиб илинган.
Қирчиллама қирқ ёшида
Қирчинидан қийилган.

Пойтахтимизнинг «Издиҳом» («Юбилей») спорт саройида 10—13 ҳамда 15—16 декабрь кунлари муолажа маросимлари (сеанслар) ўтказилди. (Жума кунлари у ўзини хизматдан қатъиян холи қиларди.) Бу йиғинлар афсунгар учун ҳам, ушбу сатрлар муаллифи учун ҳам сабоқ бўлди, десам хато бўлмас. Сеҳрли даволаш жараёни ҳали якунланар. (Бир неча учрашув, мулоқот ва иқрорлар магнитофон тасмасига ёзиб олинган эди). Ҳозир эса диққатга молик айрим ибратли жиҳатлару баъзи тафсилотларга тўхташга тўғри келади.

Учинчи муолажа куни бўлса керак, бу ёқда Қодирхон Олам ва Одам тақдири ҳақида жон куйдириб ваъз айтиб турибдию, ортдаги ўтирғичда тўладан келган бир аёл бинони бошига кўтариб кула бошлади. Ўртага қандайдир ноўнғай сукунат чўкди. Аммо ҳалиги аёл ҳеч нарсага пинагини бузмасдан, бот-бот чунонам хандон отиб кулардики... Сеҳрланиб қолган бўлса керак. Гўё башарасини қийшиқ қилиб кўрсатадиган қабариқ-ботиқ ойна қаршисида тургандай. Менимча, икки-уч минг киши орасида ҳар қандай устаси фаранг артист ҳам бунчалик ичак узилди бўлиб кулолмаса керак.

Бир вақт қулоғимга ўтирганлар орасида бир нечта кишининг баралла уввос тортиб йиғлаган овози эшитила бошлади. Мусиқа садолари, бутун бу маросимга бадастир «дирижёрлик» қилаётган мусоҳирнинг таъсирчан нутқи аралаш йиғи—кулги тўлқинлари бошланиб кетгани ниҳоятда сирли, ваҳимадор манзарани юзага келтирди.

Ундан кейинги йиғинлардан бирида бир одам ўрнидан даст туриб, жуда антиқа ҳаракат-қилиқлар билан «бадан тарбия» қила кетди. Шу пайт ўрта қаторда ўтирганлардан ёшроқ бир жувон ўрнидан қўзғолдию, иккала қўлини чўзган ҳолда Қодирхон тарафга юриб кела бошлади... Шу кетишда йиқилиб тушмасайди, деб хавотирланиб кузатиб турардим. Эллик қадамлар юриб келганидан сўнг, муолажакор унга тўхташ ҳақида амр қилди. Жувон тўхтади. Сўнгра ўз ўрнига бориб ўтиришига кўрсатма олгандан сўнг, у қоқинмай-нетмай, ўз изидан юриб бориб, ўрнига чўкди.

Бошқа гал эса, бир киши, кўзи чирт юмилган ҳолда, худди дорда муаллақ бораётган дорбоз сингари тўғри юриб саҳнага, афсунгарнинг ёнига яқинлашди. Сўнгра ундан қандайдир «фармон» олгач, кўзлари юмуқ ҳолда (!) ўз жойига бориб қўнди.

Бинода ўтирган одамларнинг сеҳрланиб қолиши, ухлаши, йиғи-сиғи ва қаҳқаҳалар бари унинг «иши» бўлиб, «томошабинларнинг» кўз ўнгида содир бўлаётган бу мўъжизалар ҳар қандай туғма шаккокни ҳам лол қолдирар, сеҳргарнинг сўзларига ишонмасликнинг иложи қолмасди. Мусоҳир улкан бинода ўтирган икки-уч, беш минг кишини бемалол бошқарар эди.

Ҳар сафар йиғин олдидан бир тўда кишилар муолажадан қандай шифо топаётганлари хусусида қисқача ҳисобот бериб боришди. Бу иқрорномаларда буйрақдан тошнинг қум бўлиб парчаланиб тушишидан тортиб, гоҳида иштирокчиларнинг шундоқ кўз ўнгида фалаж ётган боланинг юриб кетиши, қон босими ёки қанд моддасининг меъёрга келганлиги ҳақидаги расмий-норасмий хабарлар, тери, ошқозон-ичак, асаб касалликларининг тузалганлиги ҳақидаги гаплар жуда кўп.

Қодирхон ўз миллий муҳити ўғли, ўз шарқона меросининг қонуний ворисі бўлиб танилганди. Олайлик, ичимликлар ва бошқа ноз-неъматларга, ички кийим-кечакларга дам солиш билан, кўнглидан ўтказиб даволаш, ўзидан нур таратиш сингари (нуронийлик!) кароматларга эга эдики, булар бус-бутун шарқона тусда зоҳир бўларди.

Замин билан самовот, табиат билан жамият, боқийлик билан ҳаёлот, борлиқ билан афсона, ҳаёт билан мамотнинг «кесишган нуқталарини» қидирарди наманганлик афсунгаримиз. Унинг сеҳр-кароматларида сурат ва сийрат, мусиқа ва калом (нутқ), ранг ва назар (кўз) мураккаб бир тарзда алмашар ҳамда чирмашиб, уйғунлашиб кетарди, назаримда.

Қодир Қори кейинги бир-икки йил ичида беҳисоб кўп иш қилди. Жиндай муболағаси билан айтсак, хаста бандалар минг бир дардига шифо топиш йўлларини тинмай қидирди. Шу орада у ўзлари ҳар хил истеъдодга эга бўлган ноёб хислатли бир қанча соҳирларни ҳам кашф қилди. Энди уни ўзидан наф топганларнинг ҳар қандай ҳайратомуз иқрорлари ҳам ажаблантирмай қўйганди. Булар унинг учун гўё «одатий» бир нарсага айланиб қолгандай эди. Фақат «Издиҳом» саройида ўтказилган сўнгги, олтинчи йиғинда афсунгар билдирган орзу мени ўйлантириб қўйди.

— Руҳий муолажанинг кучи ва имкониятларига ишониш-ишонмаслик ҳар кимнинг таъби. Аммо мен — ишонаман. Мени эса ҳар қандай дарддан форип бўлганлик ҳақидаги иқрорлар ажаблантирмайди. Олий мақсадим битта: кесиб ташланган ёки табиатан кемтик аъзо ўрнидан янги аъзо ўсиб чиқса, фақат шугина чинакамига ажаблантириши мумкин!

ДАРДГА ЧАЛИНГАН КИШИ борки, нажот истайди. Бинобарин, ҳар бир дардманд врач ёки табиб, жарроҳ ёки дуохон, синиқчи (травматолог) ёки парихонга унинг даволаш натижасига қараб баҳо беради. Дард ўз ишини қилган, жон рамаққа келиб қолган бўлса, беморга ҳеч қандай илму ҳунар, саратоншунос (онколог), юракшунос (кардиограф), табиб, ноёб дори-дармон ҳам фойда бермаслиги аниқ. Бундайларга далда, таскин раво. Муҳими, инсонда ҳаётга муҳаббат чўғи, умид сўнмасин. Умид сўндими, ўша умид соҳиби ўзини ўзи ўлимга маҳкум этади. Айтишларича, умрнинг энг сўнгги дақиқасида умид ўларкан.

Агар мен бирон афсунгар, руҳий муолажакор ёинки азаймхон ҳаммани бирдай, сидирғасига дарддан халос этади десам, ҳақиқатга хилоф иш қилган бўламан. Оврупо медицинасини ўзлаштирган ҳар қандай билағон врач ҳам шундай.

Хўш, касалманд кишининг тузалиши нимага боғлиқ? Нажоткор-табибга ишониш, унинг ўзига, тадбири, билимию тажрибасига эътиқод ва ихлосигами (ихлос-халос!) ёки тана, руҳ, онгнинг ҳолатигами? Умуман, бу ерда бирон қонуният борми? Балки соғайиш табиб (соҳир) билан беморнинг юлдузи юлдузига, мижози мижозига тўғри келишига вобастадир?

Ўзларини «экстрасенс» атаб, минглаб нажот истовчиларни шилаётган фирибгарларнинг кун сайин кўпайиб бораётгани Қодир Қорини ҳам ташвишлантирар эди. Гап келди, айтмаса бўлмас. Жоду, афсун, фол, мунажжимлик, башорат, азаймхонлик сингари фавқултабиий хислат эгалари, «куф-суф»ларни дин ҳам, даҳрийлик ҳам бирдай инкор этади. Инсоф юзасидан айтайлик: бундай манъ этишларда ҳам фақат ёвузликни кўриш керак эмас. Чунки, тасаввур қилинг, сувни чаппа оқизадиган ёинки одамларни осмони фалакка олиб чиқиб «саёҳат» қилдирадиган кароматчи-соҳирнинг ўзи... ёвуз киши, нафс бандаси бўлса-чи? Жабрдийда инсонларнинг тақдирини дуохон синдирса-чи? Шундай бадкирдорлар йўқми ҳаётда? Одамларнинг фикрини чувалаштириб юбориш қийин иш дейсизми? (Бунинг учун жодугар бўлиш ҳам шарт эмас баъзан!) Бунга яна фириб, сохтакорлик, кўзбўямачилик аралашиб кетса нима бўлади? Чунки сеҳр-каромат тамғасининг юзи — эзгулигу олийжанoблик бўлса, орқа томони — уйдирма. Сохтакорлик ҳар қандай сеҳрнинг азалий ва абадий ҳамроҳи. Бу ерда мисни олтиндан фарқлаш ниҳоятда мушкул.

Мен Қодирхон билан олти маротаба учрашиб, икки топқир узоқ муддат суҳбатлашдим. Бу суҳбатлар асносида камина унинг табиий сеҳрига ишонч ҳосил қилдим. Гаплари ва эътиқоди қанчалик ақл бовар қилмайдиган даражада афсонавор бўлса, шунчалик соғлом мантиққа тўғри келар эди. Шунда мен ўзимизнинг ўзбек афсунгаридан тиббий-руҳий муолажадан ташқари, тезда катта савоб ишларда фойдаланиш (масалан, Абдулла Қодирийнинг ҳозиргача хуфъя сақланаётган отилган ва кўмилган жойини аниқлаш) мумкин эканлигига астойдил ишондим («Мулоқот» мажалласини кузатинг). Зеро, у кучли сеҳргарларга хос лисонул ғайб идрокига, ваҳийдан келаётган хабарни илғовчи ўткир зеҳн, қувваи ҳофизага эга эканлигига имон келтирдим.

«Ўзбеклар иши — бу» мақоласига Ўрта Осиё жумҳуриятларининг турли аҳоли манзилгоҳларидан беҳисоб кўп хат-хабарлар олдим. Бир талай мактубларнинг орасига ҳожатталаб хасталарнинг суратлари ҳам тиркалган эди. Улар Қодирхондан ўз расмларига қараб, дуо-сеҳр билан даволашни илтижо қилишган. Бизнинг нажоткор-соҳиримиз ҳалок бўлганига мана икки ойдан ошибди ҳамки, ҳанузгача марҳумнинг ва менинг номимизга келаётган хатлар оқими тўхтагани йўқ...

Узоқ асрлик бебаҳо қадриятларимиз, кейинги етмиш йил ичида тақиқланган ва таҳқирланган маънавий мулкимизни ҳимоя қилишда оммавий ҳамфикрлик ва ҳамдардликнинг тирик гувоҳи деб биламан мен буни. Аммо каминани бошқа бир нарса қаттиқ ташвишга солиб қўйди. Туман бойлик ҳисобланган соғлиқ масаласи ўлкамизда жуда чатоқ экан-ку. Хатларни ўқиган ҳар қандай одамнинг ҳам юрак-бағри эзилиб кетади. Беихтиёр ўйланиб қоласан киши: бизда сиҳат-саломат кишилар борми ўзи? Бўлса — қанча?

Яширишнинг ҳожати йўқ. Сиҳатига шикаст етган одамлар ҳозирги замон медицинасининг аҳволидан ғоятда доменгир, соғлиқни сақлаш ишининг бу қадар юзтубан кетганлигидан рўйрост озурда.

Касалхоналарнинг олий даргоҳи энг камситилган, ночор ва қўли қисқа вазирликлардан бири. Муолажага ажратилиши зарур бўлган маблағларни «тежаш» ҳисобига нимага эришмоқчимиз ўзи? Бузилаётган иқлим, қуриётган ва ифлосланаётган замину, денгизу, дарёлар, пажмурда, рутубатли об-ҳаво, ҳар хил «кимёвий маҳсулотларни» истеъмол қилиш, ноз-неъмат тақчиллиги, инсон вужудида ҳаётий зарур жавҳар (витамин) етишмаслиги оқибатида «энг қимматли сармоя» ҳисобланмиш эл-фуқаронинг соғлиги тобора емирилиб бораётгани жавобсиз, гунгалак бир жумбоқни келтириб чиқазмоқда. Чунончи, биз бу кетишда, охир-оқибатда ўз ҳарбий кемаларимиз, тўп-тўпхоналаримиз, қирувчи тайёраларимиз, даҳшатли мушакларимиз (ракеталаримиз), лазер, атом, водород, нейтрон, яна аллақандай бомбаларимиз билан кимнию нимани ёхуд кимни-кимдан, нимани-нимадан ҳимоя қиламиз?.. «Ҳимоя» қилиш учун ҳимоя қилиниши вожиб бўлган нарсанинг ўзи бўлиши керак эмасми, ахир?

Бизда ким кўп — дўхтир кўп. Ким йўқ — дўхтир йўқ. Ҳа, фожиа медицина ходимларининг камлиги, керакли дори-дармон, асбоб-ускуналарнинг етишмаслигидан ҳам кўра умумий тиббий маданиятнинг ниҳоятда пастлигида.

— Мен учта фарзанд тарбиялаганман, — деб ёзади Самарқанд вилояти Пахтачи туманининг «Зарафшон» жамоа хўжалигидан Дилбар Сафарова. — **Учинчи фарзандим икки ёшга кириб оламдан кўз юмди. Қолаверса, шифокорлар гўдакни тўғри даволай олишмади. Ҳамшираларнинг тажрибасизлиги, шафқатсизлиги юрак-юрагимни ўртаб юборди. Оналарни муолажа хонасига киргизишмай, икки соатлаб болани қийноққа солиб томир ковлашади... Шунда ҳам томирини топиб, ўша дорини юборса юборгани, юбора олмаса, дард устига чипқон!**

Врачларнинг айтишича, мамлакат соғлиқни сақлаш вазирлигидан рухсат берилган эмиш боланинг бош томирларини ковлаш тўғрисида (Бош суяклар жуда қаттиқ бўлар эмиш.) Ахир, катта одамларнинг бош суяги боланикидан ҳам қаттиқ-ку, ўзларининг бошини ковласа чидай олишармикан! Медицинанинг бу йўриғига мен она сифатида қаршиман. Агар болагинам соғайиб кетганида, қўлимга қоғоз-қалам олмаган ҳам бўлардим. Мурғак боланинг қийноқлар, азоб-уқубатлар исканжасида ўтгани кўз ўнгимдан сира нари кетмайди. Юрагим тарс ёрилай дейди.

Кўзим кеч очилди. Нима учун фарзандимни ўзимизнинг халқ табибларимизга кўрсатмадим, деб армонда қолдим. Журналист ака, илтимос, ўша қўли гул наманганлик табибларининг манзилгоҳини менга ёзиб юборсангиз. Ўтиниб сўрайман.

Марҳамат: 716035, Наманган шаҳри, Мингчинор турар жой мавзеи, Оромгоҳ бекати. Шарқ табобат маркази. Муҳиддин Умар Иномҳожи ўғлига.

Тожикистон жумҳурияти, Қўрғонтепа вилояти, Илич туманининг «Қирғизистон» хўжалигидан Ҳамроқулова Маъфиратхон қуйидаги мазмунда хат йўллаган:

— Ҳурматли Муҳиддин тоға. Сиз Оля деган қизни саратон (рак)дан даволабсиз. Илоҳим қўлингиз дард кўрмасин. Менинг бир дўстим қон саратонидан азоб чекмоқда. Бобохонов Абулқосим. Ёши ўттиз олтида. Беш йилдан буён аҳвол шу. Душанбе шаҳрида профессорлар қабулида бўлган. Улар: «Гоҳ-гоҳ дард хуруж қилиб турадию, қачонки оғзингдан қонинг келса тамом бўласан», — деб айтган. Ахир бу бедодлик-ку. Ёш йигитга бу гапларни эшитиш қанчалар даҳшат. Ўзингиздан қолар гап йўқ.

Илтимос, шафқат қилинг. Қабулингизга уни олиб борай...

ХУЛЛАС, ҲАР БИР ХАТНИ юрак ҳовучлаб ўқийсиз. Уларда пахта яккаҳокимлиги фалокатлари, Орол бўйидаги даҳшатли юқумли касалликлар хуружи бутун тафсилотлари билан ёзилган. Кўз ўнгимда юртимнинг турли жўғрофий кенгликларида дард-алам чекиб ётган меҳнат аҳлининг ночор аҳволи руҳияси ўзининг бор бўйи билан яcтанади.

Табиб ва афсунгарлар муолажасига етишолмай оҳ-воҳ қилиб ёзилган мактублар орасида баъзан мана бундайлари ҳам учрайди:

— Қизим Эргашева Матлубахон Андижон вилоятининг Комсомолобод туманида яшайди, — деб хабар қилади Шаҳрихон шаҳридан Саодатхон Бобожонова. — **Ўзи мактабда рус тилидан дарс беради. Қизими ўн тўрт йилдан буён буйрак хасталиги қийнайди. Уч фарзанди менинг тарбиямда.**

Маълум бўлишича, аянинг катта невараси Кимсанова Нигорахон 19 ёшда бўлиб, икки яшарлигида дардга чалинган. Район, вилоят ва пойтахт шифохоналарида даволанган. Аммо... унинг «медицинадан орттирган қимматбаҳо матоҳи» шу бўлганки, қулоқлари кар, ўзи соқов бўлиб қолган. Натижада қизни Наманган вилоятининг Учқўрғон туманидаги махсус мактаб-интернатга топширишган. Ўн йил мобайнида ҳеч қандай натижа бўлмаган.

— Бизнинг хонадонимиз «Нигоралар онласи» эмас, «ногиронлар гўшаси» бўлиб қолди, — дейди изтироб чекиб Саодат ая. — Бу дарду азоблар баримизни чўктириб юборган эди. Шаҳрихон шаҳрида руҳий муолажакор Қодирхон Қори томонидан берилган сеансларда Нигорахон, онаси Матлубахон билан мен уч маротаба қатнашдик. Ёпирай! Кар-соқов неварамнинг чап қулоқлари тўлиқ очилди. Унг қулоғи ҳам эшита бошлади: мусиқа садолари, телефон қўнғироғини илғайдиган бўлди. Унчалик равон бўлмаса ҳам, гапира бошлади! Буйрагида ўн тўрт йилдан буён қийнаб келаётган тош (Матлубахонни айтаяпман) сеҳр кучи билан қум бўлиб парчаланиб тушиб кетди. Ўзим эса бош оғриги, юрак сиқилиши, асаб, қон босими каби оғриқлардан фориғ бўлдим.

(Мактаб муаллимаси Матлубахон ҳам ўз хатида аясининг сўзларини тасдиқловчи далилларни келтирган).

Саодат Бобожонованинг шаҳодат беришларича, ўзлари яшаётган маҳаллада бошқа икки киши ҳам мусоҳир сеҳридан наф топишибди.

— Шифонинг яна бир афзаллигини баён этмоқчиман, — деб давом этадилар ая. — Мақоладаги «рангли олам» деганн [«рангин олам» — Ғ.С.] ҳақиқатда тўғри экан. — Мен Қодиржонни ҳар доим учратолмаслигим важидан расмидан ҳам даво топиш мумкинлигини илғаб қолган эдим. Шу боис расми туширилган каттакон рангли варақани сўраб олдим. Уни уй ичига деворга қадаб, ҳар куни неварам Нигорахонга қаратаман. Буни эшитиб, маҳаллақўйдан бошқа одамлар ҳам бизникига чиқадиган бўлишди.

Бир куни Қодиржоннинг муолажасига кира олмаган бемор Ойбек кўчасида яшовчи Абдуллаева Рузвонхонни беллари букилган ҳолда, қўлда ҳассаси билан ўғли аранг машинадан суяшиб тушириб, суратга қаратиш учун уйимизга олиб келди. У киши икки кун бизникида ихлос билан суратга термулиб ўтирди. Рузвонхон учинчи куни ўз оёғи билан юриб бориб машинага чиқиб кетди. Мана сизга рангли олам — сеҳрли шифобахш сурат таъсири!

Ҳурматли таҳририят ходимлари. Сизларга мен юрак дардларимнию, дил қувончларимни ошкора ёздим. Ҳозир ошкор гаплар ошкор айтиладиган замон. Ҳаммангизга ва Қодирхон Қори ўғлимизга узоқ умр, сиҳат-саломатлик тилаб қоламан...

Водариғ! Ушбу сатрлар ёзилиб турган пайтда Қодиржоннинг атиги уч ҳафталик умри қолган эди.

Нурга белаб қалбларни,
Сўниб кетган шунқорим.
Дарёи сир сувларига
Шўнғиб кетган шунқорим.

Етим қилиб, ҳувиллатиб
Дунёи бевафони,
Сўнмас меҳри гиёларга
Кўмиб кетган бийроним.

Икки аҳли мўмин бир-бири ила дўст бўлишга ёки оға-ини тутинишга аҳд-паймон қилишганда, қиёматни ўртага солса, бу қариндошлик ҳам биродарлик ришталарининг узилмаслиги, самимияти, боқийлигини кўрсатади. Тақдирларнинг туташганига бундан зиёд далил, муҳр, оқ бўйранинг устида ўтириб қасамёд қилиш асло даркор эмас.

Юзидан нур балқиб турувчи, ҳамиша одамлар истиқболига, таскин, ёрдам, хайрия, далда нажот беришга шошиладиган бу йигит билан учинчи марта учрашганимизда, у ўша анъанавий муқаддас шарқона шартни эслаб, менга ғилофи темирдан ясалган антиқа пичоқ ҳадя этганди. Мана, ҳозир ўша пичоққа армон билан маъюс боқарканман, ўтган йили сиҳатим йўриғидан оғир кунларни бошдан кечирганимда битган мана бу хазин мисралар беихтиёр ёдимга келади:

Биламан, буёғимдан уёғим яқин,
Биламан, иш келган қисти қафасга.
Умр илиниб қолган нафасга,
Пичоққа тор келиб қолган қин.

Кўнгилни хижил қиладиган гап.

Ахлоқ-одоб ҳадисларининг йигирманчи бандида етти хил гуноҳдан сақланишга даъват этилади. Шунинг иккинчиси:

— Сеҳр ишлари билан шуғулланмоқ.

Хўш, бу сеҳр ишлари одамларни йўлдан оздириш, гангитиш, тангрига шак келтиришга эмас, айни шу кунларда айнан аксинча саъй-ҳаракатлар: нондай азиз диёнат, тўғрилик, ҳалоллик, иймонга чорласа, одамларни турли дарди-белалардан фориғ этишга кўмаклашса-чи?

Менга яна армонки, ҳаётда у билан олти маротаба учрашган бўлсак, биз ҳар гал қучоқлашиб кўришар эдик. Билмаган эканман: ҳар сафар у билан дийдор кўришаётгандан кўра, у билан... видолашаётган эканмиз. Нега мен уни сақлаб қололмадим, деб ўйлайман гоҳо. (Гўё бу менинг қўлимдан келадигандай!..)

У эса, шўрликнинг ҳаёти қилга илиниб турган экану, нуқул мени аягани-аяган.

Бир куни у каминани, саҳнага чиқиш олдидан, Хўжа Аҳмад Яссавий зиёратига даъват этиб қолди.

— Бу ишни, борадиган бўлсак, тезда амалга ошириш керак, — деди у қатъият билан.

— Сабаб?

— Чунки эзгуликка шошилиш даркор. Са[...] ишни асло пайсалга солиб бўлмайди... Ф[...] шуниси борки, мен сизни ўзимга ишонолмайман.

— Нечук?

— Машинани ҳаддан ташқари тез ҳайдайман. Бу хатарли. Шунинг учун рулни, бир укамиз бор, ўшанга топшириб, ўзимиз суҳбатлашиб кетамиз.

У бошқарувни «бошқа кишига» эмас, эвоҳ, тақдири азалга топширишга ҳозирлик кўраётган экан.

Бундай пайтларда таскин вожиб. Эҳтимол, бизнинг жондан азиз Қодир Қоримизнинг жони Уста Қодирнинг ўзига керак бўлгандир...

Кечмиш даҳшатли воқеаларни эсларканман, овозим борича қичқиргим келади:

— Бир-бирингизни эҳтиёт қилингиз, одамлар! Ҳайвоний нафрат эмас, илоҳий моҳият ва рағбат тақозоси ила инсоний саъй-ҳаракат қилингиз. Бир-бирингизни асрангиз, ардоқлангиз. Наинки одамзод, замон қилга илиниб турибди. Эриш туюлмасин. Малол ҳам келмасин: ҳар гал бирбирингиз билан қучоқлашиб кўришинг. Бирбирингизда разолат, бадбинлик, бадкирдорлик, хусумат, шубҳа-гумонни эмас, эзгулик, муҳаббат, оқибат ва олийжанобликни кўрингиз.

Токи, худо кўрсатмасин, мана бундай бевақт, бемаврид «ишлар» содир бўлганда, «Во ҳасрато!» деб тоабад армон бўлиб юрмасин тағин. Бир-бирингизни Қодиржондай севингиз!

Эл қалбига Орол бўлиб
Чўмиб кетган денгизим.
Қошу қабоқ остида кўз
Юмиб кетган кундузим.

Бодроқдайин чарақлаган
Кўрар кўзим, кундузим.
Дунёнинг чин туманига
Кўчиб кетган юлдузим.

Ўлим ҳақ. Инсон ўлиш учун туғилади. Туғилиш учун ўлади.

Ажалнинг совуқ турқи билан юзма-юз келганда, ўша абадий ҳижрон лаҳзасида, энг сўнгги дамда сайёҳ, яъни қазойи қадарга маҳкум этилган киши кимнию нимани эслар экан? Буни ҳеч ким билмайди. Менимча, туйқусдан совуқ ажалга банди бўлган Қодир Қори ўғли ўзига нажот кўзлари тикилган, уни интиқ бўлиб кутаётган минглаб одамларни, марҳум падари бузрукворининг ҳанузгача сеҳрли қуввати сақланиб қолган қалпоғи билан кенжа ўғилчасида мужассамланган сеҳрли қувватни бир зум тасаввур қилган бўлса ажаб эмас.

Ворисийлик... Аждодлар билан авлодларни чамбарчас боғлаб турган вулқоний қудратли куч. Оғир ўйга толаман.

Э, дунёнинг ишлари шу-да, биродар. Бир кунмас бир кун ажалнинг чигал тузоғига илиниш қисматда бор нарса. Қочиб қаёққа ҳам борасан... Шу беш кунлик дунёга ҳам — отагўри қозихонами? Ўша Одам алайҳиссалом, Анушервони Одил замонларида ҳам дунё беш кун бўлган. Ҳозир ҳам. Тоабад шундай бўлади. Шунинг учун бўлса керакки, ҳар галги муолажа йиғинларининг адоғида Қодиржон одамларга маънавий далда берар, уларни меҳр-шафқатга, ўзаро тавба-тазарру, истиғфор айтишга, араз-гинахонлик муносабатида бўлган киши ҳузурига бориб, биринчи бўлиб ундан узр сўрашга илтижо қилар эди.

Бахши иним Қодирхон,
Яхши иним Қодирхон.
Ёниб келиб дунёга,
Ёниб кетган Қодирхон.

У УЗОҚ ЯШАМАДИ. Ўзининг айни қирчиллама қирқ ёшида дунёдан кўз юмди. Қўй йилида, Наврўзи олам кунлари, «Издиҳом» саро[й]ида тошкентликлар билан яна дийдор кўришишга ваъда бериб, нажотталаб минглаб одамларни беҳад хурсанд қилганди. Учрашувга расмий тус ҳам берилувди.

Уни қанча узоқ кутган бўлсам, шунча тез йўқотдим. Эсизки, жуда кўп сир-синоатлар, балки ҳамма нарса сирлигича қолиб кетди.

Ижодхонамда беназир ўзбек соҳирининг каттакон рангли сурати турибди. Унга қараб, чуқур хўрсинаман. Ёноқларимга икки томчи какра ёш инади. Соқов сукут тилга киради гўё.

Яшашдан мақсад нима?

Агар яшашдан мақсад:

— осойишта ҳаёт кечириш, хонанишинлик бўлса, у узоқ яшарди,

— сабаби тирикчилик бўлса, умридан барака топарди,

— шунчаки умргузаронлик, «қимирлаб туриш», топган-тутганини тоабад еб ётиш бўлса — эҳ-ҳе! Орамизда ғимирлаб юрарди.

Йўқ, унинг учун яшашдан мақсад — ёниш, бошқаларни ҳам ғафлатдан уйғотиш, «ёндириш» эди.

«Ўзини аяшни билмаганларга — салламно!»

... Шу пайт узоқ-узоқлардан, ғойибдан қулоқларимга бир нидо келгандай бўлади:

— Қодирхон қандай одам эди, биродарлар?

— Яхши одам эди...

ЭЪЛОНЛАР

СИЗ ЭКСТРАСЕНСМИСИЗ?

ХЎЖАЛИК ҲИСОБИДАГИ ИБН СИНО НОМИДАГИ МАРКАЗ

Ўрта Осиёда яшаётган 12 ёшдан 63 ёшгача бўлган инсонларни ўз қобилиятларини синаб кўришга чорлайди.

Синаб кўриш вақтида инсонлар ўзларида экстрасенслик, фолбинлик, учар ликопчалар билан алоқа қилиш ва бошқа ўзларидаги ноёб қобилиятларни очишлари мумкин, чунки ҳозирги кунда Ўрта Осиё бутун дунёда қизиқиш уйғотмоқда, бу ерда жуда кўп ноёб хислатли инсонлар пайдо бўлмоқда. Бундай ҳодисалар улуғ алломалар Абу Али ибн Сино, Беруний, Улуғбек, Ар-Розий, Баҳовиддин Нақшбанди ва бошқалар яшаб ўтган даврларда ҳам содир бўлган.

Ўрта Осиё фаол биоқувват майдонларга бой бўлган ўлкадир, шу сабабли бу ўлкада яшовчиларда шундай ноёб хислатлар жуда кўп очилмоқда.

Биз билан мулоқот учун аввало, Тошкент шаҳридаги Ленин райони саноат қурилиш банки бўлимидаги 000609018 рақамли ҳисобга 12 сўм ўтказиш керак.

Шундан сўнг открыткага пул ўтказилган ҳисоб рақамини, турар жойингизни, фамилиянгизни ва ёшингизни ёзиб қуйидаги манзилга ёзиб юборинг: 700000, Тошкент шаҳри, Бош почта бўлими, 4478 абонент қутиси, хўжалик ҳисобидаги «Ибн Сино» маркази.

Юборган открыткангизни олганимиздан сўнг, сизга услубий қўлланма ва аниқлагич варақаси юборилади.

Ўта ноёб қобилиятга эга бўлган инсонлар марказга таклиф қилинади.

«БАҲОР» КОНЦЕРТ ЗАЛИДА
25—31 МАРТ КУНЛАРИ
Ўзбекистон ССР Маданият Вазирлиги
УзССР Давлат телевидение ва радио эшиттириш давлат қўмитаси
Ўзбекистон ЛКЕИ қўмитаси
Ўрта Осиё ва Қозоғистон доирачилар жамияти
«ЎЗБЕК ТЕАТР» қошидаги «ИТТИФОҚ МАРКАЗИ» УСТА ОЛИМ КОМИЛОВ ХОТИРАСИГА БАҒИШЛАБ

«ЗАРБ—91»

ЁШ ДОИРАЧИЛАР ТАНЛОВИНИ ЎТКАЗАДИ
ҒОЛИБЛАРГА ҚУЙИДАГИ МУКОФОТЛАР БЕРИЛАДИ:
БИРИНЧИ ЎРИН — 3000 сўм.
ИККИНЧИ ЎРИН — 2000 сўм.
УЧИНЧИ ЎРИН — 1000 сўм.
АНСАМБЛЛАР УЧУН
БИРИНЧИ ЎРИН — 3000 сўм.
ИККИНЧИ ЎРИН — 2000 сўм.
УЧИНЧИ ЎРИН — 1000 сўм.

Аризалар соат 11 дан 14.00 гача. «Баҳор» концерт залида қабул қилинади.

Танлов дастурига 16 дан 30 ёшгача бўлган доирачилар ариза беришлари мумкин.

Телефон: 39-46-09.

МУАССИСЛАР: ЎЗБЕКИСТОН ЁЗУВЧИЛАР УЮШМАСИ ВА ЖУМҲУРИЯТ МАДАНИЯТ НОЗИРЛИГИ

НОШИР: ЎЗБЕКИСТОН КП МҚ НАШРИЁТИ

ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ва САНЪАТИ

«ЛИТЕРАТУРА И ИСКУССТВО УЗБЕКИСТАНА»
Издается на узбекском языке

Бош муҳаррир Аҳмаджон МЕЛИБОЕВ

Таҳрир ҳайъати: Ҳафиз АБДУСАМАТОВ, Усмон АЗИМОВ, Ҳамидулла АКБАРОВ, Рамз БОБОЖОН, Одил ЁҚУБОВ, Аҳмад ЖАББОРОВ, Баҳодир ЖАЛОЛОВ, Асқад МУХТОР, Абдулла ОРИПОВ, Тоҳир ШАМСИЕВ, Озод ШАРАФИДДИНОВ, Тўлапберган ҚАЙИПБЕРГАНОВ, Малик ҚАЮМОВ, Тўлқиной ҚОДИРОВА, Пиримқул ҚОДИРОВ, Иброҳим ҒАФУРОВ (бош муҳаррир ўринбосари), Маматқул ҲАЗРАТҚУЛОВ, Саъдулла ҲАКИМ (масъул котиб)

РЕДАКЦИЯ АДРЕСИ: Тошкент — 700000, П ГСП, Ленинград кўчаси, 32.
ТЕЛЕФОНЛАР: бош муҳаррир — 33-52-91, 32-57-42; бош муҳаррир ўринбосари — 33-43-65, 32-54-66; масъул котиб — 33-49-93; котибот — 32-58-49, БЎЛИМЛАР: нжтимоий-сиёсий — 32-56-50; танқид ва адабиётшунослик — 32-55-98; назм ва наср — 32-55-78; санъат — 32-56-48, 32-54-56, хатлар ва оммавий ишлар — 32-56-49; суратчи — 32-54-71.

ЖУМА КУНЛАРИ ЧИҚАДИ
БАҲОСИ 25 ТИЙИН

Редакцияга келган қўлёзма ва суратлар муаллифларга қайтарилмайди.

Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитети нашриётининг Меҳнат Қизил Байроқ орденли босмахонаси. Тошкент шаҳри.
Индекс 64592. Буюртма 4889. 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12